

«НАМ ПОРА ДЛЯ УКРАЇНИ ЖИТЬ»
МАТЕРІАЛИ
всеукраїнської науково-практичної конференції
До 160-річчя від дня народження
ІВАНА ФРАНКА

Управління культури, національностей
та релігій Калуської міської ради
Краєзнавчий музей Калущини
Музей-оселя родини Франка

«НАМ ПОРА ДЛЯ УКРАЇНИ ЖИТЬ»

МАТЕРІАЛИ
всеукраїнської науково-практичної конференції
До 160-річчя від дня народження
ІВАНА ФРАНКА
(Калуш, 6 вересня 2016 р.)

КАЛУШ
2016

УДК 821.161.2
ББК 83.3 (4 Укр)1

Редакційна колегія:

Оксана Франко, доктор історичних наук, професор (Львівський національний університету ім. І. Франка).

Олег Малярчук, доктор історичних наук, професор (Івано-Франківський національний технічний університет нафти й газу).

Оксана Козут, доктор філологічних наук, професор (Івано-Франківський національний технічний університет нафти й газу).

Андрій Франко, кандидат історичних наук (Інститут Івана Франка НАН України).

Ігор Ільницький, кандидат історичних наук (Калуський політехнічний коледж).

Артур Єфремов, директор Музейно-виставкового центру м. Калуща.

Іван Тимів, старший науковий співробітник (Краєзнавчий музей Калущини).

Богдан Яневич, старший науковий співробітник (Меморіальний музей «Калуська в'язниця»).

Любов Бойко, науковий співробітник (Музей-оселя родини Івана Франка у Підгірках).

Рекомендовано до друку Науково-методичною радою
Музейно-виставкового центру м. Калуща

Книга видана за кошти Калуської міської ради

Наукові рецензенти: *Оксана Козут та Олег Малярчук*
Відповідальний науковий редактор та упорядник: *Іван Тимів*
Літературна редакція: *Ірина Червінська*

Н 24 «Нам пора для України жити»: матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції «До 160-річчя від дня народження Івана Франка» (Калущ, 6 вересня 2016р.) // відп. ред. І. Тимів. — Калущ : ФО-П Петраш К. Т., 2016. — 200 с.

Видання, пропонуване увазі читача, є результатом творчих напрацювань науковців і краєзнавців Прикарпаття. Наукові студії збірника присвячені джерелознавчим та краєзнавчим зацікавленням Івана Франка, його взаєминам із відомими постатями вітчизняної історії: Михайлом Грушевським, митрополитом Андреем Шептицьким. Також у книжці розповідається про перебування Каменяра на Прикарпатті, мистецькі твори, присвячені письменникові та вченому, вивчення його творчості за межами України.

Видання адресоване історикам, краєзнавцям, учителям, студентам та всім, хто цікавиться творчістю Івана Франка.

© Калуська міська рада, 2016
© Краєзнавчий музей Калущини, 2016
© Видавець Петраш К. Т., 2016

ISBN 978-617-7362-18-9

ЗМІСТ

НА ФРАНКОЗНАВЧІЙ НИВІ.....7

РОЗДІЛ І НАУКОВІ СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

Андрій Франко, Оксана Франко.

Іван Франко і Михайло Грушевський. До питання про співпрацю в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка.....11

Андрій Франко.

Академічні досягнення, видавничі та організаційні проекти Івана Франка в НТШ.....16

Іван Тимів.

Джерелознавчі та краєзнавчі зацікавлення Івана Франка.....52

Орися Кащишин.

Іван Франко, людина... ..76

Оксана Тебешевська.

Великий Каменяр у рецепції Зеновії Франко.....86

Любов Бойко.

Іван Франко та Андрей Шептицький.....105

Марія Сербін.

І. Франко в сузір'ї поетів. Ті, що ведуть нас через терни до зірок, торуючи для нас непроминальний слід.....113

Надія Рега.

Станіславські адреси Івана Франка.....136

Дарія Півторак.

Постать Франка в modern-art міжчасся.....141

<i>Віталій Півторак, Оксана Півторак, Марта Боднарук.</i> Франкознавча сербістика крізь призму міжнародної уч- нівської проектної діяльності.....	148
---	-----

РОЗДІЛ II КРАЄЗНАВЧІ РОЗВІДКИ

<i>Микола Козут.</i> Родина Івана Франка і Підгірки.....	165
<i>Олеся Франко.</i> Іван Франко і Прикарпаття.....	169
<i>Богдан Яневич.</i> Матеріали до каталогу наукових фондів Музею-оселі родини Івана Франка.....	181
<i>Ганна Кравець.</i> Дитячі твори Івана Франка.....	193
Відомості про авторів.....	198

НА ФРАНКОЗНАВЧІЙ НИВІ

*Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є створила,
Лиш в праці варто і для праці жить*
ІВАН ФРАНКО

ШАНОВНИЙ ЧИТАЧУ!

Перед Тобою збірка науково-краєзнавчих студій, при-
свячена 160-річчю від дня народження Івана Яковича Фран-
ка, ученого, письменника, поета, громадсько-політичного
діяча Галичини останньої чверті XIX — початку XX ст.

Як відомо, франкознавство - це окрема галузь гуманітар-
них наук, яка продовжує плідно розвиватися. Завдяки пра-
цям багатьох учених та діяльності Інституту Івана Франка
НАН України дослідження творчості Каменяра упевнено
посіло належне місце в царині сучасної україністики. Сьо-
годні франкознавство поєднує в собі полідисциплінарні
вектори наукових досліджень, що дає змогу продуктивно
спілкуватися й обмінюватися знаннями, ідеями, методами
наукової праці представникам різних гуманітарних наук,
в яких Іван Франко виявив себе і котрі значною мірою роз-
винув (археографія, джерелознавство, краєзнавство, кни-
гознавство, народознавство та ін.).

Статті пропонованого збірника «Нам пора для України
жити» підготовлені на основі доповідей і повідомлень учас-
ників науково-практичної конференції, присвяченої ювілею
Івана Франка. Захід минув у атмосфері дружнього спілку-
вання й творчого піднесення. Серед почесних гостей-учас-
ників конференції були: Оксана Франко, доктор історичних
наук професор кафедри етнології Львівського національно-
го університету ім. І. Франка, Лідія Іваницька, багатолітній
директор музею-оселі родини Івана Франка, Любов Мак-

симович, заступник міського голови міста Калуша, Марія Сербін, письменниця, уродженка Нагуєвичів та ін.

Матеріали конференції можна умовно поділити на дві частини: наукові статті та повідомлення і краєзнавчі розвідки. Перша частина — це наукові студії, в яких висвітлено зацікавлення Івана Франка як ученого, його взаємини із відомими постатями вітчизняної історії: Михайлом Грушевським, митрополитом Андреем Шептицьким, розкрито творчість І. Франка в рецепції Зеновії Франко, обставини перебування Каменяра в Станіславові, розглянуто образотворчу франкіану, фондів матеріали музею-оселі Івана Франка, а також деякі аспекти вивчення творчості Франка у Сербії.

Друга частина збірки — це краєзнавчі розвідки, представлені публікаціями про перебування Івана Франка на Прикарпатті, формування каталогу наукових фондів Музею-оселі родини Івана-Франка та про твори Каменяра, присвячені дітям.

Із доповідей, виголошених на конференції, та з різних причин відсутніх у збірці, слід назвати виступ Ігоря Ільницького, кандидата історичних наук, на тему «Світоглядні цінності та ідеали у формуванні особистості Івана Яковича Франка», Дарії Козловської «Іван Франко в експозиціях громадських музеїв області», Марти Боднарук «Фольклористична діяльність І. Франка: науково-рефлексійний аспект крізь призму особистісного культурно-освітнього міжнародного проектування».

Зацікавлені читачі — вчені, викладачі учителі, студенти гуманітарного профілю — знайдуть у цій збірці чимало цікавих нових матеріалів про Івана Франка, відкриють мало відомі грані його особистості.

Сподіваємося, що пропонована збірка для кожного читача стане ще однією добротною сходинкою на шляху духовного збагачення його як особистості.

*Іван Тимів, старший науковий співробітник
Краєзнавчого музею Калущини*

РОЗДІЛ I

НАУКОВІ СТАТТІ ТА ПОВІДОМЛЕННЯ

УДК 82.09:821.161.2:061.22

**Андрій ФРАНКО,
Оксана ФРАНКО,**
(м. Львів)

**ІВАН ФРАНКО І МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ.
ДО ПИТАННЯ ПРО СПІВПРАЦЮ
В НАУКОВОМУ ТОВАРИСТВІ ІМ. ШЕВЧЕНКА**

***Анотація.** У повідомленні розкрито творчу співпрацю Івана Франка і Михайла Грушевського в Науковому Товаристві імені Т. Шевченка; з'ясовано, які наукові видання готували до друку обидва вчені, їх спільну працю над Статутом НТШ, керівництво комісіями, показано характер взаємовідносин науковців.*

***Ключові слова:** І. Франко, М. Грушевський, Львів, Наукове Товариство імені Т. Шевченка, співпраця.*

Титанічна діяльність М. Грушевського та І. Франка в НТШ була основою найвищого розвитку цієї академічної за сутністю, хоч саме як академічної установи офіційно так і не визнаної інституції.

Ще мешкаючи у Києві, М. Грушевський, під псевдонімом «М. Сергієнко», опублікував свої статті у новоствореному друкованому органі Товариства під назвою «Записки НТШ», реорганізованому в 1892 році в наукову інституцію. Опосередкований вплив на запровадження «Записок...» мав й І. Франко, котрий ще в 1888 році розробляв разом із О. Кониським та О. Барвінським проект нового статуту Товариства, де виходу у світ вищезгаданого періодичного серійного наукового видання відводилася важлива роль. Коли М. Грушевський наприкінці 1884 року переїхав до Львова, його одразу ж обрали редактором «Записок...» та дирек-

тором історико-філософської секції Товариства. Маючи до того ж право голосу у «виділі» (президії НТШ), М. Грушевський клопотав перед управою Товариства про притягнення до співпраці *«літерата у Львові»*, доктора філософії І. Франка. Нарешті, 14 червня 1895 року, після безрезультатної спроби увійти в НТШ у березні 1892 року, письменник став членом цієї почесної наукової установи, котра два десятиліття мала репутацію «твердині правого, консервативного народоцветва» [1] і 1897 року М. Грушевський, за словами В. Гнатюка, *«під впливом думок молоді запросив І. Франка до редакції «Літературно-наукового вісника», зреформованого з «Зорі», незважаючи на обурення народовецьких кругів проти І. Франка. Сей факт не тільки визволив Франка від безробіття, але мав велике значення для дальшого розвитку НТШ»* [2]. В ім'я служіння українському народові та високим ідеалам науки об'єднали свої зусилля молодий, сповнений великої енергії і завзяття М. Грушевський та старший і досвідчений І. Франко.

М. Грушевський та І. Франко були активними співучасниками організаційно-правової реформи НТШ та енергійно виступали за введення категорії дійсних членів, яким присвоювалась би наукова кваліфікація, і за надання права голосу на загальних зборах через повноважних осіб інституціям і членам закордонних наукових установ. І. Франко ще з 1896 року входив до складу комісії, котрій доручили виробити проект нового статуту, який затверджено 26 квітня 1896 року Галицьким намісництвом з кардинальними поправками вищезгаданих вчених та інших діячів. Статутні нововведення, які приймалися з метою надання НТШ дійсно наукового характеру, власне і послужили однією з головних причин організаційної кризи Товариства у грудні. І вже 2 лютого 1897 року на загальних зборах новим головою НТШ обрано М. Грушевського, а 19 лютого — І. Франко увійшов до президії Товариства як референт філологічної секції.

Додаючи у 1903 року, за порадою М. Грушевського, «Мо-

тиви до проектованої зміни Статуту», І. Франко аргументовано наголошував на потребі реформування попереднього основоположного документа відповідно до загального розвитку наукової інституції зростання *«обсягу ділання»* НТШ та змагань деяких його членів до *«дальших перемін його будови»* [3]. Просто вражав той факт, що загалом із 42-ох параграфів § 1, 2, 4, 6, 7, 9-19, 21, 24-28, 30, 31-36, 37, 39, 40 було дослівно і без жодних змін перенесено із проекту статуту, запропонованого на розгляд НТШ І. Франком, до остаточного тексту статуту Товариства 1904 року, котрий із деякими доповненнями діяв аж до 1940 року.

М. Грушевський та І. Франко стояли біля керма формування багатотомних видань НТШ. Вони сприяли утвердженню наукового характеру публікацій Товариства та удосконаленню структури його ґрунтовних видань, передусім, таких як *«Записки...»* та *«Літературно-науковий вісник»*. Покликаючись на авторитетне свідчення головного редактора «НТШ» М. Грушевського про те, що І. Франко швидко *«став найдіяльнішим співробітником «Записок...»* [4], можна констатувати, що І. Франко впливав на редакторську політику часопису, виступаючи на засіданнях історико-філософської та філологічної секцій НТШ та вміщуючи на сторінках видання рецензії й змістовні дрібні замітки за згодою редактора М. Грушевського. На думку К. Студинського, в І. Франка *«подібно як у Грушевського не було майже тому «Записок...», в якому він не дав би чи широкої студії, чи дрібніших праць, чи бібліографічних оцінок... Оба згадані учені поклали печать свого духа на виданнях Товариства і поставили перед очі сучасних і грядучих поколінь високу ціль поширювання і поглиблювання української науки на всіх областях людського знання»* [5]. Науково-творчий альянс М. Грушевського, І. Франка, В. Гнатюка та інших діячів сприяв перетворенню *«Записок...»* на орган українознавства, а *«Літературно-наукового вісника»* — на всеукраїнський літературно-науковий часопис. М. Грушевський та І. Франко доклали чимало зусиль до організаційного затвердження й утілення в життя ідеї виходу у світ довідникового видання *«Хроніка НТШ»*.

Окрім «Записок...», М. Грушевський редагував видавничу серію «Жерела до історії України-Руси», офіційно за його підписом вийшли перші томи «Етнографічного збірника», де левову частку праці щодо їх упорядкування зробив І. Франко, та видання «Історичної бібліотеки», ініційоване О. Барвінським. За редакцією І. Франка вийшло з друку багато томів «Етнографічного збірника», у шести випусках якого опубліковані опрацьовані вченим «Галицько-руські народні приповідки», п'ять томів апокрифічної літератури у серії пам'яток українсько-руського письменства, упорядковане двотомне видання поетичних творів Т. Шевченка та чотири томи спадщини Ю. Федьковича за участю О. Колесси у серії «Українсько-руська бібліотека», кілька томів «Українсько-руського архіву» тощо. Редактором «Матеріалів до українсько-руської етнології» був Ф. Вовк, який більшість часу перебував у Парижі, але головну редакторську та коректорську роботу виконував І. Франко.

М. Грушевський та І. Франко органічно доповнювали один одного в НТШ. М. Грушевський головував у Товаристві, очолював «виділ» інституції, був директором історико-філософської секції та головою археографічної комісії установи. І. Франко виконував керівні обов'язки директора філологічної секції, члена президії Товариства та голови етнографічної комісії, був заступником голови археографічної, статистичної і секретарем мовної комісії НТШ. Михайло Грушевський та Іван Франко були співзасновниками допоміжних наукових установ Товариства, до котрих належали бібліотека, музей, бібліографічне бюро. Свідчення сучасників цих видатних вчених, їх особисті спогади та листування між ними [6] переконують, на противагу певним суб'єктивним міркуванням, що співпраця двох велетнів України носила доброзичливий, до деякої міри приязний характер, навіть після охолодження їхніх відносин через апогей хвороби І. Франка у 1908 році. Стосунки між ученими не втратили ознак діловитості та конструктивності. Цю тезу підтверджує хоча б той факт, що під час статут-

ної кризи НТШ у 1913 році Франко, вищий за всілякі власні амбіції, підтримав позицію Грушевського.

Отже, М. Грушевський та І. Франко відіграли визначальну роль у формуванні організаційної структури Товариства, належній діяльності його наукових органів та створення видавничого доробку НТШ.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. С. В десятиліття смерті І. Франка. Апостолові праці / М. С. Грушевський // Україна. — 1926. Кн. 6. — С. 6.
2. Гнатюк В. М. Наукове Товариство ім. Шевченка у Львові / В. М. Гнатюк // Літературно-науковий вісник. — Львів, 1925. — Т. 86. Кн. 2. — С. 179.
3. Франко І. Я. Мотиви до проектованої зміни статуту // Проект статуту НТШ. — Львів. — 1903. — С. 1.
4. Грушевський М. С. В десятиліття... — С. 6.
5. Студинський К. Й. Наукове Товариство ім. Шевченка (1873—1928) / К. Й. Студинський // Записки НТШ. — 1929. — Т. 150. — С. 13.
6. Листи М. С. Грушевського до І. Франка // Великий Українець. Матеріали з життя та діяльності М. С. Грушевського. — К., 1992. — С. 244—250.

OKSANA FRANKO, the doctor of Historical Sciences, Professor of the Department of Ethnology of the Historical Faculty of Ivan Franko National University in Lviv

ANDRIY FRANKO, the candidate of Historical Sciences, junior scientific cooperator of the Ivan Franko National Academy of Sciences of Ukraine

IVAN FRANKO AND MYKHAYLO HRUSEVSKIY. TO THE POINT ABOUT THE COOPERATION IN SEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY

Abstract. The report explains Ivan Franko's and Mykhaylo Hrushevskiy's creative cooperation in the Taras Shevchenko Scientific Society. It's also found out their common work about the statute of Taras Shevchenko Scientific Society and the scientific publications which were prepared by these both scientists for the press, their management of committees and the relationship of scientists.

Keywords: I. Franko, M. Hrushevskiy, Lviv, T. Shevchenko Scientific Society, cooperation.

Андрій ФРАНКО
(м. Львів)

АКАДЕМІЧНІ ДОСЯГНЕННЯ, ВИДАВНИЧІ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРОЕКТИ ІВАНА ФРАНКА В НТШ

Анотація. Розглянуто науково-організаційну і видавничу діяльність Івана Франка в Науковому Товаристві ім. Тараса Шевченка (НТШ), показано непересічну роль Ученого, Дослідника як одного з чільних функціонерів, керівників, наукових продуцентів, рецензентів, творчих модераторів і натхненників здійснення академічного процесу в рамках президії, секцій і комісій інституції, а також висвітлено внесок Редактора в ретельну, фахову підготовку до друку основних видань НТШ.

Ключові слова: І. Франко, НТШ (Наукове Товариство ім. Тараса Шевченка), секція, комісія, дискурс, рукописи, публікація, книга протоколів.

З метою сприяння збереженню і розвитку українського друкованого слова, за ініціативою наддніпрянських українців О. Кониського, Д. Пильчикова, переважно меценатським коштом полтавської поміщиці Є. Милорадович-Скоропадської, котра переказала, за висловом І. Франка, «12 тисяч рублів¹ на заснування у Львові українського (малоруського) наукового товариства, яке б сфокусувало в собі духове життя усієї України і Галицької Русі» [83, с. 2], а також завдяки фінансовому сприянню інших фундаторів: С. Качали, М. Жученка та на скромні пожертви 32-х львів'ян, у 1873 році у Львові було засновано Товариство ім. Т. Шевченка [47, с. 74]. Галицьке намісництво 11 грудня 1873 року затвердило статут орга-

нізації, розроблений Д. Пильчиковим і М. Драгомановим. Першим головою Товариства учасники загальних зборів 4 червня 1874 року обрали К. Сушкевича [35, с. 14]. Ця видавничо-культурологічна установа була прообразом, предтечею історичного феномену діяльності Наукового товариства ім. Т. Шевченка (з 1892) [61, с. 6].

На загальних зборах 13 березня 1892 року Товариство ім. Т. Шевченка було реорганізоване в Наукове інституційне утворення [34, т. 4; 16; 17, с. 25–26]. Галицьке намісництво затвердило новий статут 16 грудня 1892 року. Одразу ж після «ухвалення» на велелюдному зібранні погодженого проекту статуту І. Франко здійснив спробу увійти до членського складу реформованої установи. Це рішуче намагання, однак, виявилось безуспішним через політичні переконання претендента на членство в народовській установі. У статті «Towarzystwo imienia Szewczenki», опублікованій без підпису на шпальтах газети «Kurjer Lwowski» (1892, № 78) [83, с. 2–3] (своє авторство дослідження лаконічно підтвердив письменник у статті «Odpowiedź szkaralupników» [81, с. 2–3]), І. Франко стисло окреслив розвиток установи від часу її заснування, висвітлив основні зміни статуту та причини своєї невдалої спроби стати повноправним членом інституції. Автор «хронікального» допису зазначав, що за новим статутом метою Товариства є «розвиток науки рідною мовою, плекання мистецтва, збирання і зберігання усяких пам'яток, старожитностей і наукових цінностей Русі-України. Засобом для цього будуть: наукові дослідження з української та слов'янської філології, з історії русько-української літератури і мистецтва, з історії і археології України-Русі, а також із філософських, політичних, економічних і правничих, математичних, природничих із географією та лікарських наук; лекції, наукові розвідки та дискусії; з'їзди вчених, письменників і митців; видання «Наукових записок» товариства та інших наукових праць; збирання матеріалів для музею і бібліотеки; премії і допомоги для вчених і письменників; утримання власної друкарні» [69, т. 53, с. 271–272]. І. Франко

1) Еквівалент 9 тисяч гульденів. — А. Ф.

вкладав глибокий зміст у словосполучення «наукова реорганізація», розглядаючи в короткостроковій і в довгостроковій перспективі шлях її здійснення не як «одномоментну» трансформацію через ухвалення одного чи навіть низки адміністративно-правових рішень, а як поступовий, тяглий, доволі тривалий процес насамперед статутного реформування, поетапного впровадження в практику модернізаційних законотворчих новацій та втілення в життя системної, покрокової академізації НТШ як реалізації далекосяжної ідеї створення *«резервного академічного фонду з метою в майбутньому забезпечити наукові видавництва Товариства і утворити дотацію для переміни його в українсько-руську Академію наук»* [30, арк. 7].

Взаємовідносини між Товариством ім. Т. Шевченка та І. Франком склалися дуже неоднозначно. Вперше їхні шляхи перетнулися у 1876 році. Друкарня Товариства опублікувала упорядкований заходами І. Франка, І. Белея та інших діячів альманах «Дністрянка», а також першу збірку поезій молодого митця «Письма Ивана Франка. І. Баляди і розкази». Пізніше напис «З друкарні Товариства ім. Т. Шевченка» фігурував на Франкових перекладах книжок та збірок творів Г. Байрона, Е. Лавальє, Г. Гекслі, Ш. Шеля, Е. Золя, М. Добролюбова, Г. Гете та інших письменників, уміщених переважно в серії «Дрібна бібліотека» [47, с. 75; 65, с. 346—347]. І. Франко співпрацював із журналом «Зоря», єдиному на той час друкованому органі Товариства ім. Т. Шевченка, упродовж трьох років (1883—1886) на різних посадах, зокрема, на тимчасовій посаді робочого редактора (з 14 вересня 1885 року) [60, с. 122—123]. Попри всі намагання, головним редактором часопису І. Франко так і не став [47, с. 77]. Після відомого політичного судового процесу 1877—1878 роках І. Франка поступово усунули від установ народовської орієнтації, передусім з «Прогресу» і Товариства ім. Т. Шевченка, «в цілі вилінінування його від усякої праці просвітної і наукової серед русинів галицьких» [23, с. 161].

Ще не будучи членом Товариства, І. Франко виявив організаторські здібності у процесі його становлення, згодом брав безпосередню участь у реформуванні та адміністративному і науково-видавничому функціонуванні НТШ. Під впливом М. Драгоманова вчений висловлював міркування про необхідність реорганізації Товариства в наукову установу ще у 1886 році під час відвідання Києва, дискутуючи з О. Кониським щодо цього стратегічного питання. У 1889 році, на одному із засідань редакційного комітету часопису «Правда», І. Франко у співавторстві з О. Барвінським та О. Кониським розробив попередній проект видозміненого статуту Товариства з метою «утворення Наукового товариства академічного типу» у Львові за зразком сербського наукового товариства «Друштво» або трансформованого в академічне (за статусом) колишнього краківського «Towarzystwa przyjaściół nauk» [71, № 19—20, с. 224—228; № 21, с. 251—255]. Головну надію члени Товариства ім. Т. Шевченка покладали на періодичний вихід у світ його «Записок...», друкованого органу наукової інституції, що дозволило б у найближчій перспективі юридично оформити організаційну структуру Товариства з усіма необхідними атрибутами академічного закладу [21, с. 48—60]. У той період (з моменту заснування установи у 1873 році до часу реорганізації інституції у 1892 році) у діяльності Товариства, кількість членів якого була незначною і коливалася в межах 40—50 персоналій, переважали ознаки *«літературно-видавничої корпорації закритого типу»* [40, с. 264—272]. На «доступ» до Товариства чи не найвагоміший вплив мала, на думку В. Тельвака, його партійно-політична орієнтація — інституція впродовж тривалого часу справедливо вважалася непорушним «бастіоном» консервативних народовців [42, с. 277]. Лише з переїздом у 1894 році М. Грушевського з Києва до Львова полегшився процес залучення до різноманітних підрозділів НТШ широкого кола талановитих, перспективних науковців [66, с. 36; 43; 44, с. 187—188; 2, с. 31; 4; 79, ф. 1235], до когорти яких, безперечно, належав І. Франко, котрий 28 черв-

ня 1893 року у Відні офіційно отримав вчений ступінь доктора філософії [23, с. 165].

14 червня 1895 року, згідно з рукописною Книгою протоколів засідань членів правління НТШ за 1893—1902 роки, на «сходинах Виділу» (президії) НТШ «*прийнято в члени д-ра Івана Франка, літерата у Львові*» [29, арк. 29]. Вчений стрімко увійшов у науково-керівний осередок НТШ — 19 лютого 1897 року І. Франка обрали членом президії Товариства («референт» від філологічної секції) [29, арк. 38 зв.].

І. Франко присвятив понад двадцять років (1895—1916) найбільш продуктивного періоду життя Науковому товариству ім. Т. Шевченка, де різнопланово виявив себе як учений, видавець та організатор української академічної науки [66, с. 35—38].

І. Франко був причетним до реформування статутів НТШ 1892, 1898 та 1904 років. Учений наполегливо виступав за введення категорії дійсних членів, яким би присвоювалась наукова кваліфікація, та за надання права голосу на загальних зборах через повноважних осіб («відпоручників») інституціям і членам закордонних наукових установ. Ще з 1896 року І. Франко входив до складу комісії, якій доручили розробити проект нового статуту, що невдовзі після ретельного, всебічного опрацювання основоположного документу 26. IV. 1898 року був «імплементований» галицьким намісництвом з кардинальними поправками І. Франка, М. Грушевського та інших діячів [4, с. 52—53]. Статутні новації І. Франка та інших членів НТШ, з метою надання Товариству дійсно наукового характеру, стали однією з головних причин загострення організаційних криз інституції у грудні 1896 року — лютому 1897 року [82, с. 1—2; 84, с. 4], а також наприкінці 1901 — початку 1902 років і в конфлікті НТШ 1913 року [13, с. 319—332; 73, с. 6]. І. Франко завжди солідаризувався з принциповою «диспозицією» М. Грушевського у непростих кризових ситуаціях, які періодично виникали у Товаристві через необхідність модернізації науково-організаційних основ НТШ [16, с. 112—113, 141; 61, с. 7]. 2 лю-

того 1897 року на загальних зборах новим головою НТШ обрали М. Грушевського, котрого, серед інших «добродіїв», підтримав його довголітній науковий соратник І. Франко [84, с. 4; 79, ф. 1235]. Загалом зі 42-х параграфів статуту НТШ 1904 року 30 було дослівно, без жодних змін перенесено із проекту статуту, що його «вніс» І. Франко на розгляд членів установи (§ 1, 2, 4, 6, 7, 9—19, 21, 24, 28, 30, 31—35, 37, 39, 40) [47, с. 78]. Старанно опрацьований вченим проект статуту з невеликими змінами став основним текстом статуту Товариства 1904 року, який з деякими доповненнями діяв аж до 1939 року. [72, с. 3—8; 60, с. 125]

І. Франко був членом президії НТШ, керівником філологічної секції, етнографічної комісії, заступником голови археографічної, статистичної і секретарем мовної комісії НТШ, «референтом» бібліотечної комісії Товариства; брав активну участь в діяльності історико-філософської секції Товариства та інших структурних підрозділів установи.

Вчений був одним із найдіяльніших співробітників головного друкованого органу Товариства «Записки НТШ», офіційним і неофіційним редактором багатьох томів «Етнографічного збірника», видавничої серії «Пам'ятки українсько-руської мови і літератури», «Літературно-наукового вісника», «Матеріалів українсько-руської етнології», «Українсько-руського архіву», упорядником і редактором публікації (1902—1918; у 4-х томах) поетичних та драматичних творів Ю. Федьковича (поряд із О. Колесою за участю О. Маковея), а також новітнього видання «Кобзаря» Т. Шевченка (1908; у 2-х томах), що входили в серію видань НТШ «Українсько-руська бібліотека» [53, с. 578—585; 68, с. 107—116]; брав участь у виданнях «Збірника філологічної секції НТШ» та «Збірника Історично-філософської секції НТШ» [46, с. 72].

І. Франко причетний до створення допоміжних наукових установ Товариства: музею, бібліотеки, Бібліографічного бюро, а також «Академічного дому» [14, с. 177—178], формування добродійних фондів НТШ, яке запровадило

і стипендіальний фонд ім. І. Франка в сумі 2000 австрійських крон [10, с. 10; 11, № 58]. Науковець підтримував стратегічну ідею створення резервного академічного фонду з метою в майбутньому забезпечити наукові видавництва Товариства й *«утворити дотацію для переміни його в українсько-руську Академію наук»* [30, арк. 7].

В історичних «анналах» НТШ високодостоїнно фігурує ім'я І. Франка як *«посідача академічного титулу»* дійсного члена (з 1899) і почесного члена інституції (з 1904), повноваження якого *«іменують загальні збори на внесення виділу людей заслужених для науки, штуки, письменства або для самого Товариства»* (§ 14 Статуту НТШ 1904 року) [80, ф. 309, оп. 1, спр. 9, арк. 2].

Значну структурну частину української наукової інституції становила її *бібліотека*, яку створили співпрацівники установи після реорганізації Товариства у 1892 році. І. Франко сприяв бібліотечному книгообміну між НТШ і європейськими Академіями та багатьма закордонними науковими товариствами. З 6 червня 1900 року І. Франко виконував обов'язки «референта» бібліотеки в бібліотечній комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка [29, арк. 115 зв.]. Вчений також був почесним жертводавцем «Золотої книги» приватних дарів бібліотеки Товариства [7, с. 133]. Окрім основної збірки НТШ, по смерті вченого відділ українських рукописів бібліотеки Товариства складався також з книжкового зібрання та архіву І. Франка, які він заповідав своїм спадкоємцям *«передати Науковому Товариству ім. Т. Шевченка на його невідкличну власність»* [22, арк. 1]. Це була власна бібліотека І. Франка, яка, за висловом одного з керівників бібліотеки НТШ І. Кревецького, *«складалася з коло 7000 тт. і вв. старо- і новодруків та понад півтисячі старих і нових рукописів»* [32, с. 6].

Музей Товариства було засновано у 1895 році [12, с. 417]. З 1892—1893 років НТШ почало отримувати дарчі експонати. Спочатку музей комплектувався переважно археологічними пам'ятками. Визначенню етнографічного профілю

музею сприяли розроблені І. Франком та В. Гнатюком програми-відозви «В справі збирання етнографічних матеріалів», «До збирання етнографічних матеріалів», програма І. Франка «Селянська хата. Уваги і квестіонар», спеціальні звернення на сторінках «Літературно-наукового вісника» [48, с. 466—467]. Ці перші своєрідні науково-методичні посібники розкривали мету діяльності музею, визначали на майбутнє його перспективи, закликаючи збирачів-ентузіастів, широку громадськість Галичини здійснювати народознавчі експедиції, збагачувати колекцію експонатів музею НТШ [41, с. 79]. У 1904 році, відгукнувшись на запрошення НТШ і народознавчого Товариства австрійської етнографії, І. Франко, Ф. Вовк, З. Кузеля, П. Рябков досліджували побут та життя населення Бойківщини. Результатом комплексної антропологічно-етнографічної подорожі стала ґрунтовна німецькомовна праця І. Франка під титульною назвою «Eine ethnologische Expedition in das Bojkenland» («Етнографічна експедиція на Бойківщину»), опублікована в журналі «Zeitschrift für österreichische Volkskunde» (Відень, 1905), а також численні (близько 500) речові документи та пам'ятки матеріальної і духовної культури бойків, які знайшли гідне місце в інтер'єрі музею [48, с. 466; 60 с. 125]. Офіційно музей НТШ відкрився 31 жовтня 1921 року вже по смерті вченого. Фонди музею у 1923 році налічували 23 тисячі експонатів, в систематичному поповненні колекції яких важко переоцінити роль І. Франка [48, с. 467].

Наприкінці 1910 року при бібліотеці НТШ утворено *Бібліографічне бюро*, співзасновником якого був І. Франко поряд з його керівником В. Дорошенком та іншими ініціативними діячами. Метою цієї допоміжної наукової установи було здійснення бібліографічного контролю за українською книжковою продукцією, складання реєстру всіх українських видань. Воно проіснувало до 1913 року [39, т. 1, с. 575].

На загальних зборах НТШ 11 травня 1893 року утворено *історико-філософську* (її автентична назва «Історично-філософська секція»), *філологічну та математично-природописно-лікарську секції* [21, с. 48—49].

І. Франко систематично працював в історико-філософській («Історично-філософичній») секції НТШ, яку заснували члени Товариства 11 травня 1893 року. Від першої секційної наукової доповіді І. Франка 24 січня 1896 року до 1913 року згідно з «Книгою протоколів Історично-філософичної секції» відбулось 289 засідань, на яких зреферовано 500 праць, причому вчений виступив із 59-ма «реферативними» доповідями [27, спр. 42]. Вони стосувалися різних ділянок досліджень: джерелознавства, слов'янської та княжої епохи, історії побуту та культури XV—XVIII ст., козащини, історії Галичини XVIII і XIX ст., економіки і статистики, етнографії, всесвітньої історії [33, с. 401]. Монографією І. Франка «Життя Івана Федоровича і його часи» (праця виявилась незавершеною), написана вченим в жанрі історичної біографії вперше в українській історіографії, розпочинались його спеціальні історичні дослідження [70, т. 46, кн. 1, с. 7—298]. На основі вивчення архіву галицького посла до Австрійського парламенту І. Федоровича І. Франко написав ряд (декілька десятків) історичних праць, зокрема джерелознавчу студію «Панщина та її скасування в 1848 р. в Галичині», багато досліджень, які рецензував учений на «сходинах» історико-філософської секції, зокрема розвідки: «Лук'ян Кобилиця», «Батько і донька» [31, с. 190], «Причинки до історії 1848 р.» та інші праці [59, с. 51—52]. Франко цікавився всіма етапами української історії з найдавніших часів до сучасних йому подій. Він сприяв виходу у світ серії публікацій під назвою «Руська історична бібліотека», де видавалися праці М. Костомарова, В. Антоновича та інших істориків, «Збірника історично-філософичної секції НТШ» (з 1897), де друкувалася багатотомна праця М. Грушевського «Історія України-Руси», в обговоренні якої активну участь брав І. Франко [47, с. 85]. У п'ятому томі цього «Збірника...», що вийшов за його редакцією, вміщено «Матеріяли до культурної історії Галицької Русі XVIII—XIX вв.», чимало з яких, на думку історика, «цінних для історії і літератури пропадає або пліснє по архівах чи в приватних руках, а без їх визискання

історія нашого духового розвитку лишитьс'я неясною» [78, 1902, вип. 4, с. 8].

З 1906 року історико-філософська секція започаткувала ще одне видання «Українсько-руський архів», II-ий і VIII-ий томи якого упорядкував І. Франко, додавши до них ґрунтовні передмови [59, с. 50, 33, с. 408]. І. Франко опрацьовував різні категорії джерел: від єпископських та консисторських куренд, циркулярів, листів-меморандумів, цивільно-правових та процесуальних актів до мемуарів, віршів та памфлетів [25, т. 8; 3, с. 48—63; 31]. На засіданнях секції вчений виступав з доповідями, рефератами та рецензіями, що були присвячені різним аспектам історії, найбільше виявивши себе у діяльності досліджень з історії Галичини XVIII і XIX ст. Слід згадати, зокрема, про такі праці: «Причинки до розвитку Галичини в XVIII ст. на підставі т.зв. „Gestionsprotokolle“», «З історії Галичини 1848—1860 рр.», «Остап Терлецький. Спомини й матеріали». І. Франко був прихильником історично-порівняльного методу та ґрунтовної перевірки автентичності та вірогідності джерел. І. Франко розробляв також проблематику шкільництва, просвіти та інші освітні питання [80, ф. 357, оп. 1, спр. 5, арк. 22, 33]. Наукову значимість мали «зреферовані» вченим ґрунтовні, глибоко джерелознавчі праці «Про св. Климентія у Корсуні» (тут досліджено витoki християнства на Русі, запровадження писемності та зв'язки з Візантією), «Сліди русинів у Семигороді в XII—XVI ст.» (у розвідці вчений виступив прихильником версії приналежності до скіфів семигородського племені цікулів як «прастарої парости» українського народу). На «сходинах» секції обговорювалися історичні дослідження «Нові матеріали до історії Коліївщини», «Наливайко в мідянім биці», фундаментальна праця про історичні пісні «Студії над українськими народними піснями» та інші дослідження І. Франка [47, с. 85].

Вчений брав активну участь в обговоренні численних історичних досліджень, зокрема, праць С. Томашівського «Народні рухи в Галичині», М. Грушевського «Хмель-

ницький і Хмельниччина», «Анти, уривок з історії України-Руси». І. Франко був глибоко обізнаний з історичними працями М. Грушевського. Ґрунтовну, всебічну концептуальну оцінку його історичним дослідженням І. Франко подав у контроверсійному дослідженні (рецензійного характеру) монографічного формату під назвою «Причинки до історії України-Руси. Ч.1» (1912) [3, с. 48—63]. Окрім певних відмінностей у поглядах на скіфські часи, давню українську колонізацію, між І. Франком та М. Грушевським були принципові розходження щодо потрактування норманської теорії походження Русі, переконаним прихильником якої був письменник [47, с. 85—86]. Ретельно, усебічно, текстологічно аналізуючи історичні праці М. Грушевського, І. Франко загалом дуже схвально відгукнувся про автора *«сих праць <...> одного з визначних двигачів нашої національної ідеї»*, підкреслюючи, що написав свої зауваження *«в інтересі історичної правди та науки»* [70, т. 47, с. 453]. І. Франко був автором понад 100 праць з галузі історичної проблематики, його внесок у розвиток історичних досліджень, що проводилися історико-філософською секцією, важко переоцінити. І. Франко органічно, гармонійно, різноаспектно виявив себе в НТШ як концептуальний історик та історіограф, істинний філософ та сумлінний джерелознавець [60, с. 129].

Перша президія *філологічної секції* визначилась 11 травня 1893 року в такому науково-адміністративному складі: директор — Ом. Огоновський, заступник — О. Партицький, секретар — О. Макарушка. Перше засідання членів секції відбулося 8 червня 1893 року. І. Франко мав намір опублікувати свою магістерську працю «Про Варлаама і Йоасафа...» у третьому томі «Записок НТШ». Лише по смерті М. Драгоманова, котрий неприхильно ставився до співпраці письменника з Товариством, І. Франко, вже як член НТШ, 14 грудня 1895 року «зреферував» на засіданні філологічної секції значно перероблене, розширене *«докладним аналізом змісту»* монографічне дослідження «Варлаам і Йоасаф. Старохристиянський духовний роман і його лі-

тературна історія», яке стало його *«академічною візитівкою»* в науковому світі. Вчені одностайно ухвалили до друку працю, опубліковане з додатками на сторінках «Записок НТШ» у 1895—1897 роках [56, с. 60—61]. Уперше І. Франка запросили на «сходини» філологічної секції 8 лютого 1895 року, коли К. Студинський «відчитав» свою рецензію на працю вченого «Іван Вишенський і його твори» (ще один варіант магістерської дисертації письменника) [28, арк. 19—20]. К. Студинський вважав дослідження І. Франка першою вдалою спробою систематизації творчості українського середньовічного полеміста [52, с. 83]. У жвавій концептуальній дискусії, котра виникла під час бговорення праці, поряд з М. Грушевським, І. Верхратським, В. Коцовським, А. Вахнянином, І. Копачем, К. Студинським виступив автор дослідження [28, арк. 22—23]. Обстоюючи наукові здобутки праці, написаної ще у 1892 році, І. Франко визнавав деякі недоліки, пов'язані з недостатнім аналізом тогочасної богословської полемічної літератури і проблемою вирішення хронологічних аспектів життєвого шляху І. Вишенського [70, т. 30, с. 7—8, 34]. Враховуючи критичні, присутні зауваження, у 1895 році І. Франко, з відповідними поправками і доповненнями, наважився опублікувати власним коштом лише частину праці окремою книжкою [56, с. 62—70].

І. Франко очолював філологічну секцію упродовж майже 13 років (у 1898—1901 роках і в 1903—1912 роках). По смерті Ом. Огоновського засідання секції відбувалися з 13 грудня 1894 року до липня 1896 року під проводом І. Верхратського або М. Грушевського [52, с. 81—86]. Вперше І. Франко «головував» на засіданні членів секції 17 липня 1896 року [28, арк. 26]. 10 лютого 1897 року керівником наукового органу НТШ було обрано професора С. Смаль-Стоцького, заступником — І. Франка, а секретарем — О. Колессу. Однак фактичним «головою» секції був І. Франко, оскільки С. Смаль-Стоцький, що мешкав і працював у Чернівцях, дуже рідко з'являвся на засіданнях. У рукописній книзі протоколів філологічної секції НТШ

за 1893—1914 роки [28, спр. 42/а], яку вперше ґрунтовно дослідив автор пропонованого дослідження [52, с. 81—86], постійно фіксувалося, що «сходини» членів секції після 17 липня 1896 року відбувалися «*під проводом І. Франка*», автентичними підписами якого позначені хронікальні записи (з перервами) аж до 6 жовтня 1912 року (включно) [56, с. 71].

9 лютого 1898 року члени філологічної секції за підтримкою М. Грушевського обрали своїм керівником І. Франка, кандидатуру якого висував В. Гнатюк [28, арк. 30]. Секційний вибір непересічної особистості І. Франка було затверджено Президією Товариства 2 березня 1898 року [29, арк. 73]. Відтоді І. Франко став практично беззмінним «директором» (саме така офіційна назва побутувала у «справозданнях» НТШ) секції, функції якого виконував до 6 жовтня 1912 року, за винятком періоду організаційної кризи Товариства, коли наприкінці 1901 року «головою» наукового органу НТШ було обрано О. Колесу. У липні 1903 року І. Франкові знову доручили виконувати повноваження керівника філологічної секції. З початку березня до 19 жовтня 1908 року (час загострення хвороби вченого) І. Франко не брав участі в будь-яких засіданнях секцій і комісій Товариства [56, с. 71—74].

Наукові дослідження, що їх фахово, сумлінно рецензував І. Франко та інші науковці на «сходинах» секції, схвалювалися до друку переважно у виданні «Записки НТШ». Вчені подавали на секційний розгляд також «реферативні» матеріали та передмови до окремих томів таких серійних збірних видань НТШ, як «Пам'ятки українсько-руського письменства» і «Етнографічний збірник». На засіданнях секції І. Франко пропонував до друку текстологічні проекти передмов до кожного тому опрацьованого ним видання «Галицько-руські народні приповідки» (у трьох томах, шести випусках), які були згодом опубліковані у Х, XXIII та XXVII томах «Етнографічного збірника». Науковець виступив також із рецензією на другий том тритомного видання «Коломийки», упорядкованого В. Гнатюком. Письменник «зреферував» зміст V-го тому «Етнографічного

збірника», який згодом, у 1898 році, вийшов у світ за його редакцією. Тут було вміщено матеріали І. Франка «Жебрацькі молитви...», «Опришок Мирон Штола» та «Людові вірування на Підгір'ю», а також етнографічні збірки М. Дикарева, М. Бодяньського, Р. Кайндля, М. Зубрицького та інших народознавців. Учений піддав критичній рецензії збірку етнографічних матеріалів, упорядковану австрійським ученим Р. Кайндлем, «Галицько-руські народні легенди» і «Галицько-руські анекдоти», зібрані і підготовлені до друку В. Гнатюком, та інші матеріали [56, с. 76].

Філологічна секція НТШ займалася також іще декількома фундаментальними видавничими проектами — науковим «Збірником філологічної секції» та серією «Українсько-руська бібліотека». На засіданні 24 лютого 1897 року вирішено видавати «Збірник філологічної секції» [36, оп. 2, спр. 42/а, арк. 28]. На основі «ухвал» секції на сторінках «Збірника...» опубліковано праці О. Кониського, М. Драгоманова, М. Дикарева, І. Верхратського, Я. Гординського, П. Куліша, кореспонденція Я. Головацького та інші дослідження і матеріали [52, с. 83—84]. 9 липня 1903 року І. Франко подав на розгляд секції збірку творів М. Дикарева, які обіймали філологічні й етнографічні питання [78, 1903, вип. 3, с. 18—19]. І. Франко повідомив також про рукописи М. Дикарева, проаналізував застосовані ним методи, дав критично-аналітичну оцінку науковій вартості його праць [28, оп. 2, спр. 42/а, арк. 39; 70, т. 34, с. 459—466]. Секція ухвалила до друку «Посмертні писання Митрофана Дикарева з поля фольклору й міфології», які вийшли окремим виданням як шостий том «Збірника філологічної секції НТШ» за редакцією І. Франка [70, т. 34, с. 459—460]. На засіданні філологічної секції І. Франко фахово охарактеризував текстологічну «канву» дослідження М. Дикарева «Уривки з греко-слов'янської міфології», яке згодом увійшло до згаданого «Збірника...» [36, оп. 2, спр. 42/а, арк. 40].

У «Збірник філологічної секції НТШ» увійшли чотири томи видання «Розвідки Михайла Драгоманова про укра-

їнську народну словесність і письменство», упорядкованих М. Павликом (т. III, IV, VII, X «Збірника...»). І. Франко «зрецензував» проблемно-тематичний зміст тексту VII-го і X-го томів видання Товариства, які становили відповідно третій і четвертий томи «Розвідок...» [56, с. 78].

5 червня 1901 року філологічною секцією засновано нове видання — «Українсько-руська бібліотека», до якого мали увійти першорядні *«писання українсько-руських письменників»* [78, 1901, вип. 3, с. 7]. На декількох засіданнях обговорювалися план і методи видання творів Ю. Федьковича [54, с. 228]. Секція постановила видати твори буковинського митця за планом І. Франка — у чотирьох томах [55, с. 276—277]. Учений «зreferував» свої передмови відповідно до першого тому, куди увійшли поезії Ю. Федьковича, і до другої частини третього тому, де містились його драматичні переклади [53, с. 578—579]. Ухвала філологічної секції від 21 грудня 1905 року «вложила» на І. Франка працю над упорядкуванням творів Т. Шевченка, що мали вийти друком у серії «Українсько-руська бібліотека» [58, с. 37]. Редакційна праця вченого, проміжні наслідки якої постійно повідомлялися науковим органам Товариства, завершилася у 1908 році виходом у світ у згаданий вище серії першого повного критичного, хронологічно і текстологічно «довершеного», модерного двотомного видання «Кобзаря» за редакцією І. Франка [68, с. 116; 56, с. 79; 54, с. 241].

І. Франко виголошував на секційних виступах доповіді-рецензії на власні праці і на статті інших дослідників з філологічної тематики. Це, зокрема: авторецензії І. Франка на його розвідки «Забутий український віршописець XVII в.», «Король балагулів Антін Шашкевич і його українські поезії», «Галицький москаль-чарівник», а також здійснені вченим критичні, аналітичні огляди праць: «Народні гутірки» М. Крамаренка (псевдонім М. Дикарева), «Острозька трагедія» П. Житецького, «Пісенні новотвори» В. Гнатюка, «Писанки на галицькій Волині» М. Кордуби та інших досліджень, «ухвалені» до друку в «Запис-

ках НТШ» [52, с. 84]. 24 січня 1900 року І. Франко подав на секційне обговорення фундаментальну працю з літературної медієвістики під назвою «Карпаторуська література [письменство] XVII—XVIII віків» (надруковано в 1900 році в 37-у томі «Записок...»), де проаналізував у текстологічному контексті 20 «південноруських» рукописів нецерковного змісту, а в «додатку» подав кирилицею їхній «реєстр» з виписками і «пробами» їхньої мови. На матеріалі численних рукописів, віднайдені різними дослідниками наприкінці XIX ст., І. Франко спробував подати загальну характеристику карпаторуського письменства XVII—XVIII ст., в основі якого були духовні теми, казання, легенди, апокрифи, церковні пісні, світські оповідання, притчі, повісті, чародійські і ворожбитські писання, перероблені на мову місцевих діалектів [56, с. 80]. У 41-му томі видання «Записки НТШ» (1901) надруковано дослідження І. Франка під назвою «Студії на полі карпаторуського письменства». 7 березня 1900 року І. Франко виступив з рецензією [56, с. 82] на власну працю під промовистою назвою «Апокрифічне євангеліє Псевдо-Матвія і його сліди в українсько-руській літературі» [70, т. 32, с. 117—152]. «Пильний обсерватор» зазначав, що переважна більшість його значних за обсягом наукових праць, які пройшли усебічну «апробату» до друку шляхом їх предметного обговорення на засіданнях наукового «консилиуму» НТШ, *«основується на текстах давніших пам'яток південно-руського письменства, які я відкрив або критично реставрував»* [70, т. 50, с. 363].

І. Франко приділяв увагу і *математично-природописно-лікарській секції НТШ*, яку утворили члени Товариства 11 травня 1893 року. Стаття-спогад І. Франка «Причинки до фавни східної Галичини», написана вченим у 1911 році, призначалася до друку під назвою «Фізіографічні замітки» у «Збірнику математично-природописно-лікарської секції». «Хроніка НТШ» зафіксувала цей факт. Дослідження з якихось причин не було тоді опубліковано. Рукопис статті, переписаний одним із секретарів І. Франка з його

автографу, знаходився в матеріалах президії НТШ. Статтю І. Франка під первісним титульним заголовком «Причинки до фавни східної Галичини» вперше опубліковано у 1992 році [38, с. 3–10].

І. Франко здійснював науково-організаційну роботу в *археографічній, етнографічній, правничій, статистичній, бібліографічній та мовній комісіях НТШ* [20, с. 270].

15 січня 1896 року утворено *археографічну комісію*, головою якої обрано М. Грушевського, його заступником — І. Франка, який виконував ці обов'язки до 21 травня 1913 року. Секретарем став К. Студинський [45, с. 3]. Комісія почергово видавала багатотомні серії «Жерела до історії України-Руси» та «Пам'ятки українсько-руського письменства», де І. Франко опублікував п'ять томів видання «Апокрифи й легенди з українських рукописів» [26, с. 56–76]. Учений виявив себе не тільки як науковий аналітик архівних збірок, але й як організатор-археограф проведення системної евристичної, камеральної та едиційної практики НТШ, котрий безпосередньо впливав на процес виявлення, збереження, опрацювання та опублікування старовинних пам'яток, текстологічних артефактів [37; 61, с. 10].

І. Франко очолив *етнографічну комісію НТШ* одразу ж після її заснування 15 травня 1898 року (керував упродовж 1898–1900 років і 1908–1913 років). Ця комісія займалася організацією етнографічних та антропологічних експедицій і збиранням фольклорно-етнографічних матеріалів та перейняла функцію видавання «Етнографічного збірника» (виходив у світ з 1895), а з 1899 року видавала «Матеріали до українсько-руської етнології». Влітку 1900 року вчений здійснив наукові екскурсії в села Стрийського і Городоцького повітів, Коломию, Тернопіль, Збараж, а в 1904 році — експедицію на Бойківщину. І. Франко та В. Гнатюк склали відозви, квестіонари, організували великий корпус кореспондентів, які дописували з усієї України і навіть з приамурського краю [60, с. 126–127; 48, с. 466–467]. На засіданнях комісії всебічно, посутньо обговорювалися в тео-

ретико-методологічному і тематичному контексті плану та підготовка до друку чергових томів «Галицько-руських народних приповідок», упорядкованих і згодом опублікованих І. Франком. Завдяки науково-організаційному внеску І. Франка, В. Гнатюка, Ф. Вовка [76, с. 5–237; 77, с. 3–378; 63, с. 24–30; 57] та інших діячів робота цієї комісії була найбільш продуктивною, що сприяло піднесенню рівня етнографічної науки на Україні на якісно вищий, європейський щабель [47, с. 86–87].

Іван Франко, хоч і не був членом *постійної правничої комісії*, колегіально заснованої співпрацівниками НТШ 8 лютого 1899 року, сприяв багатьом її «починанням», зокрема, брав участь у нарадах, присвячених «перенесенню» нового австрійського цивільного процесу на галицько-український ґрунт, допомагаючи «яко знаток нашої мови» [24, спр. 1629, арк. 411]. У першому томі видання НТШ «Часопись правнича і економічна» (1900–1912) (продовження журналу «Часопись правнича», що приватно публікувався у 1889–1891 роках, а в 1894–1900 роках був одним із друкованих органів НТШ), яке виходило у світ за редакцією С. Дністрянського за ініціативою правничої комісії, містилась ґрунтовна праця І. Франка «Грималівський ключ в р. 1800» (історико-економічна студія) (1900) [70, т. 44, кн. 2, с. 550–610].

7 липня 1906 року НТШ утворило *статистичну комісію*, головою якої обрано М. Грушевського, І. Франко став заступником поряд із С. Дністрянським. Учений підтримав план праць комісії, до якого входило упорядкування квестіонара до національної статистики. Він написав концептуальну статтю «Потреби аграрної статистики» спеціально для науково-методологічного забезпечення діяльності комісії, яка до 1914 року оприлюднила три томи видання титульною назвою «Студії з поля суспільних наук і статистики». У третьому томі надруковано дослідження І. Франка про його рідне село під заголовком «Контракт оселення Слободи біля Нагуевич, Дрогобицького повіту 1779 р.» [61, с. 11].

26 травня 1909 року Товариство заснувало *бібліографічну*

комісію, яка видавала «Матеріяли до українсько-руської бібліографії» [27, арк. 93 зв., 95 зв.]. В рамках цієї серії упродовж 1909—1911 років видано три томи «Української бібліографії Австро-Угорщини (1887—1900)» І. О. Левицького. 30 квітня 1912 року І. Франка обрали членом комісії [27, арк. 120 зв.]. 6 травня 1912 року вчений порушив питання щодо доповнення «Галицко-русской библиографии XIX столетия...» І. О. Левицького і повідомив про наявність у нього значних додатків [27, арк. 122]. У 1918 і 1930 роках у Львові коштом НТШ опубліковано два випуски четвертого тому «Матеріалів...» під назвою «Спис творів Івана Франка з додатком статей про нього і рецензій про нього» (упорядник В. Дорошенко). І. Франко брав участь у підготовці «коректи» першого випуску. Вчений вказав на невідомі твори та викреслив ті праці, приписані йому хибно [47, с. 87].

І. Франка обрали членом мовної комісії у день її заснування (14 лютого 1900), а практично за два роки, 10 лютого 1902 року, вчений став її секретарем [51, №35, с. 8]. Науковець ґрунтовно розробляв «язикові питання» не тільки в суто мовознавчих статтях, зокрема в таких розвідках: «Етимологія і фонетика в южноруській літературі», «Літературна мова і діалекти», «Причинки до українського віршописання XVII ст.», «Причинки до української ономастики», «П'яницьке чудо в Корсуні», але й у літературно-критичних та деяких освітньо-історичних дослідженнях («Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах», «Азбучна війна в Галичині 1859 р.», «Двоязичність і дволичність» та ін.) [61, с. 11—12]. І. Франко яскраво виявив себе і в галузях лексикографії та діалектології. Мовознавець виступив на засіданні філологічної секції 11 травня 1905 року з фаховою рецензією на працю «Огляд української лексикографії» Б. Грінченка, котрий завершив упорядкування першого великого академічного українського словника [48, с. 467]. Лінгвістичним «базисом» рідної літературної мови І. Франко вважав «київсько-чигиринський» чи «київсько-полтавський» діалект, але з органічним

«вливанням» до нього хоча б лексико-виразових елементів діалектної основи, які вживались на західноукраїнських землях. В історії формування єдиної української літературної мови першорядне місце належить І. Франкові поряд з креативним фундатором структуротвірних мовно-правових змін Б. Грінченком [51, № 36, с. 8]. У спеціальних мовознавчих студіях, численних літературно-критичних статтях, замітках, рецензіях, листах, перекладознавчих дослідженнях [49, с. 4—5], гострих полемічних мовотворчих диспутах з Б. Грінченком, І. Нечуй-Левицьким та іншими корифеями, у виступах на засіданнях філологічної секції і мовної комісії НТШ він висвітлював методологічні й теоретичні питання формування й розвитку української літературної мови, істотну реалізацію яких знаходимо в мовній практиці І. Франка-письменника [19, с. 37—50].

І. Франко брав безпосередню, неформальну участь у підготовці до друку переважної більшості видань НТШ. Незалежно від організаційно-фінансової структури Товариства М. Грушевський за сприянням І. Франка наприкінці 1898 року заснував «Українсько-руську видавничу спілку», що існувала переважно на засоби (на «уділах») її членів, які постійно зростали, і вже в 1905 році під «егідою» «Спілки» опинився «Літературно-науковий вісник». «Українсько-руська видавнича спілка» одразу ж після заснування розпочала дві серії видавництва під назвами «Белетристична Бібліотека» та «Національна Бібліотека», потім — «Наукова Бібліотека». З 1898 року до 1912 року (включно) І. Франко та В. Гнатюк були «найціннішими» членами «управи» та редакційної колегії товариства «Українсько-руська видавнича спілка», яке розвинуло широку видавничу роботу щодо збільшення випуску книжок українською мовою [67, с. 358—364]. З метою інформування громадськості про результати діяльності Товариства засновано спеціалізоване довідкове видання «Хроніка НТШ», яке до 1914 року друкувалось періодично — чотири рази на рік. Протягом 1900—1914 років побачили світ 59 випусків «Хроніки» (окремо українською

і німецькою мовами). Це видання є одним з найголовніших джерел дослідження науково-організаційної та видавничої діяльності НТШ та, зокрема, І. Франка в розгалужених структурах академічного міждисциплінарного Товариства.

«Записки Наукового товариства ім. Шевченка» від моменту їхнього заснування у 1892 році були спільним виданням всіх секцій Товариства, а з 1897 року стали українознавчим органом філологічної та історико-філософської секцій [47, с. 88]. Фактична редакційно-видавнича праця під час упорядкування перших чотирьох томів «Записок...», за науковими спостереженнями М. Возняка, «лягла на плечі» одного з фундаторів Товариства ім. Т. Шевченка О. Кониського [5, с. 339—361]. Упродовж 1895 року, після очолення М. Грушевським «Записок...» (наприкінці 1894), було видано ще чотири томи. Отримавши статус повноправного члена НТШ (14 червня 1895), І. Франко одразу ж взяв активну участь у виданні головного друкованого органу Товариства. Про початок співпраці І. Франка в «Записках НТШ» М. Грушевський пізніше ретроспективно згадував: *«Франко став найдіяльнішим співробітником "Записок": зараз же, 1895 р. почала друкуватись його перша велика праця порівняно-літературна: про Варлаама і Йоасафа, а поруч неї він став давати всякі історично-літературні й історичні замітки, рецензії тощо»* [15, с. 6]. Але ще до публікації першої частини згаданої вище фундаментальної праці в шостому томі «Записок НТШ» надруковано блискучу статтю письменника про «Наймичку» — «пробну» лекцію («виклад габілітаційний») вченого про однойменну поему та повість Т. Шевченка, виголошену 22 березня 1895 року «прелегентом» І. Франком з метою офіційного «обіймання» посади приват-доцента Львівського університету [60, с. 124]. Під час формування «Записок НТШ» М. Грушевський, І. Франко та інші ініціативні діячі встановили традиційну структуру видання: наукові статті, матеріали (включно з дрібними «miscellanea»), критика та бібліографія [59, с. 44—45; 42, с. 283]. За безпосередньою участю І. Франка на майбутнє (аж до 1938 року,

коли у Львові вийшов останній, передвоєнний 155-й том «Записок...» за редакцією І. Крип'якевича) було «закладено» видавничу традицію, за якою праці з негуманітарних дисциплін подавалися в окремих спеціальних збірниках. М. Грушевський за підтримкою І. Франка та інших учених запровадив нові відділи в «Записках...» (рецензійний та наукову хроніку, де подавалися огляди журналів, які видавалися в Україні та за її межами), а також розширив тематичний зміст часопису [34, т. 4; 4, с. 51]. Унаслідок цих змін у 1897 році збільшився формат журналу «Записки НТШ», який став органом українознавства [59, с. 45]. І. Франко мав великий вплив на програмне спрямування журналу як член редакційної колегії і як автор численних праць, серед яких слід виділити найгрунтовніші, присвячені запровадженню християнства, козацькій добі, Коліївщині, історії Галичини, народознавчим, літературознавчим і культурологічним аспектам українознавства. Науковець умістив на сторінках часопису понад сто своїх різноматиматичних досліджень, зокрема такі «знакові» праці: «Святий Климент у Корсуні. Причинок до історії старохристиянської легенди», «Слово о Лазаревѣ воскресенні, староруська поема на апокрифічні теми», «Апокрифічне євангеліє псевдо-Матвія і його сліди в українському письменстві», «Новий причинок до студій над Іваном Вишенським», «Хмельниччина 1648—[16]49 рр. в сучасних польських віршах», «Русини в битві під Австерліцом 1805 р.», «Матеріали до історії Коліївщини», «“Жартъ непотребный” — історична вірша з 1702 р. на історичнім тлі», «Писання І. Котляревського в Галичині», «Галицький москаль-чарівник», «До біографії Івана Вагилевича», «Забутий український віршопиєць XVII в.», «Король Балагулів Антін Шашкевич і його українська вірша», «Слово про збурення пекла. Українська пасійна драма», «Еміль Коритко, забутий слов'янський етнограф», «Нові досліді над найдавнішою історією жидів», «Причинок до студій над Острозькою біблією». І. Франко опублікував на шпальтах «Записок...» і ряд теоретико-методологічних студій, зокрема, ґрунтов-

не дослідження «Теорія і розвій історії літератури», яке вчений вважав початком «Історії української літератури», над написанням якої науковець тоді напружено працював. І. Франко оприлюднив у періодичному виданні «Записки НТШ» величезну кількість своїх рецензій, відгуків, оглядів, зауважень, заміток тощо, зокрема, на праці А. Брюкнера «*Historia języka polskiego*», Л. Кубалі «*St. Orzechowski*», П. Куліша «Маруся Богуславка» та «Хутірні недогарки», на збірку творів Г. Сковороди, упорядковану Д. Багалієм. За час співпраці М. Грушевського, І. Франка та інших членів Товариства за період з 1895 до кінця 1913 років вийшло з друку (по шість випусків на рік) 112 томів (з 5-го по 116-ий томи) «Записок НТШ» [1, с. 5—740].

НТШ видавало «Етнографічний збірник» з 1895 року. На основі мемуарів, «*дотичних*» досліджень та епістолярії можна встановити редакторство І. Франка в томах, де його ім'я не фігурувало в титульних заголовках. Велике значення для етнографічної науки мало упорядковане І. Франком видання «Галицько-руські народні приповідки», яке налічувало 31090 позицій, що становило три великі томи (у шести випусках) [6, т. 1—3]. В «Етнографічному збірнику» І. Франко «*здумав дати корпус галицько-руських народних приповідок, упорядкованих відповідно до вимог нової науки*» [70, т. 38, с. 296]. Окрім власних народознавчих записів, зібраних І. Франком впродовж багатьох років ще з гімназійних часів, етнолог послуговувався попередніми друкованими збірками Й. Левицького, Г. Ількевича, Й. Кобринського, Я. Головацького, О. Кольберга, матеріалами О. і Я. Рошкевичів, В. Щурата, О. Маковоя, В. Навроцького, Л. Мартовича та багатьох інших дослідників — загалом величезним друкованим і рукописним матеріалом, опрацьованим вченим майже у 500 місцевостях [48, с. 466—467]. Завдяки І. Франкові опубліковано монументальні зібрання зразків фольклорних та етнографічних матеріалів, які поставили НТШ на визначне місце серед європейських наукових інституцій [61, с. 12].

«Пам'ятки українсько-руської мови й літератури», за-

початковані в 1895 році, виходили почергово із серією видань «Жерела до історії України-Руси». В серії «Пам'яток...» (до 1914 року вийшло 7 томів) І. Франко опублікував 5 томів видання «Апокрифи з українсько-руських рукописів» [45, с. 3]. Збірка прозових оповідань містила: в I-у томі апокрифи старого завіту (1896), в II-у томі апокрифічні євангелія (1899), апокрифічні діяння апостолів (III-ій том; 1902), есхатологічні апокрифи (IV-ий том; 1906), апокрифічні й автентичні житія святих та легенди про них (V-ий том; 1910) [37, с. 3—509]. Примітки, коментарі та передмови І. Франка надавали цим публікаціям наукового обґрунтування і показували вплив апокрифів на нашу літературу та суцільність літературних традицій упродовж багатовікової історії [47, с. 88].

Восени 1898 року НТШ трансформувало часопис «Зоря» на «Літературно-науковий вісник» («ЛНВ»), який за «форматом» змісту, проблемно-тематичного «контенту» нагадував би журнали-огляди (*revue*), котрі успішно видавалися в Європі. Журнал почав виходити за редакцією М. Грушевського, І. Франка, О. Борковського, О. Маковоя, згодом В. Гнатюка та інших діячів. «Десять найкращих літ життя (1898—1907) віддав він, — писав В. Гнатюк про І. Франка, — цілковито праці для української літератури і науки, і найліпші його праці і твори постали власне в тім часі» [9, т. 86, кн. 2, с. 179]. Структурно журнал складався з трьох відділів: наукового, публіцистичного та «хроніки і бібліографії» [80, ф. 78]. На сторінках «ЛНВ» публікувались художні твори, літературознавчі та історичні дослідження, оглядові матеріали. Тут побачили світ повісті І. Франка «Перехресні стежки», «Великий шум», вірші майбутніх збірок «Зів'яле листя», «Мій ізмарагд», «Із днів журби», уривок з поеми «Мойсей», загалом понад 350 статей, рецензій та художніх творів [47, с. 88—89]. В «ЛНВ» І. Франко опублікував праці, які стосувалися його поглядів на соціалізм та марксизм. Він рішуче відкинув марксистський економічний матеріалізм та фаталізм і виразно сформулював іде-

ал самостійної України («Поза межами можливого» та ін.) [61, с. 13]. І. Франко болісно сприйняв певне охолодження стосунків із М. Грушевським [2, с. 27—66; 44, с. 183—199; 43], яке сталося насамперед через ту суттєву обставину, що останній почав з 1907 року редагувати «Літературно-науковий вісник» у Києві [47, с. 89]. Однак взаємини між двома велетнями, титанами науки після 1907 року не слід трактувати однозначно, однобоко примітивно, упереджено негативно, адже М. Грушевський здійснював велику, глобальну, націєтворчу справу для соборної єдності України [2, с. 27—66; 8, с. 590—642; 66, с. 35—38; 44, с. 183—199; 61, с. 13]. Журнал був єдиним до 1907 року загальноукраїнським щомісячником, який виходив рідною мовою [47, с. 89].

І. Франко був неофіційним співредактором видання «Матеріали до українсько-руської етнології» (започатковано в 1899 році) (з 1909 року часопис виходив під назвою «Матеріали до української етнології»), особливо, перших семи його томів, де серед інших наукових творів і народознавчих збірок опубліковано велику працю В. Шухевича «Гуцульщина» (перші чотири томи, що сформуливали відповідно II-ий, IV-ий, V-ий, VII-ий томи журналу, надруковано «під егідою» НТШ, п'ятий том дослідження упорядник видав власним коштом) [48, с. 468—469]. І. Франко здійснив фахове текстологічне і мовно-правописне редагування цієї праці. Вчений написав німецькомовну рецензію, вміщену у віденському журналі, на перші три томи (т. II, IV, V «Матеріалів...») праці В. Шухевича «Гуцульщина», даючи загалом доволі високу оцінку «монументальній монографії», зауваживши водночас про методологічні хиби видання [74, с. 276—283]. Для I-го тому «Матеріалів...» І. Франко підготував «питальник» «Селянська хата. Уваги і квестіонар», якого хоч і не тоді опубліковано, однак його матеріали були використані в інших народознавчих програмах [50, с. 519—531]. У 1918 році в «Матеріалах...» (т. 18) побачив світ етнографічний опис І. Франка «Моя вітцівська хата», за яким в наш час було реконструйовано родинну оселю

Івана Франка в с. Нагуєвичах [75; 62, с. 2]. На сторінках наукового журналу друкувались народознавчі, історичні, археологічні та антропологічні дослідження, методологічні розробки, спеціальні програми до науково-етнографічних розвідок, різноманітні матеріали про господарську діяльність, сімейний і громадський побут, звичаї та обряди, народне мистецтво, зразки народного фольклору та дослідження про народну творчість [47, с. 89]. Тут публікували свої праці М. Грушевський, Ф. Вовк, В. Гнатюк, О. Русов, М. Зубрицький, М. Дикарев, В. Доманицький, М. Кордуба, В. Шухевич та інші видатні вчені як Наддніпрянщини, так і Галичини [59, с. 49—50].

І. Франко був редактором I-го тому видання «Українсько-руська бібліотека» (з 1901 р.), куди увійшли поезії Ю. Федьковича, та другої частини III-го тому, де були вміщені переклади Ю. Федьковича «Макбета» і «Гамлета» В. Шекспіра та «Мазепи» Р. Готшала [53, с. 578—579]. Зазначимо, що співупорядником і співредактором публікації (1902—1918; у 4-х томах) поетичних та драматичних творів Ю. Федьковича був О. Колесса за участю О. Маковея [54, с. 240—241; 55, с. 293—294]. Франкове двотомне видання «Кобзаря» Т. Шевченка (1908) (вийшло у світ як шостий і сьомий томи серії «Українсько-руська бібліотека») поряд із двома виданнями поетичних творів Пророка української нації, що їх здійснив у Петербурзі В. Доманицький у 1907 і 1908 роках, на той час було найбільш повною (за кількістю назв, кількістю достовірних варіантів і суттєво виправленою хронологією), текстологічно та критично опрацьованою збіркою творів геніального поета на основі адекватної наукової реконструкції і творчого «відчитання» оригінального (автографічного) Шевченкового тексту [58, с. 51—52].

Видавничу серію «Українсько-руський архів» створено у 1906 році з метою публікації оригінальних праць, збірок дрібних документів, рукописних матеріалів [47, с. 89]. До 1913 року побачило світ десять томів цього видання:

рукописи львівських збірок І. Свенціцького (т. I, VI, VII); «Матеріали і замітки до історії національного відродження Галицької Руси в 1830—1840 рр.» М. Тершаківця (т. III); «Матеріали до історії шкільництва в Галичині XVIII—XIX в.» (т. IV) (упорядники: І. Свенціцький, Ю. Кміт, С. Томашівський, Кревецький); «Філологічні праці Івана Могилянського» (т. V), «Матеріали до української поезії і вірші» (т. IX—X), опрацьованих М. Возняком [33, с. 408]. І. Франко підготував до друку збірки документів «Громадські шпихліри в Галичині 1784—1840 [рр.]» (т. II) та «Азбучна війна в Галичині 1859р.» (т. VIII). Ці збірки матеріалів та ґрунтовні дослідження І. Франка під однойменними титульними назвами можуть слугувати достовірними хрестоматійними посібниками для вивчення доленосних історичних подій в житті українського народу [59, с. 50].

Завдяки наполегливій діяльності І. Франка, М. Грушевського, В. Гнатюка, Ф. Вовка та інших діячів Товариства здійснено націоцентричну науково-видавничу справу, яка стала важливим етапом у процесі поступового досягнення стратегічних завдань українознавства. НТШ попри всі статутні кризи і фінансово-організаційні негаразди в умовах бездержавності неформально стало «некоронованою» українською Академією наук завдяки організаційній і творчій співпраці насамперед М. Грушевського, І. Франка та багатьох інших конструктивно налаштованих діячів [61, с. 14].

Багато років І. Франко активно впливав і як науковець, і як видавець, і як функціонер на прийняття важливих рішень президією, секціями та комісіями Товариства. Ще не будучи членом НТШ, І. Франко стояв «біля джерельних витоків» реформування Товариства в наукову інституцію зі всіма атрибутами академічного закладу і впродовж близько двадцяти років наполегливо сприяв закоріненню, розвитку та новітньому удосконаленню її законодавчих, наукових, видавничих і націєтворчих компонентів українознавчих основ [47, с. 89—90].

ЛІТЕРАТУРА

1. Бібліографія «Записок НТШ». Томи 1—240. 1892—2000 / Наукове товариство ім. Шевченка; уклад.: В. Майхер; ред. О. Купчинський. — Львів: б. в., 2003. — 742 с.
2. Бурлака Г. М. Франко і Грушевський: спроба об'єктивної характеристики / Г. М. Бурлака, І. Б. Гирич // Спадщина: Літературне джерелознавство. Текстологія / Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України; відп. ред. Г. Бурлака. — К.: Видавничий Дім «Стилос», 2010. — Т. 5. — С. 27—66.
3. Винар Л. І. Історичні праці Івана Франка / Л. І. Винар // Збірник «Української літературної газети». — Мюнхен, 1956. — С. 48—63.
4. Винар Л. І. Михайло Грушевський і Наукове товариство ім. Т. Шевченка, 1892—1930 / Л. І. Винар. — Мюнхен: Дніпрова хвиля, 1970. — 110 с.
5. Возняк М. С. Олександр Кониський і перші томи «Записок» / М. С. Возняк // Записки НТШ. — 1929. — Т. 150. — С. 339—361.
6. Галицько-руські народні приповідки: У 3-х т. / Зібрав, упорядкував і пояснив Др. Іван Франко: 2-е вид. / Наукове перевидання з шести випусків «Етнографічного збірника» (1901—1910); Наук. ред. С. М. Пилипчук. — Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2006 [2007]. — (До 150-річчя від дня народження Івана Франка).
7. Гейко Д. Історія бібліотеки НТШ / Д. Гейко // Т. Шевченко і українська національна культура: Матеріали наук. симпозіуму (Львів, 8—9 черв. 1989 р.). — Львів: Світ, 1990. — С. 132—133.
8. Гирич І. Б. Михайло Грушевський та Іван Франко: громадське і приватне / І. Б. Гирич // Франкознавчі студії: Збірник наук. праць. — Вип. 4. — Дрогобич, 2007. — С. 590—642; Див. також: [Електронний ресурс] <http://www.i-hyrych.name/uk/Hrushevsky/AndFranko.html>
9. Гнатюк В. М. Наукове товариство імені Шевченка. З нагоди 50-ліття його заснування (1873—1923) / В. М. Гнатюк // Літературно-науковий вісник (далі: ЛНВ). — 1925. — Т. 86. — Кн. 1. — С. 76—86; Кн. 2. — С. 174—181; Кн. 3. — С. 263—272. — Кн. 4. — С. 367—374; Т. 87. — Кн. 5. — С. 72—79; Кн. 6. — С. 169—177; Кн. 7—8. — С. 321—332; Т. 88. — Кн. 10. — С. 175—186; Кн. 11. — С. 272—278.
10. Гнатюк В. М. Наукове Товариство ім. Т. Шевченка з нагоди 50-ліття його заснування (1873—1923 рр.) / В. М. Гнатюк. — Львів. — 1923. — 15 с.
11. Гнатюк В. М. Стипендійний фонд ім. Ів. Франка / В. М. Гнатюк // Діло. — 1917. — 11 березня. — № 58.
12. Гонтар Т. О. Етнографічні колекції музею НТШ / Т. О. Гонтар // Записки НТШ. — Львів, 1992. — Т. 223. — С. 417—427.

13. Грицак Я. Й. Конфлікт 1913 року в НТШ: причини і причинки / Я. Й. Грицак // Український історик. — Нью-Йорк; Торонто; Київ; Львів; Мюнхен, 1991—1992. — Т. 28—29; № 3—4. — С. 319—332.
14. Грушевський М. С. Академічний дім / М. С. Грушевський // ЛНВ. — 1905. — Т. 32. — С. 177—178.
15. Грушевський М. С. Апостолові праці / М. С. Грушевський // Україна. — 1926. — Кн. 6. — С. 3—20.
16. Демуз І. О. Наукові товариства на теренах України XIX — початку XX ст.: полілог учених і епох: монографія / І. О. Демуз. — Переяслав-Хмельницький: ФОП Лукашевич О. М., 2014. — 681с.
17. Дорошенко В. В. Огнище української науки. Наукове Товариство імені Т. Шевченка: 3 нагоди 75-річчя його заснування / В. В. Дорошенко. — Нью-Йорк; Філадельфія, 1951. — 116 с.
18. Дорошенко В. В. Украинская академия наук / В. В. Дорошенко // Украинская жизнь. — Москва, 1912. — № 10. — С. 3—28.
19. Жулинський М. Г. Іван Франко: душа, дух, духовність, або Що визначає суспільний поступ / М. Г. Жулинський // Слово і Час. — 2007. — № 1. — С. 37—50.
20. Зайцева З. І. Наукові комісії НТШ: статус та напрями діяльності до початку Першої світової війни (1896—1914) / З. І. Зайцева / Ред.: О. П. Ресент; Ін-т історії України НАН України // Проблеми історії України XIX—початку XX ст. — К., 2003. — Вип. 6. — С. 270—279.
21. Зайцева З. І. Секції Наукового товариства ім. Шевченка: створення та початковий період діяльності (1893—1898 рр.) / З. І. Зайцева // Україна XX ст.: культура, ідеологія, політика / Відп. ред. В. М. Даниленко. — К.: Інститут історії НАН України, 2002. — Вип. 6. — С. 48—60.
22. Заповіт І. Франка // Державний архів Львівської області (далі: ДАЛО). — Фонд 12. — Оп. 23. — Спр. 1. — Арк. 1.
23. Іван Франко: Документи і матеріали. 1856—1965 / Архівне управління при Раді Міністрів УРСР; Упор. І. Д. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський, А. Г. Сісецький; Відп. ред. З. Т. Франко. — К.: Наук. думка, 1966. — 543 с.
24. Інститут літератури (далі: ІЛ) ім. Т. Шевченка НАН України. — Відділ рукописних фондів і текстології. — Ф. 3 (І.Франко). — Спр. 194, 195, 1603, 1605, 1608, 1620, 1624, 1629, 1630, 1898, 1989, 2345, 3020, 4462, 4886.
25. І. Я. Франко як історик: Збірник статей // Наукові записки Інституту історії АН УРСР. — К., 1956. — Т. 8. — 160 с.
26. Капраль М. М. Археографічна комісія Наукового товариства ім. Шевченка у Львові (Нарис історії діяльності) / М. М. Капраль // Український археографічний щорічник, 1999. — Т. 6—7. — Вип. 3—4. — С. 56—76.

27. Книга протоколів засідань історично-філософської секції НТШ за 1893—1913 рр. // Центральний державний історичний архів (далі: ЦДІА) України у Львові. — Ф. 309 (НТШ). — Оп. 1. — Спр. 42.
28. Книга протоколів засідань філологічної секції НТШ за 1893—1914 рр. // Львівська національна наукова бібліотека (далі: ЛННБ) ім. В. Стефаника НАН України. — Відділ рукописів. — Ф. 1 (Бібліотека НТШ). — Оп. 2. — Спр. 42а.
29. Книга протоколів засідань членів правління НТШ за 1893—1902 рр. // ЦДІА України у Львові. — Ф. 309 (НТШ). — Оп. 1. — Спр. 33.
30. Кокорудз І. Ф. Справоздання з діяльності відділу Наукового Товариства ім. Т. Шевченка у Львові за 1898 р. / І. Ф. Кокорудз // ЦДІА України у Львові. — Ф. 309. — Оп. 1. — Спр. 24. — Арк. 7.
31. Кравець М. М. Іван Франко — історик України / М. М. Кравець. — Львів: Вид-во Львів. держ. ун-ту, 1971. — 203 с.
32. Кравецький І. І. Бібліотека Наукового товариства ім. Шевченка у Львові / І. І. Кравецький. — Львів: Накладом Наук. т-ва ім. Шевченка, 1923. — 16 с.
33. Крип'якевич І. П. Історично-філософська секція НТШ під керівництвом Михайла Грушевського у 1894—1913 роках / І. П. Крип'якевич // Записки НТШ. — Львів, 1991. — Т. ССХХІІ (222). — С. 392—411.
34. Купчинський О. А. Наукове товариство ім. Шевченка: Дослідження, матеріали: Вибрані статті та повідомлення / О. А. Купчинський. — Львів, 2013. — Т. 4 — 492 с. — (Українознавча наукова бібліотека НТШ. Число 37).
35. Кучер Р. В. Наукове товариство імені Т. Шевченка: Два ювілеї / Р. В. Кучер. — К.: Наук. думка, 1992. — 112 с.
36. ЛННБ ім. В. Стефаника НАН України. — Відділ рукописів. — Ф. 1 (Бібліотека НТШ). — Оп. 1. — Спр. 423/1—423/22, 517; Оп. 2. — Спр. 42/а, 42/в, 43, 57/а—57/в, 58, 101, 102.
37. Мельник Я. І. Іван Франко й biblia аросгурпа (До 150-річчя від дня народження Івана Франка) / Я. І. Мельник. — Львів: Вид-во Українського Католицького Університету, 2006. — 512 с., іл.
38. Мороз М. О. З науково-природничої спадщини Івана Франка / М. О. Мороз // Українське літературознавство: Іван Франко. Статті і матеріали. — Львів: Світ, 1992. — Вип. 56. — С. 3—10.
39. Наукове товариство імені Шевченка. Енциклопедія / Укладання НТШ. — Київ—Львів—Тернопіль, 2012. — Том 1: «А»—«Бібл» — 600 с.; 2014. — Том 2: «Бібл»—«Вес» — 616 с.
40. Петлюра С. В. К истории научного общества имени Шевченко во Львове / С. В. Петлюра // Голос Минувшего. — 1915. — № 1. — С. 264—272.

41. Скрипник Г. А. Етнографічні музеї України. Становлення і розвиток / Г. А. Скрипник; АН УРСР. Інститут мистецтвознавства, фольклору та етнографії ім. М. Т. Рильського. — К.: Наук. думка, 1989. — 304 с.; іл.
42. Тельвак В. В. [Рец. на кн.:] Зайцева З. І. Український науковий рух: інституціональні аспекти розвитку (кінець XIX—початок XX ст.). — Київ: КНЕУ, 2006. — 368 с. / В. В. Тельвак // Україна модерна. Стандарти науки і академічне середовище. — Київ—Львів: Критика, 2007. — Ч. 12 (1). — С. 277—290.
43. Тельвак В. В., Педич В. П. Львівська історична школа Михайла Грушевського / В. В. Тельвак, В. П. Педич. — Львів: Світ, 2016. — 440 с.; іл. — (Серія «Грушевськіяна»: Т. 9).
44. Тельвак В. В. Проблема «Франко — Грушевський» в українській історіографії / В. В. Тельвак // Український історик. — 2006—2007. — № 4 / 1—2. — С. 183—199.
45. Франко А. Д. «Апокрифи...» Івана Франка / А. Д. Франко // Чорноморські новини [Одеса]. — 2003. — № 84. — 13 листоп. — С. 3.
46. Франко А. Д. Видавнича діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка / А. Д. Франко // Іван Франко і національне відродження: Тези доповідей та повідомлень республікан. наук. конф. (Криворівня, 23—24 вер. 1991 р.). — Львів: Вид-во Львів. держ. ун-ту, 1991. — С. 72.
47. Франко А. Д. Діяльність Івана Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка / А. Д. Франко // Визвольний шлях: Сусп.-політичн., наук. та літературн. місячник. — К.; Лондон: Укр. Вид. Спілка ім. Юрія Липи, 2006. — Річн. 59. — Кн. 7—8 (700—701; лип.—серп.). — С. 74—91.
48. Франко А. Д. Діяльність І. Франка в Етнографічній комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка / А. Д. Франко // Народознавчі зошити. — Львів. — 2001 [2002]. — № 3. — С. 465—469.
49. Франко А. Д. До питання: Іван Франко про вплив шляхти українського походження на перманентний процес формування основ української історії / А. Д. Франко // Матеріали П'ятого (V-го) Конгресу Міжнародної асоціації українців (Чернівці, 26—29 серп. 2002 р.). Історія [тексти наукових доповідей з історичних наук]: Збірник наук. праць. Част. 3. — Чернівці: Рута, 2005. — С. 4—5.
50. Франко А. Д. Етнографічні та краєзнавчі матеріали в Музеї Івана Франка в Калуші / А. Д. Франко, О. О. Франко // Народознавчі зошити. — 2013. — № 3 (111) (трав.—черв.). — С. 519—531 [залучено раритетний франкознавчий фотоілюстративний матеріал родини Івана та Онуфрія Франків].
51. Франко А. Д. Іван Франко і мовна комісія Наукового товариства

- ім. Шевченка / А. Д. Франко // Думська площа: Наук. та літ. додаток до «Одеського вісника» [Одеса]. — 2003. — №35 (392). — 12 верес. — С. 8; №36 (393). — 19 верес. — С. 8.
52. Франко А. Д. Іван Франко — керівник філологічної секції Наукового товариства ім. Шевченка / А. Д. Франко // Літературознавство. Бібліографія. Інформатика: Доповіді та повідомлення III Міжнарод. конгресу українців (Харків, 26—29 серп. 1996 р.). — Харків: Око, 1996. — С. 81—86.
53. Франко А. Д. Іван Франко — редактор видавничої серії Наукового товариства ім. Т. Шевченка «Українсько-руська бібліотека» / А. Д. Франко // Іван Франко — письменник, мислитель, громадянин: Матеріали Міжнарод. наук. конф. (Львів, 25—27 вер. 1996 р.). — Львів: Світ, 1998. — С. 578—585.
54. Франко А. Д. Іван Франко — сумлінний науковий реконструктор автентичної основи поетичної творчості Тараса Шевченка / А. Д. Франко. — У вид.: «Йшла не тільки з духом часу, але й перед ним»: Наталія Кобринська та літературний процес кінця XIX—XX століття: збірник наукових праць: до 160-річчя від дня народження Наталії Кобринської; до 90-річчя від часу заснування Союзу Українок Америки / НАН України. Інститут Івана Франка; Всеукраїнська громадська організація «Союз Українок»; наук. й літ. ред.: М. Легкий, О. Мельник, А. Швець; відпо-від. ред. А. Швець; передм. М. Заяць; редкол.: Є. Нахлік (голова) та ін.]. — Львів, 2015. — С. 227—241. — (Серія «Літературознавчі студії», вип. 22).
55. Франко А. Д. Іван Франко як дослідник-текстолог, редактор і творчий ретранслятор Шевченкового поетичного слова / А. Д. Франко // Тарас Шевченко: Апостол правди і науки: Матеріали Міжнародної наукової конференції. — Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2015. — С. 276—294.
56. Франко А. Д. Іван Франко як функціонер, науковий продуцент, рецензент, творчий модератор і натхненник літературознавчого дискурсу на засіданнях філологічної секції НТШ / А. Д. Франко // Українське літературознавство. — Львів: Вид-во ЛНУ ім. Івана Франка, 2016. — Вип. 80. — С. 59—91.
57. Франко А. Д. Концептуальні міркування щодо проблеми формування передумов створення перших українських енциклопедій (за матеріалами особистих архівів Ф. Вовка та І. Франка) / А. Д. Франко, О. О. Франко // Парадигма: Збірник наукових праць на пошану Миколи Ільницького. Випуск 5 / Відп. ред. Я. Мельник; на основі матер. наук. конф. (Львів, 24 вер. 2009 р.) «Осягаючи літературу на перехрестях віку (до 75-річчя з дня народж. Миколи Ільницького)». — Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. — С. 129—152.

58. Франко А. Д. Методологічні аспекти моделі джерелознавчої текстологічно-атрибуційної співпраці редакторів видань Шевченкового «Кобзаря» І. Франка (Львів, 1908) та В. Доманицького (Петербург, 1907; 1908) / А. Д. Франко // Вісник Львівського Університету: Серія філологічна. Франкознавство. — Львів: Вид-во Львів. нац. ун-ту ім. Івана Франка, 2010. — Вип. 51 — С. 37—52.

59. Франко А. Д. Науково-видавнича діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка / А. Д. Франко // Дослідження з історії України: Вісник Львів. ун-ту. Серія історична. — Львів, 1993. — С. 44—53.

60. Франко А. Д. Науково-організаційна діяльність І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка / А. Д. Франко // Українське літературознавство: Іван Франко. Статті і матеріали. — Львів: Світ, 1993. — Вип. 58. — С. 121—131.

61. Франко А. Д. Науково-організаційна і видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому товаристві ім. Т. Г. Шевченка: Автореф. дис. ... канд. іст. наук / А. Д. Франко / НАН України. Інститут історії України. — К., 1995. — 16 с.

62. Франко А. Д. Нащадки Івана Франка по брату Онуфрію / А. Д. Франко // Культура і життя / Міністерство культури і туризму України. — К., 2006. — № 49. — 6 грудня. — С. 2.

63. Франко А. Д. Невгамовний Федір Вовк / А. Д. Франко, О. О. Франко // Слово і Час. — 1997. — № 8. — С. 24—30.

64. Франко А. Д. Провідна роль Ф. Вовка, І. Франка, І. Раковського, З. Кузеля, В. Кубійовича у формуванні українознавчого універсуму енциклопедичних знань / А. Д. Франко, О. О. Франко // Питання стародавньої та середньовічної історії, археології й етнології / Збірник наукових праць. — Чернівці — Вишніця: Вид-во «Черемош», 2011. — Т. 2 (32). — С. 188—205.

65. Франко А. Д. Проспект додаткових томів «Наукові переклади Івана Франка» [проектовані і частково підготовані до друку Інститутом Івана Франка НАН України (наук. ред. М. З. Легкий; упорядник текстів і автор коментарів А. Д. Франко) додаткові 55-ий і 56-ий томи (т. 56 здано до друку у вид-ві «Наукова думка», вже практично підготовлено до публікації верстку тому) до видання: Іван Франко: Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — К.: Наук. думка, 1976—1986. — А. Ф.] / А. Д. Франко, М. З. Легкий // Іван Франко: Тексти. Факти. Інтерпретації: Збірник наукових праць / НАН України. Інститут Івана Франка; Інститут літератури ім. Т. Г. Шевченка; Редкол.: М. Жулинський (голова) та ін.; Відп. і літ. ред. та упоряд. Є. Нахлік; Відп. секр. О. Нахлік. — Київ; Львів, 2011. — Вип. І: Огляди. Статті. Твори. Листування. Спогади. Бібліографія. — С. 346—350.

66. Франко А. Д. Співпраця М. Грушевського та І. Франка в Науковому товаристві ім. Т. Шевченка / А. Д. Франко // Михайло Грушевський і Західна Україна. До 100-річчя від початку діяльності М. Грушевського у Львівському університеті: Доповіді й повідомлення міжнародної наукової конференції (Львів, 26—28 жовтня 1994 р.). — Львів: Світ, 1995. — С. 35—38.

67. Франко А. Д. Українсько-руська видавнича спілка / А. Д. Франко // Р. Ф. Кайндль. Вікно в європейську науку: Матеріали II-го Міжнар. наук. семінару «Кайндлівські читання» (Чернівці, 28—29 трав. 2005 р.): Зб. наук. праць. — Чернівці: Вид-во «Прут», 2005. — С. 58—364.

68. Франко А. Д. Франків «Кобзар» (до сторіччя виходу в світ «Кобзаря» Тараса Шевченка за редакцією Івана Франка) / А. Д. Франко // Визвольний шлях: Сусп.-політичн., наук. та літературн. місячник. — К.; Лондон: Укр. Вид. Спілка ім. Юрія Липи, 2008. — Річн. 61. — Кн. 3 (720; лип.—вер.). — С. 107—116.

69. Франко І. Я. Додаткові томи до Зібрання творів у п'ятдесяти томах / І. Франко; Редкол.: М. Г. Жулинський (голова), Є. К. Нахлік (заступник голови), М. П. Бондар, М. З. Легкий, О. Б. Луцишин, А. Д. Франко (відповідальний секретар 51-го тому) [один із упорядників текстів та авторів коментарів т. 51—54 і науково-довідкового видання: Показчик купюр. — К.: Наук. думка, 2009; поряд з О[ксаною] О[мельянівною] Франко — т. 51; 54. — А. Ф.] та ін. — К.: Наук. думка, 2008—2011. — Т. 51—54.

70. Франко І. Я. Зібрання творів: у 50 т. / І. Я. Франко. — К.: Наук. думка, 1976—1986.

71. Франко І. Я. 3 поля нашої науки / І. Я. Франко // Народ. — 1893. — № 19—20. — С. 224—228; № 21. — С. 251—255.

72. Франко І. Я. Мотиви до проекрованої зміни статуту / І. Я. Франко // Проект статуту НТШ. — Львів, 1903. — 8 с.

73. Франко І. Я. Непорозуміння в справі зміни статуту Наукового товариства ім. Шевченка / І. Я. Франко // Діло. — 1913. — № 286. — 25. XII. — С. 6.

74. Франко І. Я. [Рец. на вид.:] Проф. В. Шухевич. Гуцульщина (Матеріали до українсько-руської етнології. II, IV, V) / І. Я. Франко. — У додатку до статті: Мороз М. Зв'язки Івана Франка з австрійським народознавчим товариством. Маловідома рецензія на працю Володимира Шухевича «Гуцульщина» / Мирослав Мороз // Записки НТШ. — Львів. — 1992. — Т. 223. — С. 276—283.

75. Франко О. О. Іван Франко і Підгірки (3 родинного листування) [вперше опубліковано листи Онуфрія Яковича Франка (дідуся О. О. Франко і прадідуся автора статті «Академічні досягнення, ви-

давничі та організаційні проекти Івана Франка в ТШ» А. Д. Франка) до Івана Яковича Франка. — А. Ф.] / О. О. Франко // Дзвони Підгір'я. — 1993. — № 97. — С. 2; № 101. — С. 2; № 105. — С. 3; № 111. — С. 2.

У розлогії «продовжуваній» статті вперше публікуються з передмовою і відповідним текстологічним коментарем-поясненням доктора історичних наук, професора кафедри етнології історичного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка Оксани Омелянівни Франко (1939 р. н.) листи її дідуся Онуфрія Яковича Франка до його брата Івана Франка. У 1992 році О. О. Франко разом із сином, кандидатом історичних наук Андрієм Дмитровичем Франком (1965 р. н., нині науковим співробітником відділу франкознавства львівського Інституту Івана Франка НАН України, кандидатом історичних наук, котрий захистив у 1995 році дисертацію на тему «Науково-організаційна та видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка») організувала в реконструйованому будинку її батька Омеляна-Володимира Франка в с. Підгірки (нині, з 1972 року, с. Підгірки — мікрорайон міста Калуш) Івано-Франківської обласний меморіальний Музей-оселю родини Івана Франка (який знаходиться на землі, котра перейшла зі спільного володіння у приватну власність родини Онуфрія Франка за заповітом брата Івана Франка). На основі неспростовних документальних свідчень вперше однозначно стверджується, що важко хворий письменник приїхав-таки, на протигау помилковим судженням Р. Горак, до с. Підгірки на похорон брата Онуфрія 30 липня 1913 року. Після судового процесу Івана та Онуфрія Франків (захисником був відомий адвокат з м. Калуш Є. Олесницький) з вітчимом, війтом Г. Гавриликом, щодо поділу їхнього родинного маєтку в с. Нагуєвичах, що поблизу м. Дрогобич, брати на «відступні» кошти купили у судді Насади в 1904 році 42 морги землі з будівлями в с. Підгірки. Родина Івана Франка часто відвідувала, особливо на літніх вакаціях, гостинну садибу Онуфрія Франка, прадіда автора пропонованого на розсуд читачів розлогого дослідження «Академічні досягнення, видавничі та організаційні проекти Івана Франка в НТШ».

76. Франко О. О. Федір Вовк / О. О. Франко / УВАН (Укр. Вільна Акад. наук) у США. Джерела до новітньої історії України. Т. 4. — Нью-Йорк, 1997. — 237 с.

77. Франко О. О. Федір Вовк — вчений і громадський діяч / О. О. Франко. — К.: Вид-во Європ. ун-ту, 2001. — 379 с.

78. Хроніка НТШ. — 1900—1914.

79. ЦДІА України у Києві. — Ф. 1235 (М. С. Грушевський).

80. ЦДІА України у Львові. — Ф. 309 (НТШ); Ф. 357 (Іван Крип'якевич), Ф. 78 («Літературно-науковий вісник» («ЛНВ»)).

81. Franko I. J. Odpowiedź szkaralupników / I. J. Franko / Kurjer Lwowski. — 1892. — № 84. — 26. III. — S. 2—3.

82. Franko I. J. Rozbicie Towarzystwaim. Szewczenki / I. J. Franko // Kurjer Lwowski. — 1896. — № 344. — 11. XII. — S. 1—2.

83. Franko I. J. Towarzystwoim. Szewczenki / I. J. Franko // Kurjer Lwowski. — 1892. — № 78. — 18. III. — S. 2—3.

84. Franko I. J. Walne zgromadzenie Towarzystwa im. Szewczenki / I. J. Franko // Kurjer Lwowski. — 1897. — № 35. — 5. II. — S. 4.

ANDRIY FRANKO, the Candidate of Historical Sciences, Researcher of Ivan Franko Institute of National Academy of Science of Ukraine

IVAN FRANKO'S ACADEMIC ACHIEVEMENTS, PUBLISHING AND ORGANIZATIONAL PROJECTS IN THE SSS

Abstract: The author examines the scholarly, organizational and publishing activity of Ivan Franko in the Taras Shevchenko Scientific Society (SSS), shows extraordinary role of the Scientist and Researcher as one of the leading functionaries, managers, scholarly producers, reviewers, creative moderators and masterminds of the implementation of an academic process within an institution's presidium, sections and commissions and he also highlights an Editor's contribution into a thorough, professional preparing for printing of the main SSS's publications.

Keywords: I. Franko, SSS (Taras Shevchenko's Scientific Society), section, commission, discourse, manuscripts, publication, protocol book.

Іван ТИМІВ
(м. Калуш)

ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ТА КРАЄЗНАВЧІ ЗАЦІКАВЛЕННЯ ІВАНА ФРАНКА

*Перша прикмета раціональної освіти —
знати своє найближче оточення, знати
минуле і сучасне свого народу...*

Іван Франко

Анотація. У статті висвітлено пошуково-дослідницьку діяльність Івана Франка з виявлення, опрацювання та публікації документальних джерел з історії Прикарпаття XVIII—XIX ст., розкрито його краєзнавчі мандрівки як спосіб пізнання минулого краю, звернуто увагу на перебування Франка в Калуші, Станіславові та інших місцевостях. Охарактеризовано наукові здобутки вітчизняних істориків і краєзнавців із вивчення творчої спадщини ученого в галузі галицького джерелознавства і краєзнавства.

Ключові слова: джерела, історіографія, краєзнавство, пошук, рукописи, публікація, мандрівки, історико-краєзнавчі погляди.

Завданням вітчизняної історичної науки є вивчення археографічної та краєзнавчої діяльності Івана Яковича Франка (1856—1916) як джерелознавця й дослідника прикарпатської старовини.

Історико-краєзнавчі погляди Івана Франка сформувалися під впливом його захоплень народною творчістю (казками) ще у шкільні роки та під час навчання в гімназії [31, с. 91]. Дослідник цікавився документальною спадщиною прикарпатського краю.

Як відомо, наукові уподобання й захоплення Івана Франка (доктор філософії (1893), член Наукового товариства імені Шевченка (1895)) були надзвичайно широкі та різнопланові. Лише в галузі історичної науки він торкався соціальної, політичної, економічної історії України, її культурної спадщини. Особливу зацікавленість ученого викликали документальні та літописні джерела, краєзнавство, етнологія, статистика тощо.

Завдання статті — здійснити стислий огляд наукового доробку вітчизняних дослідників із вивчення історичної спадщини Івана Франка, розглянути його археографічну та краєзнавчо-андрівницьку діяльність. Показати Франка як археографа і краєзнавця, зацікавленого розшуком і виданням писемних джерел з історії Галичини та вивченням минулого краю, виокремити проблеми, які не знайшли належного висвітлення на сторінках наукових праць.

Якщо діяльність Франка як фольклориста й етнографа вивчена достатньо, то в галузі археографії й історичного краєзнавства вона менш досліджена. Чимало аспектів наукових вислідів ученого в галузі історичного джерелознавства та археографії ще недостатньо прослідковані.

Джерелознавчі та краєзнавчі зацікавлення Івана Франка були в полі зору таких дослідників, як Іван Крип'якевич [27], Михайло Возняк [5], Микола Кравець [26], Микола Ковальський [25], Юрій Мицик [28], Михайло Нечиталюк [30] та ін.

Серед праць радянських франкознавців потрібно відзначити монографію Миколи Кравця «Іван Франко — історик України» [26], яка вийшла друком у 1971 році. У книзі розкрито історичні погляди Франка як ученого-історика, методичні засади його дослідницької діяльності, розглянуто стан дослідження науковцем проблемних питань давньої історії України, опрацювання й видання джерел тощо. Попри ідеологічну упередженість і тенденційність, праця містить цікавий і багатий фактологічний матеріал джерелознавчого і краєзнавчого характеру.

У своїй книзі М. Кравець значну увагу присвятив темі

хмельниччини в Україні. Серед причин тогочасного революційного руху вчений висував на перший план соціально-економічні чинники. Рушійними силами повстання Богдана Хмельницького вважав селян і козацтво [33, с. 142, 145]. Аналізуючи внесок Франка у вивчення джерел з історії національної революції 1648—1676 років, історик Юрій Мицик наголошував на тому, що дослідник не обмежувався сумлінним дослідженням археографічних публікацій, а намагався залучити до наукового обігу нові джерела. Тонкий джерелознавчий аналіз і професіоналізм Франка знайшли свій вияв у таких його працях: «Хмельниччина 1648—1649 років у сучасних віршах» (1898) та «Студії над українськими народними піснями» (1913) [28, с. 440]. У першому дослідженні на основі польської віршованої публіцистики XVII ст. зроблено важливі висновки про причини і характер війни, а в другому — здійснено реконструкцію деяких битв козаків з поляками за текстами народних дум [28, с. 441].

Із радянських видань репрезентативними є також збірка наукових статей «І. Я. Франко як історик» (1956), видана під редакцією Івана Гуржія [24], та збірник документів «Іван Франко» (1966), підготовлений Ярославом Дашкевичем та Олегом Купчинським [23]. Висвітленню історичних поглядів ученого присвячене дослідження Івана Басса та Арсена Каспрука «Іван Франко. Життєвий і творчий шлях» [3], у праці розглянуто основні етапи історико-краєзнавчої діяльності Франка із вивчення минулого Галицького Підгір'я, відзначено особливості студіювання вченим джерел з історії краю.

Вивчення Франком писемних літописних і правових пам'яток періоду середньовіччя проаналізувала Світлана Джафарова [21]. Активно студіювали краєзнавчу спадщину Каменяра Петро Арсенич [1, 2], Іван Білінкевич [4], Богдан Гаврилів [6—13], Володимир Грабовецький [18, 19], Ярослав Грицак [20] та ін.

Торкалися краєзнавчого аспекту Франкових досліджень і сучасні історики: Андрій та Оксана Франки [38], Володи-

мир Галик [14—17], Ігор Мохнатюк [29], Віталій Скоморовський [31—35], останній краєзнавчим пошукам Франка присвятив дисертаційне дослідження [32]. А Богдан Гаврилів у своїй монографії [8] розглянув доробок Івана Франка в контексті історії галицького краєзнавства кінця XIX—початку XX ст.

У роботі Віталія Скоморовського [32] комплексно досліджено історико-краєзнавчі погляди І. Франка, а саме: проаналізовано стан вивчення проблеми, опрацьовано значний обсяг джерел, узагальнено відомі та введено до наукового обігу маловивчені сторінки біографії науковця; простежено процес формування історико-краєзнавчих поглядів І. Франка як вченого в тісному зв'язку з конкретно-історичною ситуацією на західноукраїнських землях другої половини XIX—початку XX ст., його участь у діяльності національно-культурних товариств Галичини другої половини XIX ст.; на основі систематизації фактичного матеріалу досліджено наукову спадщину вченого Франка-краєзнавця, визначено його внесок у розвиток національної історіографії.

Огляд творчої спадщини Івана Франка в галузі історичних та краєзнавчих досліджень здійснили у своїх історіографічних розвідках Володимир Галик [16] та Олена Дутчак [22], вітчизняні вчені й науковці діаспори.

Як свідчить історіографічний огляд, творчі здобутки І. Франка були предметом наукових зацікавлень багатьох дослідників, однак на сьогодні поки що відсутнє комплексне дослідження проблеми вивчення Іваном Франком писемних історичних джерел з вітчизняної історії та краєзнавства.

Іван Франко своєю невтомною науковою діяльністю торкався й питання нагромадження, й публікації історичних джерел, які є основою вивчення історичного процесу та історичних знань. Належить ця ділянка його пошуково-дослідницької праці до археографії та джерелознавства — окремих галузей історичної науки.

Прагнення І. Франка до розшуку документальних джерел бачимо в його листуванні із Богданом Заклинським, до яко-

го звертався у червні 1905 року з проханням: *«Дуже був би Вам вдячний, якби Ви в часі вакацій продовжили свої пошукування по старих церквах та попівських стріхах або й хлопських хатах за старими паперам, друками та писаннями. Навіть приватні документи, тестаменти, інтерцизи¹, акти процесів, циркуляри, все має свою вартість»* [54, с. 268—269].

Але не одною збиральницькою діяльністю переймався Іван Франко. Важливою ділянкою його наукової праці була публікація джерел. Зокрема він дав характеристику віднайдених покрайних записів на Крехівській Палей, опублікував декілька маргінальних записів. А видання цілої збірки кінцевих нотаток, на думку вченого, мала б важливе історичне, мовне та літературне значення [26, с. 186].

Велике зацікавлення в Івана Франка викликали українські літописи, які він вважав важливим джерелом з історії України. Вагомим внеском ученого у вітчизняне джерелознавство було дослідження ним літописних пам'яток доби Галицько-Волинської держави. Політичній і державотворчій діяльності князів із роду Ростислава, які заснували Галицько-Волинську державу, І. Франко дав таку характеристику: *«Найвизначніші володарі, такі як Ярослав Осмомисл, Роман, Данило, були рівночасно визначними політиками й великими культурниками, що підпирали особливо торгівлю, будували міста і церкви, закладали монастирі і шпитали, підпирали чужоземні колонізації культурних чужинців, особливо німців і вірмен, і любувались також у творах письменства»* [51, с. 225].

Визначною історичною пам'яткою княжої доби І. Франко вважав створений у ті часи Галицько-Волинський літопис [50, с. 171—172]. Учений був переконаний, що перша частина літопису втрачена, а друга — *«починається похвалою князя Романа і оповідає події по його смерті від р. 1250 до р. 1289»* [51, с. 225]. На думку І. Франка, автор Галицько-Волинського літопису припустився певних неточностей, зокрема він не зазначив вступу на престол князя Романа Мстиславича, подає надто коротку оповідь про напад татар. Він

вважає позитивним опис міжнародних зв'язків князівства з чехами, уграми, литовцями, поляками та німцями. Текст літопису також містить заповіт князя Володимира Васильовича, внука Романа [51, с. 223]. Останнім із князів визначної династії Франко визнає Лева Даниловича, і помилково рахує його засновником міста Львова, який, *«не зважаючи на свою ленну залежність від татарської орди, все-таки зумів до кінця свого життя вести в значній мірі самостійну політику і супроти татар, і супроти Польщі»* [51, с. 225]. Зі смертю князя Лева династія Галицьких князів припинила своє існування [21, с. 48].

На думку джерелознавця Світлани Джафарової, *«власне, літописи були однією із провідних форм нарощування знань про минуле княжої держави, зміст яких давав уявлення про філософське розуміння тогочасної дійсності, бачення історичного процесу, політичні уподобання та ерудованість духовної еліти»* [21, с. 47]. З огляду на вагомість літописних зводів як одного із важливих видів історичних джерел Франко наприкінці ХІХ ст. береться за дослідження Лаврентіївського та Іпатіївського літописів [25, с. 127].

Досліджуючи вітчизняну літописну спадщину, І. Франко в журналі «Киевская старина» опублікував частину Підгорецького літопису [40]. На сторінках літописної оповіді дослідник виявив також декілька записів із львівських гродських книг. Це були дарчі на користь Підгірського монастиря. Примітно, що Франко опублікував лише ту частину літопису, яка містила історичні матеріали. При цьому його публікація повніша, ніж в Антона Петрушевича [40, с. 122—128; 26, 187].

Таким чином, Іван Франко — це один із тих учених, які стояли біля витоків наукового джерелознавства Галичини, своєю невтомною працею він зробив вагомий внесок у вивчення літописної спадщини українського народу.

Із церковних джерел І. Франко оприлюднив частину записів ХVІІІ ст., які вела парохіяльна канцелярія в селі Довгополі Косівського повіту [44]. Окремий документ дослідник

1) Судові застереження.

опублікував про занепад братства в Болахові на початку XVIII ст. [42, 26, с. 188].

Певне значення мають видані Франком записи церковних візитаторів про стан парафій на Снятинщині в другій половині XVIII ст. [26, с. 188—189].

Із джерелознавчих студій І. Франка слід згадати і його відгук на археографічне видання документів уніатських митрополитів XV—XVII ст. [53], включених до синодального архіву в Санкт-Петербурзі. Перший том таких церковних джерел укладено С. Рункевичем. У книзі в хронологічному порядку описано 1065 документальних джерел, подано коротку характеристику змісту кожного документа, що походять з різних часів: від 1470 до 1700 років, указано мову рукопису, зазначено, чи то оригінал, чи копія, час виникнення джерела, описано його зовнішній вигляд [53, с. 158] тощо. Історико-джерелознавче значення має також Франкова стаття, присвячена діяльності львівського єпископа Йосипа Шумлянського та запровадженню ним метричних книг, які є важливим ономастичним, демографічним, статистичним джерелом з історії парафій Львівської єпархії [46].

Одним із найцінніших археографічних видань І. Я. Франка є опубліковані за його редакцією «Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку» [43], де подано важливі матеріали з історії шкільництва краю, зокрема документи галицького греко-католицького декана з початку XIX ст.

Перебуваючи у 1898 році в Станіславі, дослідник виявив низку важливих першоджерел з історії Галичини 1846 та 1848 років, серед яких відомості про польське повстання 1863 року, етнографічно-статистичний опис Станіславівського округу 1854 року та інші документи, опубліковані згодом етнологом Володимиром Гнатюком [31, с. 94].

У журналі «Житє і слово» (1897, т. 6) він умістив низку матеріалів про перебування в 1764 році російських військ у Галичині під час боротьби за польську корону. Саме в цей час Станіслав став центром конфедерації, очоленої влас-

никами міста Потоцькими. Відомості про ці події Франко почерпнув із тексту народної пісні [9, с. 24; 12, с. 1113—1114].

Торкаючись питання російської окупації Станіслава, Франко розповідає про здобуття міста росіянами 7 серпня 1764 року. Тоді окупанти «забрали все, що найшли в міських складах і магазинах, а на місто наклали контрибуцію, усіх трьох Потоцьких взяли до неволі, їх держано під арештом до дня 25 сентября. Росіяни господарювали у Станіславі аж до 5 октябрю, потім вирушили до Львова, а звідти до Варшави» [49, с. 225].

У тому ж виданні вчений подав документи, присвячені подіям 1848 року. Публікація мала назву «Руський фестин у Станіславі» і включала звернення організаторів демонстрації до народу, програму заходу, виступи промовців Василя Ільницького, Антона Могилянського, Григорія Шашкевича [9, с. 25] та ін.

Особливу увагу І. Франко звернув на документ, отриманий від Іларіона Герасимовича, пароха в Солотвині. Цей рукопис, на думку Івана Яковича, був копією програми і запрошення, на станіславську маніфестацію 1848 року. [12, с. 1114]. У програмі чітко висвітлено мету демонстрації: «показати полякам силу, солідарність і відрубність Русинів (українців) від поляків» [41, с. 119].

Дослідник стверджував, що автором документа був, без сумніву, Григорій Шашкевич, парох з Угринова [12, с. 1114], якого Франко називав головним політичним діячем серед станіславських русинів. Не випадково ж обрали головою Станіславівської філії Головної руської ради саме Шашкевича [12, с. 1115].

Наступні роки археографічна діяльність Франка спрямовувалась на виявлення, збір та впровадження до наукового обігу нових джерел з історії Станіслава. Іван Франко ініціював викуп архіву станіславського старости Вініаміна Остермана (1854—1867). В цьому йому допомагав гімназійний викладач Роман Заклинський. Зміст архіву становлять урядові документи 30—80 років XIX ст. Вартісними є матеріали

про події 1846 та 1848 років у Станіславівській окрузі, зокрема про руське (українське) ополчення проти мадярів у горах Станіславщини в 1849 році, справа сервітутів², історичні документи про польське повстання 1863 року [9, с. 26, 27; 12, с. 1115] та ін.

За спостереженнями Франка, рукописи В. Остермана за часом створення відповідають описуваним подіям. Загальний обсяг архіву — 2 тис. 250 аркушів дрібного письма. Збірка відображає події 30-х років—1884 року. Серед її матеріалів важливими є спогади самого В. Остермана про події 1848 і 1849 років, виписки із книг, журналів, газет [9, с. 27; 12, с. 1115]. Пізніше син Романа, учитель Богдан Заклинський, передав Франкові спогади свого прадіда А. Вісоффера, станіславівського бургомістра в 1809—1815 роках, які науковець опублікував під назвою «Польська Реєнція в Станіславові 1809 р.» [30-б, с. 23].

Цікавою була й наукова співпраця Івана Франка з краєзнавцем Михайлом Зубрицьким, парохом у селі Мшанець (1883—1914), з яким учений познайомився в Дрогобичі. Це знайомство переросло в щире приятелювання, що тривало впродовж цілого життя [17, с. 43].

Перебуваючи в резиденції пароха, І. Франко, крім етнографічно-фольклорних пам'яток Мшанця, цікавився давніми документами про скасування панщини, копії яких надав історику М. Зубрицький. За цими джерелами Франко зробив спробу простежити особливості панщизняних відносин у Мшанці у XVIII ст. [17, с. 51].

Тут до рук Франка потрапив документ XVIII ст., складений 7 березня 1773 року. Він стосувався екскомуніки³ у селі Мшанець. Краківський єпископ присудив екзекуцію (покарання) за вбивство священика Дем'яновича, який відмовився від сплати заборгованої орендної плати за користування громадською землею, і це тоді, коли церковні землі були позбавлені будь-яких податків [17, с. 51—52].

2) Сервітут — право обмеженого користування чужим майном (землею).

3) Екскомуніка — відлучення від церкви за порушення церковного права.

Отже, Іван Франко уважно вивчав історію Станіславівської округи, її адміністративного центру Станіслава та інших місцевостей Галичини. Йому вдалося виявити й опублікувати низку невідомих історичних документів краю, і таким чином зберегти їх для нащадків.

Досліджуючи господарське життя, Франко розробляв теми, за які ніхто не брався. Йому належить заслуга у створенні наукової концепції опришківства як соціального явища, як єдино можливої форми збройного протесту проти пригноблення в тих умовах [12, с. 1119]. *«Розбійництво здавна було нерозлучним товаришем хлопської неволі. Поневолений, битий, кривджений підданий, не можучи знайти ніде легшиї ані справедливості, тікав у ліси, в гори, приставав до купи таких самих одчайдухів, і хоч над собою в кожній хвилі відчував загрозу смерті, все-таки рад був хоч під тою загрозою прожити вільно, а надто ще мститись на своїх кривдниках»* [47, с. 594].

Він також розпочав дослідження громадських шпихлірів у Галичині 1784—1840 років. [45]. Книга про шпихліри написана на великому фактичному матеріалі висвітлює історію створення (1784), існування та ліквідації громадських шпихлірів в Галичині і видана у 1907 році. Це перша в історичній науці монографія з цієї тематики [26, с. 67]. Також Іван Франко ретельно вивчав причини й наслідки скасування панщини в Галичині 1848 році [47]. Це був період становлення Франка як науковця.

У цілому наукову спадщину історика, присвячену дослідженню та виданню писемних джерел, можна погрупувати так:

- 1) узагальнюючі праці з історії української літератури й фольклору;
- 2) аналітичні джерелознавчі дослідження;
- 3) вступні статті, короткі наукові розвідки, джерелознавчі, археографічні передмови та коментарі у власних публікаціях;
- 4) видання історичних джерел;

5) рецензії на монографії, статті, документальні публікації й каталоги архівних збірок;

6) наукові реферати [25, с. 126].

Тематика опублікованої науково-літературної спадщини Франка засвідчує аналіз дослідником таких писемних історичних джерел, як літописи, акти, статистика, публіцистика, історико-літературні твори, стародруки й рукописні книги, мемуари, фольклор [25, с. 127] та ін.

Загалом, Франко був одним із тих учених, хто своїми працями пропагував і показував продуктивність і доцільність всебічного комплексного джерелознавства із залученням до історичних досліджень поряд із письмовими джерелами також і фольклору, особливо народних пісень [25, с. 127].

Вагомим є внесок Івана Франка у вивчення історії краю. Як відомо, давньою історією Галичини він почав займатися на початку 80-х років XIX ст. [25, с. 125]. Першою історіографічною працею, присвяченою аналізу галицького краєзнавства, стала невелика за обсягом стаття Івана Франка «Галицьке краєзнавство» [52], яка й досі залишається однією з найбільш удалих спроб показати стан розвитку краєзнавчих досліджень на території Галичини наприкінці XIX ст. Унікальність цієї праці в тому, що автором максимально об'єктивно висвітлено наукові здобутки представників усіх етнічних груп Галичини, а також іноземних мандрівників. Жоден науковець із наступних поколінь не здійснив схожого за методикою дослідження [22, с. 155].

Цікавою є структура праці «Галицьке краєзнавство»: вона складається з дев'яти розділів. Перший розділ праці — вступний, майже повністю присвячений розгляду причин, які зумовили відсутність належного рівня розвитку будь-якого напрямку галицького краєзнавства. Іван Франко небезпідставно виокремлює політичні чинники як такі, що найбільш негативно впливають на розвиток краєзнавства в краї, висловлюючи низку думок щодо цього: «Австрійський уряд, приєднавши Галичину, не дуже дбав про піднесення в ній краєзнавства, яке легко могло б пробудити у її мешканців

надто велику любов до свого краю, небезпечні думки про давнє і недавнє минуле...» [22, с. 156; 52, с. 117].

На сторінках праці «Галицьке краєзнавство» Іван Франко вперше в українській науці обґрунтував поняття «краєзнавства» як наукового напрямку, опираючись на здобутки у сфері краєзнавства в Німеччині, Данії, Швеції [22, с. 156].

Наступні п'ять розділів присвячені огляду рівня розвитку різних видових варіантів краєзнавства: географічного, етнографічного, історичного, а також комплексу статистично-економічних досліджень, спрямованих на вивчення демографічної ситуації та економіки краю. В останніх трьох розділах подано аналіз найбільш ґрунтовних краєзнавчих досліджень Галичини. Розглядаючи праці польських авторів, він намагається максимально об'єктивно оцінити їх значущість. Таким чином, Іван Франко виступає чи не єдиним представником наукових кіл періоду кінця XIX—початку XX ст., який у своїх дослідженнях опирався лише на наукові методи. Працю у цьому напрямі не продовжено жодним ученим як того періоду, так і на сучасному етапі розвитку вітчизняної історіографії [22, с. 156].

Іван Франко один із перших галицьких дослідників проаналізував краєзнавчу літературу з історії Галичини. Ученим наведено 200 краєзнавчих видань, згадано 320 дослідників. Найдокладніше він аналізує працю польського історика Болеслава Лімановського «Галичина пером і олівцем» (Львів, 1892), яку вважає кращою серед тодішніх видань про Галичину, але критикує автора за упереджене ставлення до лемків, яких Лімановський вважав найбільш обмеженою частиною населення Галичини [52, с. 140; 19, с. 40—41; 55, с. 1070, 1076]. Ознайомившись із цією працею, Франко висловлює власні погляди на галицьке краєзнавство. Водночас він стурбований тим, що «нам (українцям) бракує цілісного опрацювання історії Галичини від 1772 р. до наших днів, яка була б найповнішою для підростаючих поколінь» [52, с. 134].

Дослідження з історичного краєзнавства І. Франко поділяв на три етапи.

Галицько-Волинська держава IX—XIII ст. Серед дослідників цього періоду учений згадує працю Й. Енгеля «Історія Галичини і Володимирії», дослідження Дениса Зубрицького та Ізидора Шараневича. Останнього він вважав «найбільш критичним і об'єктивним» [52, с. 131].

Другий історичний період, — кінець XIV—XVIII ст., — на думку вченого, простудійований найкраще. Значним досягненням галицької археографії дослідник вважав видання корпусу історичних джерел «Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej polskiej z Archiwum tak zwanego bernardyńskiego we Lwowie», «Acta Tomiciana: epistole, legationes, responsa, actiones, res geste Sigismundi I Regis Poloniae», «Archiwum Książąt Lubartowiczów Sanguszków w Sławucie» та ін. Водночас він звертав увагу дослідників на недостатнє вивчення історії XVIII ст. тих провінцій, які утворювали тогочасну Галичину [52, с. 132].

Загалом, аналізуючи тодішню галицьку краєзнавчу літературу, Іван Франко вказував на відсутність системного наукового підходу, який повинен опиратися на дослідження статистики (соціальної, економічної, медичної, кримінальної), історичні, географічні, антропологічні дослідження [55, с. 1072].

Значну увагу І. Франко приділяв питанням економічного та суспільно-політичного життя краю. Однією із причин злиденного становища українців, на думку вченого, окрім лихварства, податків, визиску відсутності освіти й виховання, був брак єдності й однастайності в громадському житті. Яскравим прикладом таких непорозумінь дослідник вважає суперечки між калушанами й жителями Станіслава на вічі 3—5 квітня 1892 року в Станіславі, що виникли через розбіжність у питанні про обрання головуючого зборів. Калушани хотіли бачити головуючим міщанина Коритовського, а мешканці Станіслава — Окуневського [4, с. 139, 145]. Станіславівські народовці вороже ставилися до радикального руху й усіляко намагалися зірвати проведення віч. Так, зокрема, було й під час згадуваних зборів у залі Зедельмає-

ра, де калушани, будучи на підпитку (почастовані купцем Коритовським — прим. І. Т.), влаштували безчинства, закликали селян розходитися, бо збори заборонені й не відбуються [4, с. 146].

Історії краю І. Франко досліджував за допомогою краєзнавчих експедицій, подорожей, організованих ним у міста й села Прикарпаття. Уперше гімназист Франко відправився у краєзнавчу мандрівку в 1874 році. Тоді йому вдалося відвідати села Бубнище, Велдіж (нині Шевченкове) і Лолин на Долинщині. А 4 листопада 1883 року з метою збору й вивчення польових матеріалів з історії та етнології краю він створив «Кружок етнографічно-статистичний при «Академічнім братстві» для «студіювання життя і світогляду народу». Першочерговим завданням цього студентського об'єднання Франко вважав укладення й видання повної бібліографії до української етнографії та статистики. Сюди він планував включити також описи рукописів і книжкових видань зі згаданої тематики, що містяться в публічних бібліотеках. До цієї праці передбачалось залучення віденських фахівців зі статистики, бо саме в столиці зосереджувалась найбільша частина статистичних джерел. Цій темі присвячена й перша Франкова доповідь «Статистика як метод і наука». Вагомим результатом роботи гуртка стало впорядкування й видання Франком «Творів Володимира Навроцького» (Львів, 1895). Друге завдання гуртка — «се збирання матеріалу з народу», тобто періодичні екскурсії в різні сторони краю. Тому згодом гурток прибрав назву краєзнавчо-туристичного спрямування «Кружок для устроювання мандрівок по нашій країні», учасники якого у 1884 році вирушили в краєзнавчу мандрівку містами і селами Прикарпаття [5, с. 57—58, 59; 12, с. 1007, 1108; 48, с. 250—252; 55, с. 1070].

Студентський комітет на пропозицію Франка склав план товариської мандрівки улітку 1884 року, згідно з яким мандрівники мали пройти «від Дрогобича, через гірські місцевості Урич, Корчин і Бубнище, підгірські міста Болахів, Калуш,

Станіславів, Коломию і Вижницю до Устерік. Мандрівка мала метою познайомити учасників із досить значною частиною нашого краю, його мальовничими місцевостями та його населенням». Заздалегідь продумана, вона мала план і програму проведення, яка передбачала обстеження історичних пам'яток краю, зокрема Урицького замку XII ст. [33, с. 94; 48, с. 251; 55, с. 1071, 1072].

На Станіславщині Іван Франко вперше публічно виступив 2 серпня 1884 року в Болехові на вічі мандрівників-студентів [4, с. 139]. Мандрівники 3 серпня 1884 року приїхали із Болехова до Калуша⁴, минаючи Долину, бо там місцева влада не дозволила проведення вечірки, а в Калуші такий дозвіл вдалося отримати. Тут у Народному домі І. Франко виступив із доповіддю «Дума про те, як гетьман козацький Самійло Кішка втікав з турецької неволі». Під час виступу він декламував думу, доповнюючи її докладними історичними коментарями. На думку історика Юрія Мицика, Франкова оцінка достовірності цієї думи була занадто критичною [4, с. 113; 38, с. 519; 28, с. 441].

Під час подорожі науковець робив віршовані щоденникові записи, в одному з яких мовиться про відвідини Калуша.

Дня 3 серпня. Калуш

Залізниця свище! У Калуш помчить
Утомлену ходом мандрівку,
Щоб свіжою хвилею духа скріпить
І тутка братів в передднівку.

4) Іван Франко вперше у Калуші побував у червні 1880 р., коли його, заарештованого біля Коломиї, «шупасом», під конвоем, вели до Нагуєвичів. Поліцаї змінювались по дорозі, а гнаному арештанту з закривавленими ногами доводилося долати кілометр за кілометром. Саме тут, в Калуші, він ночував у поліцейській дільниці в ніч із 11 на 12 червня. Вдруге Іван Франко побував у Калуші 3 серпня 1884 р., коли з групою молоді «вандрував» по Прикарпаттю. В 1981 р. на фасаді Народного дому в Калуші, Каменяреві відкрито меморіальну дошку. З 1904 р. ученого й письменника пов'язував із Калушем тісний родинний зв'язок [Франко А., Франко О. Етнографічні та краєзнавчі матеріали в музеї Івана Франка в Калуші // Народознавчі зошити. — 2013. — № 3. — С. 519].

О так, передновок терпить духовий
Просторая руськая хата!
Тож того, що й тут посів сів новий,
Згадаймо Рожанського Гната.
Честь пам'яті твоєї, гаряча душе!
Мов свічка яркая, згорів ти!
Та полум'ям своїм надовго, на все
Серць тисячі руських огрів ти.
[Франко І. Українсько-руська студентська мандрівка...
Т. 3. — С. 257—258.]

У Калуші Іван Франко відлучився від групи мандрівників і поїхав до Станіслава, щоб скористатися запрошенням Владислава Дзвонковського й відвідати Юзефу та її маму Антоніну Дзвонковських [4, с. 114, 139; 12, с. 1113].

Про своє відлучення від групи Франко повідомляє так: «Мандрівка зібрала досить значне число учасників (24 особи) і фактично дійшла в повнім своїм складі до Калуша, потрохи під моїм проводом. Там обняв провід у дальші місцевості В. Сіменович, але друга часть мандрівки мала трохи інший склад і інший характер і відбулася без моєї участі» [48, с. 251].

Історик Богдан Гаврилів пояснює причину відлучення Франка з Калуша, окрім вищезазначеної, необхідністю супроводжувати прибулого до Станіслава письменника Олександра Кониського. Разом із ним Франко брав участь у зборах станіславської «Просвіти», яку очолював викладач гімназії Євген Желехівський. 5 червня 1884 року він був на студентському вічі, до якого приєдналися й учасники мандрівки [9, с. 23].

Значний інтерес дослідник виявив до історії Станіславської гімназії, де в 90-х роках XIX ст. діяв таємний гурток «Поступ», видавалася рукописна газета «Зірка», де опубліковано низку краєзнавчих матеріалів, а серед них — стаття Володимира Навроцького «Місто Калуш» — перша спроба збору історичних відомостей про місто [31, с. 95; 12, с. 1112].

Загалом, під час подорожі юнаки ознайомилися із умовами життя і побуту краю. Про цю подорож Франко писав у статті «Українсько-руська студентська мандрівка лі-

том 1884 р.», а результати пошуків побачили світ у газеті «Діло» [31, с. 92, 94—95; 39].

Важливо, що І. Франко згадує про мандрівку не як про окремо взятий факт, а як про одну з багатьох, які періодично здійснювалися територією краю, і як другу, котра відбувалася за участю української студентської молоді [22, с. 155].

12 серпня 1884 року львівські студенти організували в Калущі літературно-музичний вечір. Австрійський уряд намагався заборонити його проведення, тому довелося телеграфувати до Львова, і лише в неділю після полудня вдалося отримати повний дозвіл. Однак разом із дозволом староста вимагав докладної програми та поіменного списку виступаючих. Окрім того Намісництво заборонило декламування Шевченкового «Титаря» [30-а, с. 48].

20 грудня 1896 року в Калущі на українській сцені поставлено комедію Франка «Майстер Чирняк» [30-а, с. 47, 48].

Із зображальних джерел вагомим засобом візуалізації епізодів з життя й діяльності Івана Франка є твори художника Григорія Смольського, де не тільки художньо, а й документально відтворено образ митця. Пензлемі художника належать портрети, картини «Арешт Івана Франка 1880 р.» (1962, 1977), «Хата Онуфрія Франка в Підгірках» (1977) та ін. У серпні 1982 року в залах львівської організації Спілки письменників України відкрилася виставка живописних полотен Г. Смольського «Стежками Івана Франка», присвячена 125-річчю з дня народження Каменяра. На ній було представлено понад 40 пейзажних творів, присвячених письменнику [36, с. 7, 14, 15, 16; 38, с. 530].

Як виходець із Підгірок, художник Г. Смольський залишив спогади про перебування тут І. Франка та краєвиди села [37].

Отже, тематика краєзнавчих зацікавлень Івана Франка була широка й різноманітна, охоплювала усі сфери життя суспільства, стосувалася цілої низки недосліджених або ж маловивчених проблем з історії Галичини в цілому й Прикарпаття зокрема.

Розглянуті у статті краєзнавчі й джерелознавчі матеріали засвідчують глибоку обізнаність Івана Франка з історичними джерелами, високий дослідницький рівень. Його науково-краєзнавчій діяльності властивий комплексний підхід до вивчення пам'яток духовно-матеріальної культури. Для повнішого вивчення джерел з історії краю він залучав до пошукової діяльності краєзнавців і спрямовував їх до тематичного вивчення місцевих старожитностей. Із цією метою розробляв програми, методичні поради, анкети зі збору пам'яток старовини, організовував експедиції для польових досліджень у вигляді екскурсій тощо. Опрацьовані ним і використані в наукових дослідженнях історичні джерела відзначаються різноманітністю видового складу та значною інформативністю. В науковій роботі Франко застосовував історико-порівняльний метод. Як археограф, своєю діяльністю сприяв збереженню й публікації важливих документів суспільно-політичного життя краю першої половини XIX ст.

Краєзнавчі дослідження, на думку І. Франка, повинні спиратися на матеріали з антропології, статистики (демографічної, медичної, шкільної), картографії, етнології та фольклору. Тож важливою складовою наукового дослідження минулого краю мав стати комплексний підхід до вивчення й залучення джерел.

Загалом, погляди І. Франка на проблему вивчення та публікації історичних джерел та необхідність ґрунтовних краєзнавчих досліджень не втратили свого наукового значення й сьогодні.

В сьогочасному українському франкознавстві бракує узагальнюючої монографічної праці, де б на належному рівні розкривалась би проблема археографічної діяльності Івана Франка, його творчий внесок у вітчизняне джерелознавство і краєзнавство.

Українське краєзнавство сьогодні є суміжною історичною дисципліною у вищих навчальних і наукових закладах зі спеціалізацією краєзнавчих студій (історичне, географічне, літературознавче краєзнавство), проте для переважної

більшості теперішніх історико-краєзнавчих видань й надалі притаманний науковий дилетантизм у написанні й оформленні текстів, а відсутність рецензій та відгуків фахівців понижує наукову вартість таких краєзнавчих видань. У книговидавничій сфері, поставленій на комерційні рейки, панує видання краєзнавчих нарисів на власний розсуд, такий підхід завдає шкоди престижу історичної науки й нашої держави. Тому важливо налагодити тісну співпрацю вчених-істориків із учителями історії, етнології, географії, краєзнавцями. У формі спільних «круглих столів», конференцій, індивідуальних методичних порад, здійснювати обговорення книг, які готуються до друку, допомагати авторам їх оформляти тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсенич П. І. На Прикарпатті та Гуцульщині / П. І. Арсенич // Шляхами Івана Франка на Україні: Путівник / Упоряд. М. О. Мороз. — Львів : Каменяр, 1982. — С. 74—86.
2. Арсенич П. І. Прикарпаття в житті Каменяра / П. І. Арсенич. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1996. — 80 с.
3. Басс І. І., Каспрук А. А. Іван Франко: життєвий і творчий шлях / І. І. Басс, А. А. Каспрук. — К. : Наукова думка, 1983. — 455 с.
4. Білинкевич І. О. Іван Франко на Станіславщині : біографічно-краєзнавчі нариси / І. О. Білинкевич // Вступна стаття, підготовка тексту і наукова редакція к. ф. н. М. М. Васильчука. — Коломия, 2006. — 191 с.
5. Возняк М. С. Листи Івана Франка до Климентії Попович / М. С. Возняк // Іван Франко : статті і матеріали. — Харків : видавництво Харківського державного університету ім. М. Горького, 1952. — С. 54—66.
6. Гаврилів Б. М. Іван Франко і народна освіта на Прикарпатті / Б. М. Гаврилів // Іван Франко — письменник, мислитель, борець за дружбу між народами : тези доповідей обласної наукової конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження Великого Каменяра. — Івано-Франківськ, 1986. — С. 82—83.
7. Гаврилів Б. М. Розвиток українського історичного краєзнавства на Прикарпатті (XIX — початок XX ст.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Б. М. Гаврилів. — Чернівці, 1996. — 23 с.

8. Гаврилів Б. М. Галицьке краєзнавство / Б. М. Гаврилів // Івано-Франківськ, 1997. — Ч. 1. — 166 с.
9. Гаврилів Б. М. Іван Франко в Станиславові : історико-краєзнавче видання / Б. М. Гаврилів. — Івано-Франківськ : Тіповіт, 2006. — 96 с.
10. Гаврилів Б. М. Франкові Івану пам'ятник / Б. М. Гаврилів // Івано-Франківськ : енциклопедичний словник / [автори-упорядники Г. Карась, Р. Діда, М. Головатий, Б. Гаврилів]. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. — С. 451—452.
11. Гаврилів Б. М. Франко Іван — перший український історик міста / Б. М. Гаврилів // Івано-Франківськ : енциклопедичний словник / [автори-упорядники Г. Карась, Р. Діда, М. Головатий, Б. Гаврилів]. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2010. — С. 450—451.
12. Гаврилів Б. М. Прикарпаття в історико-краєзнавчих дослідженнях Івана Франка / Б. М. Гаврилів // Іван Франко: дух, наука, думка, воля / Матеріали Міжнародного наукового конгресу присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня — 1 жовтня 2006 року). — Т. 2. — Львів, 2010. — С. 1005—1016.
13. Гаврилів Б. М. Вшанування пам'яті Каменяра на Івано-Франківщині / Б. М. Гаврилів // Франкознавство Івано-Франківщини. — Івано-Франківськ, 2011. — С. 178—182.
14. Галик В. М. До питання історичного краєзнавства Галичини в спадщині Івана Франка / В. М. Галик // Студії з архівної справи та документознавства. — Т. 10. — К. : Б. в., 2003. — С. 165—167.
15. Галик В. М. Археографічні та етнографічно-фольклорні знахідки Івана Франка на території Дрогобицько-Самбірського Підгір'я: спроба каталогізації / В. М. Галик // Дрогобицький краєзнавчий збірник. — Вип. IX. — Дрогобич : Коло, 2005. — С. 31—38.
16. Галик В. М. Галицьке Підгір'я в громадсько-політичній та науковій діяльності Івана Франка. Історіографія проблеми / В. М. Галик // Проблеми гуманітарних наук // Наукові записки Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. — Дрогобич : Редакційно-видавничий відділ ДДПУ імені Івана Франка, 2009. — Випуск 24. Історія. — С. 158—177.
17. Галик В. М. Наукова діяльність Івана Франка у селі Мшанець на Старосамбірщині / В. М. Галик // Літопис Бойківщини. — 2010. — Ч. 78 (89). — С. 43—54.
18. Грабовецький В. В. Олекса Довбуш в творчості Івана Франка / В. В. Грабовецький // Іван Франко — борець за дружбу між народами : тези доповідей обласної наукової конференції, присвяченої 130-річчю від дня народження Великого Каменяра. — Івано-Франківськ, 1986. — С. 77—78.
19. Грабовецький В. В. Прикарпаття і Каменяр (до 150-річчя з дня

народження Івана Франка) / В. Грабовецький. — [Вид. 2-е, доп.]. — Івано-Франківськ : [б. в.], 2006. — 100 с.

20. Грицак Я. Й. Пророк у своїй Вітчизні. Франко та його спільнота (1856—1886) / Я. Й. Грицак. — К. : Критика, 2006. — 631 с.

21. Джафарова С. В. Писемні джерела України-Русі у рецепції Івана Франка / С. Джафарова // Мандрівець : Всеукраїнський науковий журнал. — 2011. — № 6. — С. 41—49.

22. Дутчак О. І. Українська історіографія про краєзнавчу діяльність Івана Франка / О. І. Дутчак // Вісник Прикарпатського університету. Історія. — Івано-Франківськ, 2009. — Вип. XVI. — С. 153—162.

23. Іван Франко : документи і матеріали (1856—1965) / упорядники: Т. Л. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський [та ін.]. — К. : Наук. думка, 1966. — 543 с.

24. І. Я. Франко як історик. Збірник статей / за ред. : І. О. Гуржій, П. М. Калинеченко, О. К. Касименко [та ін.]. — К. : Видавництво АН УРСР, 1956. — 160 с. — (Наукові записки АН УРСР. Інститут історії ; т. 8).

25. Ковальський М. П. Іван Франко — джерелознавець та археограф / М. П. Ковальський // Іван Франко і світова культура : матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11 — вересня 1986 р.) : в 3-х кн. — Кн. 2. — К. : Наукова думка, 1990. — С. 125—128.

26. Кравець М. М. Іван Франко — історик України / М. М. Кравець / відповідальний редактор Я. П. Кісь. — Львів : Видавництво Львівського університету, 1971. — 204 с.

27. Крип'якевич І. П. З історії галицького краєзнавства / І. П. Крип'якевич. — Львів, 1932. — 18 с.

28. Мицик Ю. А. Іван Франко як історик визвольної війни українського народу 1648—1654 рр. / Ю. А. Мицик // Іван Франко і світова культура : матеріали міжнародного симпозіуму ЮНЕСКО (Львів, 11 вересня 1986 р.) : в 3-х кн. — Кн. 1. — К. : Наукова думка, 1990. — С. 439—441.

29. Мохнатюк І. О. Українська історія в творчій спадщині Івана Франка: автореф. дис. на здобуття наукового ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» — К., 2007. — 16 с.

30. Нечиталюк М. Ф. Тема опришківства в творчості Івана Франка / М. Ф. Нечиталюк // Іван Франко: статті і матеріали. — Харків : видавництво Харківського державного університету ім. М. Горького, 1952. — С. 113—141.

30-а. Полек В. Т. Іван Франко на Прикарпатті. — Ужгород : Карпати, 1966, — 64 с.

30-б. Путівник по місцях перебування й увічнення пам'яті Івана Франка на Прикарпатті. — Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2016. — 64 с.

31. Скоморовський В. Б. Краєзнавчі студії Івана Франка / В. Б. Скоморовський // Краєзнавчий збірник на пошану Б. Гавриліва : наук. вид. / [ред. кол. В. Грабовецький (гол.), В. Бурдуланюк, Ю. Угорчак, Г. Горбань та ін.]. — Івано-Франківськ : Тіповіт, 2003. — С. 91—96.

32. Скоморовський В. Б. Історико-краєзнавчі погляди Івана Франка // Автореф. дис. канд. іст. наук: 07.00.01 / В. Б. Скоморовський; Прикарпат. нац. ун-т ім. В. Стефаника. — Івано-Франківськ, 2006. — 20 с.

33. Скоморовський В. Б. Історико-краєзнавчі погляди Івана Франка / В. Скоморовський. — Івано-Франківськ : Гостинець, 2006. — 235 с.

34. Скоморовський В. Б. Значення творчості Івана Франка для розвитку краєзнавчої науки / В. Б. Скоморовський // Інтелігенція і влада — 2010. — Випуск 19. — С. 203—209.

35. Скоморовський В. Б. Внесок Івана Франка у розвиток українського краєзнавства кінця XIX—початку XX ст. / В. Б. Скоморовський // Іван Франко: дух, наука, думка, воля / Матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня—1 жовтня 2006 року). — Т. 2. — Львів, 2010. — С. 1077—1086.

36. Смольський Г. С. Альбом. — К. : Мистецтво, 1983. — 80 с.

37. Смольський Г. С. У дружбі з народом / Г. С. Смольський // Спогади про Івана Франка / упорядник Михайло Гнатюк. — Львів : Камеяр, 2011. — С. 546—547.

38. Франко А. Д., Франко О. О. Етнографічні та краєзнавчі матеріали в музеї Івана Франка в Калуші / А. Д. Франко, О. О. Франко // Народознавчі зошити. — 2013. — № 3. — С. 519—531.

39. Франко І. Я. Вандрівка руської молодіжі / І. Я. Франко // Діло. — 1884. — 30 липня; Франко І. Вандрівка руської молодіжі // Діло. — 1884. — 5 серпня.

40. Франко І. Я. Летопись Подгорецького монастыря / І. Я. Франко // Киевская старина. — 1890. — № 7. — С. 121—128.

41. Франко І. Я. Руський фестин у Станіславі д. 30 мая 1848 р. / І. Я. Франко // Житє і слово. — Львів, 1897. — Т. VI. — С. 119—120.

42. Франко І. Я. До історії церковних братств на Галицькій Русі / І. Я. Франко // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — Львів, 1898. — Т. XXI. — С. 1—5.

43. Франко І. Я. Матеріали до історії галицько-руського шкільництва в рр. 1801—1848 / І. Я. Франко // Матеріали до культурної історії Галицької Русі XVIII і XIX віку. Зібрані Михайлом Зубрицьким, Юрієм Кмітом, Іваном Кобилецьким, Іваном Левицьким та Іваном Франком. Видані під редакцією Івана Франка. — Львів, 1902. — С. 206—214.

44. Франко І. Я. Причинки до історії Галичини в XVIII віці /

І. Я. Франко // Записки Наукового товариства ім. Шевченка. — 1899. — Львів. — Т. XXVII. — С. 2—16.

45. Франко І. Я. Громадські шпихлірі в Галичині 1784—1840 рр. / І. Я. Франко // Українсько-руський архів. Видає історично-філософська секція імені Шевченка. — Випуск I : Причинки до історії економічних і соціальних відносин Галичини в XVIII—XIX ст. — Львів : Накладом НТШ. — 1907. — С. I—LXV.

46. Франко І. Я. Иосиф Шумлянський — последний православный епископ львовский и его «Метрика» / І. Я. Франко // Твори в двадцяти томах. — Т. 20 : Філософські, економічні та історичні статті. — К. : Державне видавництво художньої літератури, 1956. — С. 510—546.

47. Франко І. Я. Панщина та її скасування 1848 р. в Галичині / І. Я. Франко // Твори в двадцяти томах. — Т. 20 : Філософські, економічні та історичні статті. — К. : Державне видавництво художньої літератури, 1956. — С. 560—662.

48. Франко І. Я. Українсько-руська студентська мандрівка літом 1884 р. / І. Я. Франко // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — Том 3 : Поезія / Упорядкування та коментарі А. А. Каспрука, Й. Я. Куп'янського. — К. : Наукова думка, 1976. — С. 250—262.

49. Франко І. Я. Карпаторуське письменство XVII—XVIII ст. / І. Я. Франко // Зібрання творів: в 50 т. — Том 32 : літературно-критичні праці (1899—1901) / Упорядкування та коментарі Л. А. Кочубей, О. В. Мишанича, Ф. П. Погребенника. — К. : Наукова думка, 1981. — С. 207—447.

50. Франко І. Я. Українці / І. Я. Франко // Зібрання творів: в 50 т. — Т. 41: Літературно-критичні праці / упорядкування та коментарі В. І. Крекотня, Т. Г. Третяченко. — К. : Наукова думка, 1984. — С. 162—193.

51. Франко І. Я. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 р. / І. Я. Франко // Зібрання творів : у 50 т. — Т. 41: Літературно-критичні праці / упорядкування та коментарі В. І. Крекотня, Т. Г. Третяченко. — К. : Наукова думка, 1984. — С. 194—470.

52. Франко І. Я. Галицьке краєзнавство / І. Я. Франко // Зібрання творів: в 50 т. — Т. 46. — Книга I: Історичні праці (1883—1890) / Редактори тому Я. Д. Ісаєвич, В. Г. Сарбей; Упорядкування та коментарі В. О. Гавриленка та ін. — К. : Наукова думка, 1985. — С. 116—150.

53. Франко І. Я. Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов 1470—1700 / І. Я. Франко // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — Т. 47 : Історичні праці (1898—1913) / Упорядкування та коментарі Л. Г. Москвич, Ю. А. Пінчука. — К. : Наукова думка, 1986. — С. 158—167.

54. Франко І. Я. Лист до Б. Заклинського від 20 червня 1905 р. /

І. Я. Франко // Зібрання творів у п'ятдесяти томах. — Т. 50 : Листи (1895—1916) / Упорядкування та коментарі М. С. Грицюти та ін. — К. : Наукова думка, 1986. — С. 268—269.

55. Шаблій О. І., Кузик С. П. Іван Франко — краєзнавець і мандрівник / О. І. Шаблій, С. П. Кузик // Іван Франко: дух, наука, думка, воля : матеріали Міжнародного наукового конгресу, присвяченого 150-річчю від дня народження Івана Франка (Львів, 27 вересня — 1 жовтня 2006 року). — Т. 2. — Львів, 2010. — С. 1069—1077.

IVAN TYMIV, the Senior researcher of the Local History Museum of the Kalush city, the historian

IVAN FRANKO'S INTERESTS IN SOURCE AND LOKAL HISTORY STUDYING

Abstract. The article shows Ivan Franko's search and research activity connected with finding, studying and publication of documentary sources in history of the Precarpathian region in XVIII—XIX centuries. It's find out his regional and ethnographic journeys as a way of getting to know more about the past period of the region. The attention is also paid to Ivan Franko's living in Kalush, Stanislaviv and other districts. It's also characterized the scientific properties of the domestic historians and ethnographers in studying of scientist's literary inheritance in the direction of Halych source and local history studying.

Keywords: sources, historiography, local history study, search, manuscripts, publication, journeys, local history opinions.

УДК 929:821.161.2

Орися КАЩИШИН,
(Івано-Франківськ)

ІВАН ЯКОВИЧ ФРАНКО, ЛЮДИНА...

Анотація. У статті розповідається про внесок І. Франка у розвиток України й українців. Проаналізовано його громадсько-політичну й літературну діяльність.

Ключові слова: письменник, поет, художник слова, наука, патріотизм, народ.

Усесвітньо відомим письменником, найвидатнішим після Т. Г. Шевченка представником українського народу і його культури Іван Франко стає у другій половині XIX — на поч. XX ст. Феноменальна особистість, геніальний письменник, невтомний перекладач (володів 14-ма іноземними мовами), блискучий вчений у галузях літератури, етнографії, історії, філософії, журналістики, політології, соціології, економіки. За своє недовге життя написав близько шести тисяч художніх та публіцистичних творів, наукових досліджень. У 1986 році видано його праці в 50-ти томах. Твори Івана Яковича перекладено шістдесятьма мовами народів світу [6, с. 1].

Вся діяльність Франка — наочне свідчення творчих сил, що живуть в українському народі, сил, що проявлялися незважаючи на вкрай несприятливі умови для свого розвитку в XIX ст.

Іван Франко народився і жив у Галичині, — економічно і політично дуже відсталій, безправній колонії Австро-Угорщини. Українське населення було представлено в ній селянством, що жило злиденним життям, певною кількістю ремісників і невеликою групою так званої інтелігенції, що складалася з духовенства, учителів, чиновників, журналістів. Австро-Угощина, котра іменувалась конституційною монархією, насправді, за словами Франка, на той час була такою:

Багно гнилее між країн Європи
Покрите цвіллю, зеленню густою!
Розсадницею недумста і застою!

Перші враження майбутнього письменника пов'язані з горами, котрі виднілися на горизонті, з полонинами і царинками, а особливо з батьківською кузнею, де збиралися сусіди поговорити, послухати, що скаже розумний Яць [7, с. 8].

Руками батька письменника, славного коваля, зроблено хрест, який прикрашав купол церкви в с. Нагуєвичі. Він

оформляв церковний вівтар. Володіла церква Євангелієм у срібній оправі, купленим Яковом Франко для церкви, яке після довгого зберігання у фондах Львівського музею Івана Франка було у 1990 році повернено церкві. На жаль, 1996 року церква згоріла.

Біля церкви — стара дзвіниця і цвинтар, де поховані батьки письменника. У селі зберігся пам'ятник, поставлений батьком Франка на честь скасування панщини [2, с. 4].

Спогади дитинства пов'язані з образом вогню у батьківській кузні. Його спалахи стали символом активного пристрасного ставлення до життя, ставлення, такого характерного для майбутнього письменника, а його іскри — зернами протесту проти неправди, котру він чуйно сприймав з малих літ.

«І мені здається, що запас його вогню я взяв з дитинства у свою душу, відправляючись на далеку мандрівку життя, і що він не погас і досі», — писав І.Франко [1, с. 17].

Батько хотів, аби син учився, і після навчання в школі Василян, — католицьких монахів, — Іван Франко вступив у Дрогобицьку гімназію, і весь перший рік навчання сидів аж на задній парті, на «ослячій лаві»; поки вчителі і багатенькі товариші не переконалися, що цей хлопець має виняткову пам'ять, дуже начитаний, найкраще пише шкільні «твори» і пробує писати вірші та драми.

У 1875 році після закінчення гімназії поступає у Львівський університет на філософський факультет. Згодом (у 1903 році) Франко писав, що його *«беруть холодні дрижачки при згадці про педантичні безглузді лекції»* тодішніх його професорів [7, с. 10].

Наприкінці 1877 року разом з групою товаришів Івана Франка арештували за звинуваченням у належності дотаємної соціалістичної організації. Самі обвинувачі погано розбирались у поставленому ними обвинуваченні. *«Що таке соціалізм, я їй богу не знаю, — говорив один зі старших радників суду, — знаю тільки, що це щось таке що заслуговує кари»* [1, с. 69].

«Безтолковий процес, — згадував пізніше Франко, — котрий унава на мене, як серед вулиці цегла на голову, і котрий кінчився моїм засудженням, хоч у мене не було за душею й тіні гріха, який мені закидували (ані тайних товариств ані соціалізму; я був соціалістом по симпатії, як мужик, але далекий був від розуміння, що таке соціалізм науковий)» [4, с. 23].

Дев'ять місяців, проведених у тюрмі, були, за словами Франка, для нього «тортурою». Але не меншою моральною мукою був бойкот, який влаштувала йому, випущеному на свободу, так звана галицька інтелігенція. Його виключили з «Просвіти»; йому закрили вхід у громадську бібліотеку; навколо нього створили таку атмосферу страху, що знайомі зустрічалися з ним тільки таємно, що навіть кохана дівчина скоряючись волі переляканих батьків, відмовилась від шлюбу з ним і змушена була вийти за іншого [1, с. 75].

Франкові так і не вдалося закінчити Львівський університет (університетську освіту він завершив у Чернівцях). Тяжко переживаючи все це, він не підупав духом, а разом з невеликою групою товаришів (М. Павлик, його сестра Анна, О. Терлецький) видає журнал (1978–1980 роки), який тричі міняв назви після поліцейських конфіскацій: забороняється «Громадський друг» — виникає «Дзвін», конфісковується «Дзвін» — з'являється «Молот».

Напряма залишається незмінним, бойовим. Його сам Франко пізніше характеризував так: «Майже кождий вірш, кожда повість, кожда стаття аж до бібліографічних нотаток на окладках, усе було провокацією старої галицько-руської рутини й інерції» [8, с. 57].

Бадьоро зазвучали вірші спрямовані «Товаришам із тюрми» [8, с. 22]:

Ожиємо новим ми, повнішим
І любов'ю огрітим життям;
Через хвилі мутні та бурливі
До щасливих країв попливем.

Через хвилі нещастя і неволі,
Мимо бур, пересудів, обмов,
Попливе до країни святої,
Де братерство, і згода, й любов.

Ми ступаєм до бою нового
Не за царство тиранів, царів,
Не за церков, попів, ані бога,
Ні за панство неситих панів.

Наша ціль — людське щастя і воля,
Розум владний без віри основ,
І братерство велике, всесвітнє,
Вільна праця і вільна любов!

Серед літературно-критичних праць виділяється стаття І. Франка «Література, її завдання і найважливіші ціхи», яку можна назвати маніфестом у цій галузі. Звертаючись до прихильників старої естетики, письменник відповідав їм: «Література повинна бути національна, се раз; література повинна бути народна, се два. Принцип національності складається з двох прикмет: «Народного язика і глибокого національного психічного характеру народу». Принцип народності складається також з кількох елементів, з котрих перший — народний язик, а другий, бачиться, також «глибокий національний психічний характер народу», з котрого, конечно, впливає форма народної поезії і її дух.

Література, так як і наука сьогочасна, повинна бути робітницею на полі людського поступу. Її тенденція і метод повинні бути наукові. Вона громадить і описує факти щоденного життя, вважаючи тільки на правду, не на естетичні правила, — а заразом аналізує їх і робить з них виводи, — се її науковий реалізм; вона через те вказує хиби суспільного устрою там, де не все може добратися наука (в житті щоденнім, у розвитку психологічній страстей та наметностей (пристрастей) людських), і старється будити охоту і силу в читателях до усунення тих хиб — се її поступова тенденція. Література, стояча понад пар-

тіями, — се тільки ваш сон, се ваша фантазія, але на ділі такої літератури не було ніколи» [9, с. 24–27].

У 1881 році у співтоваристві з Іваном Белеєм Франко засновує власний друкований орган — щомісячний ілюстрований літературний і науково-популярний журнал «Світ», якому вдається об'єднати сили Західної і Східної України. Але ні в Белея, ні тим більше у Франка немає коштів для подальшого видання, й уже з осені 1882 року журнал не виходить.

Поїздка до Києва, з метою переконати представників тамешньої української громадськості допомогти виданню нового прогресивного журналу, не приводить ні до чого. Помірковано-ліберальні київські «українофіли», зовнішньо ніби симпатизуючи Франкові, побоюються людини, яка викликає підозру і в австрійських, і в російських властей.

Правда, у 1885—1886 роках письменник їздив у Київ, щоб встановити особисті стосунки зі східноукраїнськими діячами культури. Він мріяв видавати власний журнал, який мав би загальноукраїнський характер. На жаль, розмови не дали бажаного результату.

Але згодом, у 1894 році, письменникові таки вдалося заснувати літературно-науковий журнал «Житє і слово» на кошти своєї дружини (киянки Ольги Хоружинської), який і став загальноукраїнським. Завдяки цій жінці письменник встановив тісне листування, а також особисті контакти, зі східноукраїнською творчою інтелігенцією, що сприяло поширенню (часто нелегальному) його творів у Росії [3, с. 25].

На кошти друзів-однодумців з Наддніпрянщини письменник видавав свої окремі наукові праці та зібрання, зокрема «Апокрифи та легенди». Він розгорнув колосальну діяльність і як журналіст, і як учений, і як письменник. Не було такої ділянки життя й такої галузі літератури української, а частково й світової, куди не сягнув би своїм проникливим розумом Франко. Літературною, журналістською та науковою творчістю він ніяк не влазив у прокрустове ложе патентованої габсбурзько-романівської імперіаль-

ної політики, а тому був постійною загрозою, страшним для всіх її коронованих і некоронованих глашатаїв. Небезпечним Франко був не лише як письменник, палкий журналіст, вчений, але і як пристрасний трибун, громадський діяч. У будь-якій полеміці він виходив переможцем, і його противникам доводилося вдаватися до нечесних, а то й підлих засобів, до закулісних інтриг, цькувань, паплюження і доносів [4, с. 220].

Іван Якович Франко не боявся нічого і не вмовкав, не вгамували його ні тюрма, ні нужда. Проти нього створювали «змову мовчання». Жодної путньої критичної статті про себе самого йому не доводилося читати в українських журналах, але змова не вдалася — Франка знали в польських, німецьких, угорських колах, а починаючи з 90-х років — і в російських. Правда, як згадував Франко в 1902 році, російський цензор рекомендував не дозволяти до друку автобіографію Франка, додану до збірки його оповідань «В поті чола»; по-перше це не белетристика (а в Росії в той час українською мовою все ще не дозволялось друкувати нічого, крім белетристики), по-друге, життя Франка, за словами цензора, «*пройшло настільки бурхливо, що докладний опис його не може пройти під цензурою*». Літератори не могли примиритися з тим, що Франко показує дійсність далеко не в ідилічних тонах, як їм би хотілося, що в його творах немає справжнього українського духу. Сердився на нього і М. Драгоманов, бо Каменяра не можна зробити слухняним виконавцем своїх вказівок, бо цей «послідовник» виявлявся надто самостійним [6, с. 9].

До Франка тягнулася студентська молодь, до виступів його на народних вічах прислухався простолюду.

Не задовольняючись роллю літератора, Франко не залишає думки про кар'єру вченого, і, водночас, осягає все ширшу громадську арену.

В історії літератури І. Франкові належить заслуга відкриття низки невідомих раніше творів українського письменника-полеміста XVI—XVII ст. Івана Вишенського — пал-

кого борця проти католицької агресії, натиску польських магнатів на український народ.

Франко збирався писати дисертацію про Івана Вишенського, але за певних причин у 1893 році ним захищена інша дисертація на ступінь доктора філософії — «Варлаам і Йоасаф, старохристиянський духовний роман і його літературна історія». Цю роботу досить позитивно оцінив відомий славіст І. В. Ягич. Вона й досі лишається одним із найкращих слов'янських досліджень про твір, який обійшов усі середньовічні літератури Заходу і Близького Сходу і залишив помітний слід.

Здавалося б, український Мойсей мав усе, щоб зайняти вільну кафедру у Львівському університеті, треба було прочитати пробну лекцію в університетській комісії, але «брати українці» голосували проти допущення Франка до цієї лекції. Таки прочитав — її темою був розбір поеми і повісті Т. Г. Шевченка «Наймичка». Минула успішно. Але професори-клерикали вважали, що неможливо, щоби студенти слухали відомого «безбожника», що немисливо допустити в своє середовище людину, яка ходить у «потертому сурдугі». І вони домоглися свого — польський намісник граф Бадені відхилив кандидатуру І. Я. Франка [7, IX].

Такою ж невдачею закінчились неодноразові спроби народних мас висунути митця в депутати австрійського парламенту. Кандидатура його кілька разів була провалена, бо панам не хотілося бачити «послом» (депутатом) мужицького обранця.

Виборчий комітет у 1895 році у зверненні до «братів-селян» рекомендував Франка тому, що він «хлопський син» і все своє життя захищав «хлопську справу», але був обраний польський поміщик, а не І. Я. Франко.

Вибори 1897 року — знову провал: влада зі зброєю розправила селянами.

Письменник так виступав: *«Яко син селянина (...), почувую обов'язок паничиною всього життя відробити ті шеляги, які видала селянська рука на те, що б я міг видряпатися на висоту, де*

видно світло, де пахне воля, де ясніють вселюдські ідеали. Мій руський патріотизм, то не сентимент, не національна гордість, то тяжке ярмо, покладене долею на мої плечі. Я можу здригатися, можу стиха проклинати долю, що поклала мені на плечі це ярмо, але скинути його не можу, іншої батьківщини шукати не можу, бо став би підлим перед власним сумлінням. І коли що полегшує мені нести це ярмо, так це те, що бачу, як руський народ, хоч він гноблений, затемнюваний і деморалізований довгі віки, хоч і сьогодні він бідний, недолугий і непорядний, все-таки поволі підноситься, відчуває в щораз ширших масах жадобу світла, правди та справедливості й до них шукає шляхів. Отже, варто працювати для цього народу, і ніяка праця не піде на марно» [10, т. 31, с. 309].

Літератор-професіонал у 1898 році працює в щойно заснованому щомісячнику «Літературно-науковий вісник», головним редактором якого був професор М. Грушевський. В особі Франка він знайшов робочу силу, яку вміло експлуатував. Письменник виконував редакторську, хронікерську і навіть коректорську роботу.

Власна творчість видатного письменника розгорталась і в науковому, й у мистецькому напрямках. Як учений, він упорядкував і випустив величезний збірник релігійних переказів і казок, зібрав невідомі українські тексти апокрифів, передрукував їх, дав нову своєрідну класифікацію, додав широкий коментар. Потім вийшов другий збірник «Галицько-руські народні приповідки», куди увійшли статті з психології художньої творчості, статті про письменників, художників.

Був у Франка великий інтерес до науки як засобу пізнання життя народу, його потреб; він визначає місце етнографії як самостійної науки про людину, її побут і культуру. Іван Якович вважав, що в етнографічному дослідженні сучасного й минулого життя народу треба обов'язково використовувати також дані інших наук, — історії, економіки, статистики, археології [5, с. 12].

Прикметно, що І. Франко був і лишився в пам'яті нащад-

ків як художник слова, і саме через його художню творчість лежить найкоротший шлях до пізнання вкладу митця у світову літературу.

Михайло Павлик на ювілейному вечорі, присвяченому 25-річчю творчої діяльності І. Франка, так охарактеризував його: *«Я маю промовити до тебе, як найблищий товариш і позволь, найперше, подякувати тобі за те, що не погордив еси найдорожчим духовним скарбом тих наших мас — їх мовою, простою мовою наших народних пісень та оповідань, а противно, поклав еси в основу своєї праці на нашій літературній ниві та показав своїми власними писаннями, що мова та спосібна до найвищих творів штуки та науки. Спасибі тобі, що звеличив еси ту мову, довго, ба, ще й тепер, поневіряну деякими нерозумними синами нашої неньки — і силою свого таланту всилував людей чужих, культурніших від нас націй шанувати її перекладами твоїх праць на їх літературні мови. Сим поміг ти покласти нашу просту мову в ряди цивілізованих мов.*

Та в справі мови ти йшов протертим слідом. І перед тобою в Галичині люди шанували нашу народну пісню й мову і вживали її в письменстві. Але ті люди не шанували самих народних мас, не знали й не розуміли їх злиднів і потреб і вважали їх негідними коли не кращої долі, то, в усякім разі, негідними правдивої науки. Ти один із найперших у нас інтелігентних людей полюбив наших простих робітних людей, як рідних братів, порозумів їх гірке життя і голосно, на весь світ, промовив еси в обороні їх прав, і хоть перетерпів еси за те, та і досі ще терпиш ціле пекло і від чужих, і від своїх «інтелігентних» людей — про се можу посвідчити я, товариш твоєї долі від самого початку, — то ніколи не покидав ти говорити і робити своє для піддвиження наших народних мас — усіх понижених, ображених та «упавших» [4, с. 220—221].

За 30 років активного творчого життя, з 1876 по 1906 рік, І. Франко видав сім поетичних збірок: «Балади і розкази» (1876), «З вершин і низин» (1887), «Зів'яле листя» (1896), «Мій Ізмарагд» (1897), «Поеми» (1899), «Із днів журби» (1900), «Semper tiro» (1906).

Майже всі поеми Франка так чи інакше зв'язані з історичними, фольклорними або літературними джерелами, які він досліджував, вивчав чи перекладав українською мовою. І. Франко — поет, який випробовував себе в найрізноманітніших жанрах ліричної та ліро-епічної поезії.

Українська поезія до Франка не знала такої різноманітності ліричних жанрів, строфічних побудов, ритмів. Якщо в ній стали звичними, наприклад, сонети, октави, терцини, то весь цей досвід, нагромаджений віками розвитку європейської поезії, в українську літературу ввійшов завдяки І. Франкові.

Іван Якович Франко всесвітньо відомий вчений, «людина-університет», літературознавець, поет і прозаїк, він творча особистість і своєю працелюбністю прославив Прикарпатську землю. Наш земляк — справжня велика людина.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бас І. І. Іван Франко. Біографія / І. І. Бас. — К. : Наук. думка, 1966. — 255 с.
2. Бонь В. А., Оркуш М. О. Музей І. Франка у / В. А. Бонь, М. О. Оркуш : путівник. — Дрогобич : Добре серце, 2003. — 23 с.
3. Дей О. І., Корнієнко М. П. Іван Франко у спогадах сучасників / О. І. Дей, М. П. Корнієнко. — Львів : Книжково-журнальне видавництво, 1956. — 184 с.
4. Документи і матеріали 1856—1965. І. Франко / Упорядники : І. Л. Бутич, Я. Р. Дашкевич, О. А. Купчинський, А. Т. Сісецький. — К. : Наук. думка, 1966. — 541 с.
5. Ломова М. Т. Етнографічна діяльність Франка / М. Т. Ломова. — К. : Видавництво АН УРСР, 1957. — 119 с.
6. Львівський національний літературно-меморіальний музей І. Франка. — Львів : Вид. центр Європи, 2012. — С. 13.
7. Франко І. Я. Вибране / І. Я. Франко. — К. : Наук. думка, 1956. — 506 с.
8. Франко І. Я. Вибрані твори. Т. XIX / І. Франко. — Львів : Камеяр, 1986. — 307 с.
9. Франко І. Я. Літературно-критичні статті. / І. Я. Франко. Держ. вид. художньої літератури. Дніпро, 1981. — 242 с.
10. Франко І. Я. Твори в двох томах. Т.1 / І. Я. Франко. — К. : Дніпро, 1981. — 533 с.

11. Франко І. Я. Твори у 50-ти томах : Т. 31 / І. Я. Франко. — К. : Наукова думка, 1986.

12. Шляхами І. Франка на Україні : путівник / Упорядник М. Мороз ; наук. редактор Ю. Г. Гошко. — Львів : Каменяр, 1982. — 126 с.

ORYSYA KASCHYSYN, a Senior Research Fellow of the Ivano-Frankivsk Local Regional History Museum

IVAN FRANKO, THE MAN...

Abstract. *The article tells us about Franko's contribution to the development of Ukraine and Ukrainians, analyses his socio-political and literary activities.*

Keywords: *writer, poet, literary artist, science, patriotism, nation.*

УДК 82.09:821.161.2

Оксана ТЕБЕШЕВСЬКА
(м. Калуш)

ВЕЛИКИЙ КАМЕНЯР У РЕЦЕПЦІЇ ЗЕНОВІЇ ФРАНКО

Анотація. У статті представлений аналіз робіт Зеновії Франко про її діда Івана Франка. Зеновія опублікувала збірку «Мозайка», в якій читачі зможуть знайти раніше заборонені твори Франка. Вона також аналізує стиль Франкових творів, його досвід роботи як лінгвіста, як перекладача, його літературний досвід і громадську роботу.

Ключові слова: Франкові традиції, збірник «Мозайка», єврейське питання, Михайло Грушевський, мовні питання, ономастика, поетична палітра Івана Франка.

«Велична постать Івана Франка — письменника, титана праці, організатора і натхненника прогресивних сил української суспільності кінця ХІХ — початку ХХ ст., геніально-го вченого, чий розум обіймав чи не всі галузі людського

Оксана ТЕБЕШЕВСЬКА

знання своєї епохи, — постійно привертає до себе увагу все нових і нових шанувальників його величезної спадщини» [1, с. 5]. Ці слова професора Валерія Скотного підтверджує справді гідний подиву список відомих в Україні та за її межами науковців, митців, які торували і торують свою стежку до цього Великого українця: до його слова, до його мислі, до його діяння.

Усе ж в Україні найбільшими центрами, де найплідніше й найдинамічніше розвивається франкознавство, є Івано-Франківськ, Львів, Дрогобич, Київ. Як зазначає Іван Денисюк, в академічну науку Івана Франка вписав Львівський університет, саме той університет, «якому не пощастило на своїй кафедрі мати І. Франка» [2].

«Маю на увазі, — пише І. Денисюк, — тих сто п'ятдесят сторінок, які присвятив своєму учневі професор О. Огоновський в «Історії літератури руської». І при всій пошані до нашого вчителя академіка М. Возняка слід констатувати, що фундатором франкознавства був не він, а Омелян Огоновський. Проте заслуга Михайла Возняка для франкознавства — колосальна» [3].

Проблема розвитку франкознавства дуже об'ємна і широка, тому назвемо лише деякі прізвища тих людей, які внесли вагомий вклад у франкознавчі дослідження за роки незалежної України. Це Микола Жулинський, Тамара Гундорова, Іван Денисюк, Микола Ільницький, Тарас Салига, Ярослава Мельник, Богдан Якимович, Богдан Тихолоз, Марія Вальо, Оксана Франко, Роман Горак, Ярослав Радевич-Винницький, Михайло Шалата, Євген Пшеничний, Володимир Полек, Володимир Качкан, Степан Хороб, Василь Грещук, Роман Піхманець, Роман Голод, Петро Арсенич, Роман Гром'як, Борис Бунчук, Богдан Мельничук та ін.

Важливим є також зарубіжне франкознавство, оскільки матеріали літературознавців діаспори і в часи радянського режиму відрізняються «правдивим і сумлінним викладом інформації, позбавленою всілякої фальсифікації та політичної заангажованості» [4, с. 199]. Серед багатьох імен зарубіжних франкознавців дочка поета Анна Франко-Ключко, Володимир Дорошенко, Юрій Бойко, Аріядна Шум.

А для нас дуже цікавим є те, як сприймала та інтерпретувала Франка його онука Зеновія, яка навіть зовнішньо була схожа на діда. Дмитро Павличко згадує, як, будучи студентом-першокурсником, вперше побачив Зеню в університеті: *«Обличчя Зені Франко мало в собі характерні прикмети дідового лиця: високе чоло, блакитні очі, уста й підборіддя із чисто франківськими рисами, в яких вгадується мужність і впертість»* [5, с. 265].

Успадкувала Зеновія від свого діда і відповідальність за долю свого народу, і велику активність у громадсько-суспільному житті. *«Зеновія Франко, — пише Олег Романів, — без сумніву, належала до найяскравіших і найбільш суспільно заангажованих представників Франкового роду. Вона органічно увібрала в себе цю особливу суспільну інтелектуальну відповідальність, що була властива її великому предкові, несла в собі той особливий генетичний код національного обов'язку за екзистенцію народу, підставою якої є насамперед збереження і утвердження мови»* [6, с. 23].

Ще одна риса Франка, яка знайшла яскраве вираження в онуці, — це надзвичайна працьовитість, причому здатність працювати навіть у найнесприятливіших умовах. А тодішній режим створив для неї справді нестерпну атмосферу. Лідія Коць-Григорович зауважує: *«Офіційно на Зеновію зробили ставку як на найперспективнішу з онуків І. Франка, що здобула добру загальну (знання класичних і декількох європейських мов) та спеціальну (україністика) філологічну освіту й мала здібності до наукової праці, а водночас талант публіциста й непересічний дар імпровізованого мовлення. Намагаючись руками внучки пригнути творчість Івана Франка до потреб тогочасного внутріполітичного курсу та вимог панівної ідеології, а, можливо, й одним заходом принизити в очах громадськості і Діда, і його внучку, змушувано Зеновію писати «франкознавчі» статті про боротьбу І. Франка з українськими буржуазними націоналістами, з Ватиканом тощо»* [7, с. 190].

Пережила Зеновія те, що мало не призвело до самогубства: і насильницьке переселення сім'ї зі Львова до Києва,

і переслідування, і провокації, і постійний тиск та змушування підписувати заготовлені КДБ «покаянні» листи, і наклепи, і компроміси із власною совістю. Усе це потрібно знати, опрацьовуючи її спадщину, зокрема франкознавчі статті, яких є понад 60 із усіх (їх більше 200), написаних Зеновією.

Вона зуміла побачити свого діда як людину, як митця, як науковця, як громадянина. Досліджувала його життєві дороги, взаємини із сучасниками (наприклад, дуже непрості з Михайлом Грушевським; завжди приязні, хоч лише листовні, з Агатангелом Кримським, який при перших відвідинках Львова в 1939 році пішов на могилу Франка і на траурному мітингу виголосив чудову промову, віддавши глибоку шану своєму другові, одностуденту, як пише З. Франко, в боротьбі за самоутвердження української нації в колі найкультурніших націй світу), опрацьовувала неопубліковані твори Франка, «здирала» фальш з радянських стереотипів образу свого великого діда, розглядала питання продовження Франкових традицій у членів його родини.

З усього видно, що діда вона сприймала як свого великого Учителя. Це була органічна єдність, яка давала їй сили вистояти у найтяжчі моменти життя, про які вона відверто пише (може, краще сказати «сповідається») у статті «Дещо про себе, на цей раз саму». Слово, думка Івана Франка, сприйняті, пізнані, перейняті Зеновією, перетворюються, переплавляються в її нестримну енергію діяння, над якою вже не владні ніякі перестороги, заборони. Так, працюючи в інституті мовознавства, вона сміливо піднімає питання про плачевний стан української мови, зближується з шістдесятниками, зокрема Іваном Світличним, робить спробу передати за кордон «Репортаж із заповідника ім. Берії» В. Мороза.

Доля її так схожа на дідову! Вона ще глибше починає розуміти, скільки страждань випало на його життя. У статті «Невже трагізм запрограмований?» Зеновія з боєм пише: *«Здавалося б, чаша терпіння, призначена йому, випита до дна без*

залишку для нащадків. Де там!» [8, с. 77] і робить висновок, що «трагізм життя і злощасність долі» Франків не були запрограмовані генетично, а «вписувалися в обставини епохи і в ті її пружини, які калічили душі і ламали хребти» [9, с. 80].

Як ніхто інший, Зеновія розуміла й відчувала Франкове слово. Вона склала збірник «Мозаїка», до якого відібрала кілька десятків творів і наукових праць І. Франка, які не ввійшли до 50-томника. У передмові до видання З. Франко не тільки зробила всебічний аналіз творів, але й ґрунтовно розкрила причини їх заборони: тема України, єврейське питання, критика філософських й економічних теорій Маркса-Енгельса, доведення плагіаторського характеру Марксового «Маніфесту Комуністичної партії».

У кожному рядку її «Передмови» до збірника прочитується непереборне прагнення правдиво свідчити, правдиво писати про діда, змити нашарування фальші з його образу і слова. Зеновія Франко розвінчала багато міфів радянського літературознавства, зокрема й про те, що Франко був атеїстом. Ось як вона пише про Франків вірш «Хрест» [10, с. 88–90], який не входив до жодної зі збірок поета: «Це один з нечисленних віршів, який давав підстави говорити про нього і як про віруючого...» [11, с. 118].

Вірш «Хрест» — це вітальне слово митрополитові Сембратовичу в день його іменин 26 грудня 1875 року. Уже в першій строфі автор змальовує хрест як символ, як узагальнений образ нашого життя:

Хреста нас знаменем хрестили,
Ростем під знаменем хреста.
З хреста пливуть всі наші сили
І віра наша пресвята.

У наступних строфах думка розгалужується, розшифровується: під знаком хреста наші предки боролися за волю, сила хреста «сонні душі пробудила, Вказала нам святий прапор».

Під проводом пастиря не страшна ніяка боротьба за

церкву і народні права. Заключні акорди поезії звучать як клятва на вірність хрестові:

Не згасне в нас вогонь любови,
Не пропаде наш щирий труд.

Розглядає авторка і питання «робітничої тематики» у творчості Івана Франка і слушно зауважує, що саме її дідові «належала пальма першинства в українській літературі» в її опрацювання, чим він «випередив російську, ба навіть світову літературу», а його «поміщали» на селянському щаблі, бо «пролетарський етап всеціло відводився молодшому від Франка не лише за віком, але за часом відтворення цієї теми М. Горькому» [12, с. 111]. Радянські суспільствознавці і франкознавці говорили про нього як про революціонера-демократа, який, правда, не доріс до історичного матеріалізму, не публікували його крамольних творів.

У «Мозаїці» зібрані різні за стилем і жанрами твори, але об'єднує їх проблематика — «питання національної ідентичності, тобто національного обличчя, а звідси й національного усвідомлення і руху як політичної сили» [13, с. 13–114].

З. Франко відзначає, що в збірнику «знайшли місце не всі твори, які не потрапили в 50-томник», а лише ті, що «своєю тематикою чи ідейно-політичним спрямуванням не вписувались в епоху застою і які чи то з волі керівництва ідеологічного фронту, чи Інституту літератури, з об'єктивних і суб'єктивних причин були відхилені редколегією як «небажані», «помилкові» і «небезпечні» в розумінні води на млин тим силам, що були в конфронтації до ідеології комунізму» [14, с. 113]. А на думку авторки, саме заборонені вірші Франка, частина яких об'єднана у циклі «Україна», були суттю його поетичного ества «і без них він як поет не цілісний».

За «бортом» опинилися вірші «Не пора, не пора, не пора», «Розвивайся ти, високий дубе», «Ляхам», поема «Великі роковини» — твори, у яких яскраво виражені державні ідеали українського народу. Як будівничий української державності постає Франко і в поемі «Мойсей» та цілій

низці публіцистичних статей: «Терпіння хвиля, а русини», «Ukraina irredenta», «З кінця року», «Як не по конях, так по голоблях», «Двоязичність і дволичність». Зеновія підтверджує слухність Франкових слів про шлях українців до здобуття незалежності — об'єднання в одному державному організмі, в одному прагненні до волі. Вона бачить Франка «прозорливим», здатним передбачати майбутнє України «не з позицій візійнера, ясновидця, а аналітика, позитивіста» [15, с. 112].

Не поминула дослідниця і такого дражливого питання, як єврейська тематика («збіднена у 50-томному виданні») у творчості Івана Франка, його ставлення до євреїв. Вона називає діда демократом-правдолюбцем за те, що віддавав належне їхнім «природним здібностям, працьовитості і їх гармонійним, непатріархальним сімейним відносинам» [16, с. 153], показав факти гноблення єврейства, їхнє безправне становище в Австро-Угорщині, хоч посідали вони панівні соціальні позиції в Галичині.

Франко цікавився єврейським фольклором. Свідченням цього є його студія «З поля фольклору. Єврейська війна», цикл віршів «Жидівські мелодії» (з восьми віршів циклу у збірці «З вершин і низин» представлено тільки чотири), написані, як признавався поет, за мотивами пісень, казок, оповідань, складених євреями Підгір'я після організованих царською охранкою єврейських погромів у Наддніпрянській Україні в 1881 році. Переклав Франко й уривки з поеми Ярослава Врхлицького «Бар-Кохба», у якій мова йде про повстання євреїв у Палестині у 133 році н. е., яке було жорстоко придушене римськими легіонами. «Чому ж, — запитує З. Франко, — ці твори усунено із зібрання? Відповідь проста: у кожного з них проглядає одна думка, — неминучість розплати за кривди, заподіяні євреям» [17, с. 120].

Проаналізувавши взаємне листування Франка і Грушевського, їхні відгуки та оцінки праць один одного, Зеновія спростувала і твердження радянських дослідників про антагонізм учених (звичайно, тут не обійшлося без використан

ня суб'єктивних звинувачень Ганни Ключко на адресу Грушевського), доказала, що Франко, завжди визнавав «заслуги Грушевського і як вченого, і як вченого, і як керівника Наукового товариства імені Шевченка (НТШ)» [18, с.141], висловлюючись про нього як про чоловіка «широкої освіти», незламної волі і невичерпної енергії, а Грушевський у листах до Франка називає його «приятелем», «найлучшим товаришем в роботі», «дорогим другом». Це вияв взаємоповаги, свідчення щирих приятельських стосунків двох великих людей. Та й жили вони по сусідству (Франко у Грушевського відкупив частину земельної ділянки), часто виручали один одного, допомагали в роботі.

Зеновія Франко підкреслила «суголосність світоглядних позицій цих двох велетів думки», які однаково трактували «питання об'єднання всіх гілок українського народу і їх земель в одну державу, однаково дивилися з надією на революцію в Росії 1905 року, чекаючи від неї не тільки соціальних, але й національних перетворень, за що заслужили осуду і кваліфікації «націоналістів» і сепаратистів з боку великодержавника С. Н. Щоголева в його книзі «Украинское движение как этап южно-русского сепаратизма» [19, с.140].

Онуку цікавили всі грані дідового таланту. Вона аналізувала написане ним і про нього, жваво реагувала на видання його творів, вказуючи при цьому на допущені помилки чи якісь недогляди. Дуже схвально дослідниця відгукнулася на публікацію в другій серії 50-томника літературознавчих праць Франка, назвавши її «подією наукового і культурного значення» [20, с. 47]. За її словами, Франкові літературознавчі статті «не втратили свого наукового значення, оскільки дають змогу глибше розкрити художні явища, ширше висвітлити літературний процес у різноманітності його проявів і в контексті світової літератури», а також «проливають світло на наукову творчість Франка в її еволюції, на його ідейно-політичні і художньо-естетичні погляди і на розширення діапазону його літературних зацікавлень» [21, с. 47]. Зеня шкодує, що в зібрання не потрапили деякі статті з мистецтвознавства, але

все ж відзначає, що опубліковані найцінніші літературознавчі праці, які *«дали змогу показати всю багатогранність його наукових інтересів, оригінальність спостережень та висновків, переконливість аргументів, глибину теоретичних узагальнень»* [22, с. 50].

Зеновія знала спадщину І. Франка дуже глибоко. Окрім іншого, вона розвинула його концепцію української мови *«як індифікатора національності»*. Дослідниця наводить слова Франка про те, що *«треба дбати про українські національні особливості і про задоволення духовних потреб українського народу його рідною мовою і в звичних для нього, віками вироблених формах»* [23, с. 165].

Питання мови завжди займали чільне місце у колі його проблем. *«Його увагу привертала мова насамперед як форма національної самобутності, вияв духовності народу та джерела пізнання його історії, далі як першоелемент художньої літератури і лише в окремих випадках мова в компонентах її структури»* [24, с. 33], — пише Зеновія Франко у дослідженні *«Франко як мовознавець»*. У прикінцевих рядках статті вона робить висновок, що *«мова як явище духовного життя народу була для нього об'єктом вивчення окремих елементів її структури, ключем для пізнання історії краю, першоелементом художньої творчості, зброєю в ідейній боротьбі. Останньому поет, як глибокий її знавець, як тонкий і вдумливий майстер, надавав великого значення...»* [25, с. 41].

Вона неодноразово наголошує на тому, що в комплексі мовних питань, яких торкався Франко, центральною була проблема української літературної мови, відверто пише про те, що він *«не відразу зміг розібратись»* у *«суперечках про те, чи для письменства Галичини більш придатним є язичіє чи народна мова і чи доцільно творити окремих варіант літературної мови»* [26, с. 35].

Франко з батьківської хати виніс знання української народної мови — бойківського говору, але тодішня школа їх не розвивала, послуговувалася язичієм — за Франком, спотвореною сумішшю церковного, малоруського, великорусь-

кого і польського. Але з часом, як зазначає Зеновія, Франко стає палким поборником об'єднання двох літературно-мовних практик на базі наддніпрянської. Цьому сприяло його заглиблення у питання виникнення та розвитку української мови, знайомство з лінгвістичними працями про різні слов'янські мови та історію боротьби за утвердження народної мови у слов'янських літературах. *«Своє найголовніше слово, — пише З. Франко у статті «Іван Франко в історії боротьби за українську мову», — щодо літературної мови, якою має бути народна мова, і новоутворення, відповідно до поступів цивілізації, Франко висловив у статті «Літературна мова і діалекти»* [27, с. 17].

Еталоном літературної мови і основою *«загальнонаціонального її типу»* була для нього мова письменників Наддніпрянщини, але він вважав, що цей тип повинен увібрати чимало елементів з надбань західних літературних практик, відстоював право на існування в літературній мові слів, що вийшли з народної мови.

Народною у найвищому розумінні слова Франко вважав мову творів Т. Шевченка, якій присвятив численні статті і яку дуже високо оцінює з погляду словесно-образної довершеності. Аналізуючи поезію *«Садок вишневий коло хати»*, Франко наголошує на тому, що *«поет без ніякої особливої прикраси, простими, майже прозаїчними словами малює образ за образом, та, придивившись ближче, бачимо також, що ті слова передають власне найлегші асоціації ідей, так що наша уява пливе від одного образу до другого легко, мовби той птах, що граціозними закрутками без маху крил пливе в повітрі все нижче і нижче. В тій легкості і натуральності асоціювання ідей лежить увесь секрет поетичної принади сеї вірші»* [28, с.138].

З. Франко відзначає, що Іван Франко і в інших літературно-критичних статтях висловив чимало цінних думок про мову, зокрема в таких, як *«Михайло П. Старицький»*, *«Володимир Самійленко. Проба характеристики»*, *«Леся Українка»* (тут доречно згадати, як високо оцінив Франко Лесине слово: *«Від часу Шевченкового «Поховайте та вставайте, кайда-*

ни порвіте» Україна не чула такого сильного, гарячого та поетичного слова, як із уст сеї слабосилої, хорої дівчини» [29, с. 203]; або ж твердження, що Леся «сама має що сказати читачам, у самої наболіло на душі чимало, у самої поетичне слово доспіло і силеться, мов золота пшениця» [30, с. 203], а також у знахідках і відкриттях у давній літературі. Досліджуючи такі пам'ятки, як «Слово о полку Ігоревім», «Ізборники Святослава», «Азбучна молитва», «Апокрифи і легенди», він, як зауважує З. Франко у рецензії на книжку В. Микитася «Іван Франко як дослідник давньої літератури», звертав увагу на їх мовні особливості, «на образно-виражальні засоби, що дістали потім свій вияв в українському фольклорі» [31, с. 74].

Зеня говорить і про те, що Франко жваво реагував на питання правопису. Він присвятив цій проблемі ряд статей, зокрема «Етимологія і фонетика в южноруській літературі» (1894), «Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах» (1899), «Азбучна війна в Галичині 1859 р.» (1913), в яких відслідковує питання розриву між писемною і живою усною мовою, боротьбу проти латинізації алфавіту.

Не поминув Франко і питань ономастики (їм присвячена розвідка «Причинки до української ономастики» (1906), а також лексикології. Як зазначає Зеновія, його «третинна праця «Галицько-руські народні приповідки» (1901—1910) була внеском не лише в етнографічну, але й мовознавчу науку» [32, с. 37]. Праця й справді монументальна: налічує понад 8000 фразеологічних одиниць і їх варіантів.

Отже, вивченню питань мови Франко приділяв надзвичайно багато уваги, бо мова «як явище духовного життя народу була для нього об'єктом вивчення окремих елементів її структури, ключем для пізнання історії краю, першою елементом художньої творчості, зброєю в ідейній боротьбі. Останньому поет, як її глибокий знавець, як тонкий і вдумливий майстер, надавав великого значення» [33, с. 41].

Зеновія скрупульозно вивчала все написане Франком, десятиліттями жила у мові творів свого діда. У наукових стат-

тях «Мова творів Івана Франка», «Мова поезій Івана Франка», «Мова Івана Франка — вченого», «Мова інтимної лірики Івана Франка», а також у вже згадуваній «Франко як мовознавець» та багатьох інших вона ґрунтовно аналізує специфіку Франкового письма, фольклорні елементи у творах на селянську тематику, словесно-художній живопис прози, деякі риси мови драматичних творів, мовно-стилістичні ознаки лірики, засоби гумору і сатири, особливості його наукових праць і т. д. Онучка захоплювалася чаром слова свого діда. «Коли входиш у світ мовотворення Івана Франка, — пише вона, — перше, що вражає, — це подих епохи, тонке і вміле використання мовностилістичних засобів. Але в міру заглиблення у світ художніх образів відчуття дистанції зникає і починається влада позачасового чару слова. Це поетична мова небуденної індивідуальності, підвладна своїми словами й формами плинові часу, але не підвладна естетичними цінностями ніякій девальвації» [34, с. 30].

Мову творів Франка Зеновія Тарасівна розглядала у двох аспектах: як у ній відбивалася загальнонародна мова і якою була мовотворча індивідуальність письменника, яким був спосіб його мислення і сприйняття дійсності.

«Мова творів Франка, — пише вона, — це західноукраїнська видозміна літературної мови» [35, с. 91]. У ній, як зазначає вчена, є певні відхилення від літературних норм правописного (остатній, хороба, кожний), рідше граматичного (жию, свому), ще рідше лексичного (полускрито, внутрі) характеру, та ці регіоналізми анітрохи не применшували багатства і чистоти мови поета.

Зеновія визначає три основні джерела Франкової мови: фольклорне, розмовне і літературно-книжне. Перше у творах митця виявляється чи не найпотужніше. Адже народна пісня була для нього символом українців, їх невмирущості, імунітетом проти національного збайдужіння, «красою єдиною», «серця відрадую».

Багато поезій Каменяра створено у фольклорних традиціях («Червона калино, чого в лузі гнешся?», «Зеле-

ний явір», «Ой ти, дівчино, з горіха зерня», «Ой ти, дубочку кучерявий», «Ой жалю мій, жалю» та ін.). Вони, як і народні пісні, мають версифікаційну будову, традиційні тропи (сполуки з постійним епітетом — червона калина, золоті зорі; фразеологічні порівняння — отінив, як хмара; повтори — зелений явір, зелений явір; зачини з вигуком ой — Ой жалю мій, жалю; поетичні паралелізми — темні ночі, чорні очі; типово фольклорні діалоги — Хто ж тебе скучерявив? Скучерявили густі лози).

Але Зеновія Франко у кожному такому вірші виокремлює авторські образні вислови, авторські відкриття. Наприклад, вона пише, що в поезії «Ой ти, дівчино, з горіха зерня» «цілком оригінальним є фразеологічне порівняння «устоньки — тиха молитва», паремійний вислів «слово гостре, як бритва» та паралелізм авторського плану — зіставлення «усміх для мене скрута» [36, с. 31].

Характеризуючи народнорозмовне джерело, дослідниця відзначає, що воно «заявляє про себе децю статичною і розтягнутою манерою розповіді, введенням діалогів і наявністю побутовізмів у творах суто епічних» [37, с. 93], таких, наприклад, як вірш «Ідилія», а також у ліро-епічних поезіях «В Перемішлі», «Я не хотів життя кінць зробити», «І він явивсь мені», «Душа безсмертна» та ін.

Широким та об'ємним є літературно-книжне джерело. Староукраїнське письмо підказувало Франкові теми поезій, постачало його «образними та афористичними висловлюваннями». «Старокнижні сентенції, афоризми чи просто вислови, — пише Зеновія, — Франко зробив лейтмотивами цілих циклів оригінальних поезій (збірки «Мій ізмаразд», «Semper tiro», «Давне і нове»), даючи їм нове життя, нову сучасну інтерпретацію» [38, с. 93].

Із нової літератури, в плані традиції, на думку Зеновії, можна говорити лише про творчість Шевченка (юний Франко весь «Кобзар» вивчив напам'ять): «Шевченкова мова твердо і безповоротно поставила Франка-гімназиста на позиції демократизму, на позиції української народної мови. Мовна

творчість Шевченка послужила для Франка еталоном літературної нормативності, метром її чистоти, милозвучності, експресивної гармонії і поетичної краси» [39, с. 30].

На прикладах уривків із поем «Похорон», «Мойсей», «Іван Вишенський» З. Франко демонструє словесно-виразову і синтаксичну різноманітність поетичної палітри Франка, його мовне новаторство, яке полягало як у творенні нових образів, так і в уживанні різних шарів лексики «в їх експресивних функціях і в естетизації висловів, раніше недоступних поетичному мовленню» [40, с. 97].

Досліджуючи мову інтимної лірики І. Франка, Зеновія підкреслює думку, що у ній «літературне джерело представлене справжньою мозаїкою поезій, різних за жанром, не однакових строфікою, образно-тропеїчними засобами, експресивністю і сюжетними лініями» [41, с. 32].

Отже, Зеновія Франко на чільне місце поставила поетику мистецької спадщини Великого Каменяра. Це широченне поле дослідницьких пошуків, методологічні засади яких він сам і заклав.

Як одну з найбільш помітних рис поетичної індивідуальності Франка Зеновія визначає наявність у його мовотворенні двох експресивних струменів — інтуїтивного і логістичного. Їх «переливи» — своєрідне чергування світла і тіней, гра контрастами — роблять поетичну мову Франка явищем неповторним.

Дослідниця приділила увагу і такому цікавому питанню, як мовні засоби передачі історичного колориту в художніх творах Каменяра («Захар Беркут», «Іван Вишенський», «На Святоюрській горі», «Сон князя Святослава» та ін.). Історичну маркованість у них засвідчують історичні оніми, анахронічні та регіональні лексеми: антропоніми (Сильвестр Косів, Олекса Довбуш, король Станіслав Понятовський); теоніми (Лада, Світовид, Дажбог); топографічні терміни (вивоз, звор); назви предметів і явищ побуту (континна — каплиця, баклаш — келих), військової справи (спис, канчук, кунтуш, лучник, топірчик) і чинів (відпоручник).

Але, як зазначає вчена, «самі алохронізми чи регіональні лексеми» не можуть наповнити твір подихом минулого, «настроїти читача на хвилю доби» [42, с. 28—29]. Потрібно, щоб сама розповідь велася у відповідному експресивному ключі, була натуральною, щоб «історична значимість описуваних подій проглядалася в ній не з відстані часу, а начебто в ракурсі сприймання її очевидцем, збагаченим досвідом і народною мудрістю, сфокусованою у народних сентенціях, афоризмах» [43, с. 29]. Це в повній мірі Франкові вдалося і в поетичних, і в прозових та драматичних творах на історичну тематику. Він був чудовим художником мовно-історичного портрета і майстром історичної типізації.

Як зауважує Іван Денисюк, великий Каменяр «мислив письменника у такому тривимірні: людина, митець, громадянин» [44]. Таким Іван Франко постає у працях Зеновії Франко. Звичайно, це лише фрагментарне окреслення того, як вона відчувала, сприймала, розуміла свого діда і його Слово, але навіть із цього короткого огляду можна виснувати, що Іван Франко бачився їй всеохопним, різнобічним, з блискавичною реакцією на найменші прояви несправедливості, з глибинним відчуттям національного, зі складною філософією буття і творчості, з деякими амбівалентними елементами вдачі і пророчим баченням прийдешнього.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скотний В. Г. Пісня і праця Івана Франка / В. Г. Скотний / Франко І. Я. Вибрані твори: в 3-х т. Т. 1: Поезії, поеми. 2-е вид., доп. / Ред. колегія: Скотний В. та інші; упор. Шалата М. — Дрогобич: Коло, 2005. — С. 5—6.
2. Денисюк І. О. Франкознавство: здобутки, втрати, перспективи / І. О. Денисюк [Електронний ресурс]: вебсторінка філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. — Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/st.2.php>
3. Денисюк І. О. Франкознавство: здобутки, втрати, перспективи / І. О. Денисюк [Електронний ресурс]: вебсторінка філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка.

ка. — Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/st.2.php>

4. Березкіна В. В. Франкіана у відділі зарубіжної україніки Національної бібліотеки імені В. І. Вернадського / В. В. Березкіна [Електронний ресурс]: Вісник Львівського університету ім. Івана Франка. — Львівський національний університет ім. Івана Франка, 2010. — С. 195—209 // Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/vnu_knyg/2010_5/195—209.pdf

5. Павличко Д. І. Ти — Франко / Д. І. Павличко / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 265—266.

6. Романів О. М. З його духа печаттю (Дещо про Зеновію Франко та її час) / О. М. Романів / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 524.

7. Коць-Григорчук Л. М. Зеновія Франко в житті та праці / Л. М. Коць-Григорчук / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 189—203.

8. Франко З. Т. Невже трагізм запрограмований? / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — 368 с.: іл. — С. 77—80.

9. Франко З. Т. Невже трагізм запрограмований? / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 77—80.
10. Франко Іван. Вибрані твори: в 3-х т. Т. 1: Поезії, поеми. 2-е вид., доп. / Ред. колегія: Скотний В. та інші; упор. Шалата М. — Дрогобич: Коло, 2005. — 824 с.

11. Франко З. Т. Передмова (до збірки праць І. Франка «Мозаїка») / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 111—135.

12. Франко З. Т. Передмова (до збірки праць І. Франка «Мозаїка») / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 111—135.

13. Франко З. Т. Передмова (до збірки праць І. Франка «Мозаїка») / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 111—135.

14. Франко З. Т. Передмова (до збірки праць І. Франка «Мозаїка») / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925 — 1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 111—135.
15. Франко З. Т. Євреї в житті і творчості Івана Франка / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925 — 1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 151—153.
16. Франко З. Т. Передмова (до збірки праць І. Франка «Мозаїка») / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 111—135.
17. Франко З. Т. Михайло Грушевський та Іван Франко / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 136—143.
18. Франко З. Т. Михайло Грушевський та Іван Франко / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 136—143.
19. Франко З. Т. Передмова (до збірки праць І. Франка «Мозаїка») / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925—1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 111—135.
20. Франко З. Т. Літературознавча спадщина І. Франка / З. Т. Франко (Друга серія 50-томного зібрання творів І. Франка) // Радянське літературознавство. — 1986. — № 8. — С. 46—50.
21. Франко З. Т. Літературознавча спадщина І. Франка / З. Т. Франко (Друга серія 50-томного зібрання творів І. Франка) // Радянське літературознавство. — 1986. — № 8. — С. 46—50.
22. Франко З. Т. Літературознавча спадщина І. Франка / З. Т. Франко (Друга серія 50-томного зібрання творів І. Франка) // Радянське літературознавство. — 1986. — № 8. — С. 46—50.
23. Франко З. Т. Мова як засіб національної атрибуції літератури / З. Т. Франко / Зеновія Франко (1925 — 1991): Статті. Спогади. Матеріали / упоряд. і наук. ред. М. А. Вальо; передм. О. М. Романіва; відп. ред. Л. І. Крушельницька. — Львів, 2003. — С. 154—166.
24. Франко З. Т. Франко як мовознавець / З. Т. Франко. До 130-річчя з дня народження І. Франка // Мовознавство. — 1986. — С. 33—41.
25. Франко З. Т. Франко як мовознавець. До 130-річчя з дня народження І. Франка / З. Т. Франко // Мовознавство. — 1986. — С. 33—41.

26. Франко З. Т. Франко як мовознавець / З. Т. Франко. До 130-річчя з дня народження І. Франка // Мовознавство. — 1986. — С. 33—41.
27. Франко З. Т. Іван Франко в історії боротьби за українську мову / З. Т. Франко // Сучасність. — 1989. — Ч. 1. — С. 12—17.
28. Франко І. Я. Із секретів поетичної творчості // І. Я. Франко / Франко Іван // Вибрані твори: в 3-х т. Т. 3: Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. / ред. Колегія: Скотний В. та інші; упор. Баган О. — Дрогобич: Коло, 2005. — С. 116—190.
29. Франко І. Я. Леся Українка / І. Я. Франко / Франко Іван // Вибрані твори: в 3-х т. Т. 3: Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. / ред. Колегія: Скотний В. та інші; упор. Баган О. — Дрогобич: Коло, 2005. — С. 191—211.
30. Франко І. Я. Леся Українка / І. Я. Франко / Франко Іван // Вибрані твори: в 3-х т. Т. 3: Літературознавство, публіцистика. 2-е вид., доп. / ред. Колегія: Скотний В. та інші; упор. Баган О. — Дрогобич: Коло, 2005. — С. 191—211.
31. Франко З. Т., Микитась В. Г. Іван Франко як дослідник давньої української літератури / З. Т. Франко, В. К.: Микитась. — К.: Наукова думка, 1988. — 316 с.; Радянське літературознавство. — 1989. — № 6. — С. 72—74.
32. Франко З. Т. Франко як мовознавець / З. Т. Франко. До 130-річчя з дня народження І. Франка // Мовознавство. — 1986. — С. 33—41.
33. Франко З. Т. Франко як мовознавець / З. Т. Франко. До 130-річчя з дня народження І. Франка // Мовознавство. — 1986. — С. 33—41.
34. Франко З. Т. Мова інтимної лірики І. Франка / З. Т. Франко // Мовознавство. — 1985. — С. 30—36.
35. Франко З. Т. Мова поезії Івана Франка / З. Т. Франко // Українське літературознавство. Випуск III. Іван Франко. Статті й матеріали. — Видавництво Львівського університету, 1968. — С. 91—97.
36. Франко З. Т. Мова інтимної лірики І. Франка / З. Т. Франко // Мовознавство. — 1985. — С. 30—36.
37. Франко З. Т. Мова поезії Івана Франка / З. Т. Франко // Українське літературознавство. Випуск III. Іван Франко. Статті й матеріали. — Видавництво Львівського університету, 1968. — С. 91—97.
38. Франко З. Т. Мова поезії Івана Франка / З. Т. Франко // Українське літературознавство. Випуск III. Іван Франко. Статті й матеріали. — Видавництво Львівського університету, 1968. — С. 91—97.
39. Франко З. Т. Мова поезії Івана Франка / З. Т. Франко // Українське літературознавство. Випуск III. Іван Франко. Статті й матеріали. — Видавництво Львівського університету, 1968. — С. 91—97.
40. Франко З. Т. Мова поезії Івана Франка / З. Т. Франко // Українське

літературознавство. Випуск III. Іван Франко. Статті і матеріали. — Видавництво Львівського університету, 1968. — С. 91—97.

41. Франко З. Т. Мова інтимної лірики І. Франка / З. Т. Франко // Мовознавство. — 1985. — С. 30—36.

42. Франко З. Т. Мовні засоби історизму в художніх творах Івана Франка / З. Т. Франко // Українське літературознавство. Випуск 40. Іван Франко. Статті і матеріали. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. — Львів, 1983. — С. 27—31.

43. Франко З. Т. Мовні засоби історизму в художніх творах Івана Франка / З. Т. Франко // Українське літературознавство. Випуск 40. Іван Франко. Статті і матеріали. Республіканський міжвідомчий науковий збірник. — Львів, 1983. — С. 27—31.

44. Денисюк І. О. Франкознавство: здобутки, втрати, перспективи / І. О. Денисюк [Електронний ресурс]: веб-сторінка філологічного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка. — Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/st.2/php>

OKSANA TEBESHEVSKA, a teacher, honored Ukrainian teacher, the member of the National Union of Writers of Ukraine

GREAT KAMENYAR IN ZENOVIA FRANKO'S RECEPTION

Abstract. The article represents the analysis of Zenovia Franko's works about her grandfather Ivan Franko. Zenovia has published her complete work «Mozaika», where readers can find the earlier forbidden Franko's works. She also analyzes the style of Franko's writing, his experience as a linguist, as a translator, his literary experience and social work activity.

Keywords: Franko's traditions, the book «Mosaic», jewish question, M.Hrushevskiy, language issues, onomastics, Ivan Franko's poetic palett.

УДК 821.161.2:929

Любов БОЙКО
(м. Калуш)

ІВАН ФРАНКО ТА АНДРЕЙ ШЕПТИЦЬКИЙ

Анотація: Іван Франко написав рецензію на Пастирське послання митрополита Шептицького, яка складалася з трьох частин. В останній частині автор піддає критиці це послання. Життєві шляхи поета і Андрея Шептицького часто перетинались. Ці два велетні духу зробили вагомий внесок у розвиток української культури.

Ключові слова: Іван Франко, Андрей Шептицький, патріот, письменник, митрополит, соціалізм.

Дві постаті Іван Франко та Андрей Шептицький виглядають як два антиподи, цілковито протилежні за природою і покликанням. Франко — сільського походження, «мужик», «син народа», як він себе називав; Шептицький — нащадок давнього шляхетського роду, граф. Франко — вільнодумець, антиклерикал, самоназваний «вічний революціонер», соціаліст (хоч насправді ним не був. — Л. Б.); Шептицький — ревний католик, монах, князь Церкви. Франко — конфліктний, вузлуватої натури, завжди готовий до полеміки. Шептицький — делікатний, елегантний у поведінці, смирний, миролюбний [3, с. 37].

Але мали вони і спільні риси: І. Франко і А. Шептицький були щирими українськими патріотами; і один, і другий мав здоровий глузд і певне прагматичне світосприйняття. І один, і другий любили та цінували науку. І один, і другий були наслідком динамікою духу в змаганнях за права українського народу. У працях Франка і Шептицького знаходимо багато спільних ідей [3, с. 37—38].

Син письменника Петро Франко писав: «Батько з глибокою пошаною говорив про митр. Шептицького» [5, с. 459]. Це певною мірою засвідчує і його праця «Соціальна акція, соціальне питанє і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митрополита А. Шептицького «О квестії соціальній» [1, с. 28].

Франко мав полемічну натуру. Він не міг написати рецензію, яка була б цілковито позитивна, навіть тоді, коли йому подобалася рецензована праця. Він почувався зобов'язаним розшукати і підкреслити її браки та недоліки. До того ж у запалі він часом перетягав струни. Така манера писання була зумовлена, з одного боку, його поняттям строгої об'єктивності, а з іншого боку — його енциклопедичною обізнаністю в різних ділянках людського духу, якими він завжди почувався до обов'язку доповнити й удосконалити зміст рецензованої праці [3, с. 38].

«Уваги» Франка складаються з трьох частин. У першій із них Франко висловлює свою велику повагу до «архипастиря нашої Церкви» (зверніть увагу: «нашої») та подає загальні позитивні риси його послання.

«Він [Митрополит] пише свої листи чистою галицько-руською народною мовою, не цурається промовляти навіть діалектом».

«Він не промовляє так, як його попередники, звисока, авторитетно, напуцценим і ніби маєстатичним тоном, не ходить на ходильницях і не «возвіщає», а говорить попросту, як рівний до рівних, як чоловік до людей, радить, упоминає, іноді й полає, не лякаючись ужити енергічного слова, де річ того вимагає».

«Він любить ілюструвати свою промову прикладами з життя, фактами з власної обсервації, і се все дає його посланням те живе дихання, без якого всяка моралізація завжди лишається мертвою».

«Він без порівняння більше знає життя ..., ніж його попередники, фахові теологи та римські доктори».

«Він ... познайомлений з сучасною наукою».

«Він говорить як європеець, він сам думає і силує думати кожного, хто хоче розмовляти з ним».

«Він старається ... класти дистинкції, розрізнення між речами та поняттями ... і не робити заключення із потоптання основних правил логіки».

Він не заслонює «браку власних думок і власних понять цитатами ..., у нього цитатів не багато, і вони являються звичайно завершенням, логічним загостренням його думки» [6, с. 378–379].

Усе перелічене Франко називає «добрими літературними прикметами писань Митрополита Шептицького» і додає до них «речові прикмети»:

«Трафність життєвих спостережень».

«Трафність оцінки життєвих фактів».

«Гаряча прихильність до людей взагалі і особливо до простого люду та дбання про його піднесення і сміливість, із якою він підвладному йому духовенству при всій своїй прихильності витикає його хиби».

Відтак Франко своїм улюбленим полемічним способом наводить окремі пасажі послання Митрополита і дає їм, так би мовити, власну оцінку.

«Дуже добре робить Митрополит Андрій, остерігаючи руське духовенство перед надуживанням релігії та душпастирських функцій до світських, політичних та загалом партійних цілей».

«Митрополит Андрій ... кладе дуже широкі межі [своєму посланню], допускає різні напрями і не вдається ні в яку партійність та не вважає відповідним наказувати її духовенству. І се мусимо також піднести як річ дуже розумну та людяну...». Але тут вже знаходимо легенький, дещо завуальований, натяк на майбутню критику: «Правда, дещо у тих упізнаннях Митрополита Андрія немов не договорене або не додумане до кінця».

«Дуже гарно і досадно докоряє Митрополит Андрій тим, «хто толерував би зло, аби лиш не наразитися», але як же погодити се з обов'язком «благорозумія», який велить священикові толерувати, прим[іром], надужиття свого сусіда ... Тяжко зрозуміти натомість вину того священика, який «не свідомо провадив би до заздрости, гордості, ненависти». Яка то етика

карає несвідомі вчинки? І чи чоловік взагалі може бути свідомий усіх наслідків, які може потягнути за собою кожний вчинок, кожний крок?» [6, с. 383].

Щодо останнього цитованого Франком речення, себто про наслідки кожної дії людини, то можна впевнено стверджувати, що йдеться тут про Кантівський моральний принцип, «категоричний імператив», який Франко, безперечно, дуже добре знав і який знайшов широкий відгомін у його творчості. Цей відгомін знаходимо у його творі «Великі роковини», в рядках: *«Кожний думай, що на тобі мільйонів стан стоїть і за долю мільйонів мусиш дати ти одвіт»*, у поемі «Іван Вишенський», особливо у словах:

І яке ти маєш право,
черепино недобита,
про своє спасення дбати
там, де гине мільйон?

Іван Франко і в інших численних творах підкреслює відповідальність людини за свої вчинки, і тому дещо дивним видається цей його закид Митрополитові.

У другій частині праці Франко гостріше і критичніше аналізує текст послання Митрополита і закінчує її словами: *«...Соціальне питання наших днів далеко більш скомпліковане і важке, ніж се здається Митрополитові Андрієві. Його діагноза того питання не сягає йому ... ані до колін, а його терапевтичні погляди застарілі на цілі століття, коли й не більше» [6, с. 305].*

У третій частині своєї праці Франко повчає Митрополита про лібералізм і соціалізм та ліберальні економічні теорії. Торкається також теологічних питань і особливо зосереджується на слові «доля», що його часто вживає Митрополит, розглядаючи суспільну нерівність між людьми. Наприкінці цієї частини тон Франка стає гостро полемічним: *«Читаючи такі висновки, — пише він, — ми раптом задумуємося, немов би в розмові з нами інтелігентний чоловік ХХ-го віку починав заговорювати языком орієнтального фаталіста або фетишиста» [6, с. 399].*

В останньому абзаці свого критичного екскурсу Франко підкреслює ще раз, що він погоджується з автором послання в «есенціональних речах» і що він написав свої «Уваги» не «для пустої полеміки, але для серйозної дискусії». Не як «докір» Митрополитові «і не в ущерб його авторитетові», а для того, щоб викликати «живіше зацікавлення соціальним питанням власне в тих кругах, для яких призначене послання».

У рецензії Франка зіставлено погляди двох дуже інтелектуалів на проблеми, які досі не втратили своєї актуальності:

1. Церква й соціальна справедливість.
2. Стосунки між Церквою і державою.
3. Права й обов'язки священика.
4. Роль жінки у Церкві, сутність і значення родини для суспільства.

Важливим у цьому сенсі є й інші питання, які сьогодні дискутуються в церковних і світських колах різних країн християнського світу [3, с. 42—44].

Відповіді Митрополита Шептицького на критичні зауваги Франка до його послання не було [3, с. 39].

Зі спогадів Анни Франко

«Знаменною подією в нашій домі були відвідини Митрополита Шептицького. Видно, що візита Митрополита була заповіжена, бо тато вийшов напроти нього аж до візника і з висловками пошани ввів його до своєї кімнати. Тато змолodu цікавився постатями зі Святого Письма, життям мучеників, апостолів. Годинами просиджував у бібліотеках, пильно студіюючи старі церковні книги. У його бібліотеці були не одні цінні, в грубих обкладинках, пошкоджених молями, писані кирилицею, які він придбав або на приходствах, або в антикварнях. Знаючи про це, Митрополит зайшов до тата продискутувати деякі для нього цікаві питання (здається, тоді йшла дискусія про Йоасафа і Варлаама). При відході Митрополит виявив бажання побачити нас, дітей. І тоді-то вперше мені прийшлося побачити його

величну постать. Він привітався з мамою, що нас привела, кожного з нас запитав про ім'я, кожного погладив по голові, поблагословив» [4, с. 98].

«Третя і остання зустріч була в Києві в 1917 році, в першу річницю смерті мого тата. Митрополит, звільнений російською владою з заслання, приїхав до Києва і тут задержався, вичікуючи дозволу повернутися до Львова.

У мене з'явилося бажання, щоб ніхто інший, а Митрополит відправив панахиду по татові, і з тим бажанням я пішла до нього. Мене стрінув о. Михайло Цегельський у скромно влаштованій вітальній кімнаті. Почувши, з чим я прийшла, він заявив мені: це річ немислима — тато вмер без Бога, і Митрополит, напевно, відмовиться. На ці його слова з сусідньої кімнати вийшов сам Митрополит і, звертаючись до о. Цегельського заявив: «Ви помиляєтеся, отче, — тим більше, за таких людей ми повинні молитися». Потім звернувся до мене, привітався і дав свою згоду. Панахида відбулася в католицькій костелі. Церква була щирість виповнена народом. По панахиді Митрополит промовив, згадуючи тата в словах піднесених і зворушливих» [4, с. 99—100].

Розмова Івана Франка зі священником Йосипом Застирцем

«Але чому, пане докторе, в ваших письмах слідна якась нерелігійність?»

«Хто може мене посудити о нерелігійности?» — відізвався поет.

На се я відповів: «От сеї весни видрукував один радикальний часопис ваше оповідання під заголовком «Кожух і фелон», яке нас, священників, прикро вразило».

«Я скажу вам таке, — відповів поет. Я священницького життя, як і, приміром, мельникового життя, не знаю. Я знаю світогляд і життя селянина. Тому в тім оповіданні дав я вислів тому, що селянин міркує. Але знайте, — додав Франко, — що я говорив про се з Митрополитом Шептиць-

ким. Я нашій суспільності зроблю велику несподіванку під сим зглядом» [5, с. 503].

Священики висловлювали свою шану І. Франкові, відвідуючи ювілейні концерти, маніфестації, академії. Один із сучасників письменника о. Іван Німчук, стверджував, що митрополит Андрей Шептицький також брав участь у відзначенні 40-літнього ювілею І. Франка. Він «не тільки прийшов особисто віддати поклін Франкові на його ювілей в 1913 році у Великому театрі у Львові, але й під оплески присутніх впровадив його під руку на почесне місце».

Про те саме згадував і Роман Чубатий: «Зала Оперного театру була виповнена щирість, серед грімких оплесків у залу впровадив Івана Франка під руку блаженної пам'яті митрополит Андрей Шептицький і примістив його на почесному місці. Таким чином митрополит Шептицький дав доказ великої пошани і признання ювілятові за його величезні заслуги, а посередньо немов п'ятнував тих, що духовно не були доросли до розуміння Франкових ідей». На жаль, у численній мемуарній літературі про святкування 40-літнього ювілею творчої діяльності І. Франка не виявлено додаткових підтверджень факту присутності А. Шептицького на Франковому ювілеї [2, с. 66].

13 грудня 1913 року Франко вручив Митрополитові А. Шептицькому з нагоди його іменин своє видання твору великого польського поета під титулом «Адам Міцкевич. «Wielka Utrata»». Цей примірник «Wielkiej Utraty» з дарчим надписом І. Франка А. Шептицькому тепер зберігається в Музеї Івана Франка у Львові [2, с. 211].

10-ті роковини смерті І. Франка

Єпископ із Філадельфії К. Богачевський, заборонивши духовенству та віруючим своєї єпархії брати участь у відзначенні 10-х роковин смерті І. Франка, звернувся до Митрополита А. Шептицького з проханням «видати заборону духовенству участі в «культі» Франка» і в «дієцезії його Екс-

целенції». Відповідь митрополита А. Шептицького, попри її вельми дипломатичний тон щодо свого адресата, є напрочуд промовистою з огляду на признання заслуг Франка для всієї української нації, глибини розуміння багатомірності його феномена [5, с. 21]. Ось кінцевий абзац відмови Митрополита Андрея Кир Константиновича Богачевському: *«Якби І. Франко був того роду письменником, що атеїзм, матеріалізм і раціоналізм становили б головне поле його творчості, тоді, безумовно, ми явно заборонили б брати участь в його культурі не тільки духовенству, але і всім вірним, бо, шануючи його пам'ять, висказували б вірні признання його безбожному світогляді і пропагували б той світогляд. Але в творчості І. Франка атеїзм і матеріалізм займає тільки незначне, спорадичне місце, а головне місце займають посередньо чи безпосередньо національні і патріотичні теми. Ще до того так є, що Франко не був глибоким мислителем, а радше енциклопедистом, і ті місця, де він розвиває свій атеїзм і матеріалізм, мають тільки марну силу. Зате національні і патріотичні теми умів він опрацювати сильніше і вартісніше, так що солідна критика вже в тій справі начисту, що І. Франко остане в будучності пам'ятний лише як поет націоналіст-патріот»* [3, с. 49–50].

Іван Франко й Андрей Шептицький, особистості різного походження й відмінного темпераменту, мали дуже багато спільного. Обидва вони залишили нам духовну спадщину, вартість якої житиме вічно [3, с. 52].

ЛІТЕРАТУРА

1. Горинь В. І. Іван Франко і Леся Українка : Відомий епізод «непорозуміння між своїми» / В. І. Горинь. — Львів : [б. в.], 1998. — 91 с.
2. Мельник Я. І. І остатня часть дороги... Іван Франко: 1908—1916 : монографія / Я. І. Мельник; Вступе слово Євген Пшеничний. — Дрогобич: Коло, 2006. — 439 с.
3. Рудницький Л. І. Іван Франко й Андрей Шептицький : до історії взаємопізнання двох велетнів духу / Л. І. Рудницький // «Для добра мільйонів хай вічно живе...» : зб. наук. пр. / на пошану 150-річчя від Дня народження Івана Франка. — Івано-Франківськ, 2008. — С. 35—53.

4. Франко-Ключко А. І. Для Тебе, Тату / А. І. Франко-Ключко. — К. : Ярославів Вал, 2010. — 572 с.
5. Спогади про Івана Франка // упоряд., вступ. ст. і прим. М. І. Гнатюк. — Львів : Каменяр, 1997. — 635 с.
6. Франко І. Я. Соціальна акція, соціальне питання і соціалізм. Уваги над пастирським посланієм митрополита А. Шептицького «О квестії соціальній» // І. Я. Франко; Зібрання творів: у 50-ти т. — Т. 45: Філософські праці. — К.: Наук. думка, 1986. — С. 377—400.

LIUBOV BOIKO, a Researcher of Ivan Franko's home-museum

IVAN FRANKO AND ANDREY SHEPTYTSKIY

Abstract. Ivan Franko wrote a review on the Pastoral Message of Metropolitan bishop Sheptytskyi, which consisted of three parts. In the last part the author criticizes this message. The life ways of Ivan Franko and Andrew Sheptytskyi often crossed. These two spirit giants made a significant contribution to the development of Ukrainian culture.

Keywords: Ivan Franko, Andrey Sheptytskyi, patriot, writer, metropolitan bishop, socialism.

УДК 821.161.2

Марія СЕРБІН
(м. Калуш)

І. ФРАНКО В СУЗІР'І ПОЕТІВ. ТІ, ЩО ВЕДУТЬ НАС ЧЕРЕЗ ТЕРНИ ДО ЗІРОК, ТОРУЮЧИ ДЛЯ НАС НЕПРОМИНАЛЬНИЙ СЛІД

Науково-полемічне есе вдумливого читача

Анотація. Автор подає матеріал про митців, які були осяяні феноменом творчого генія Івана Франка. І про те, як образ Каменяра, його творинь сприймаються в наш час, як наснажують сучасність і стають підвалиною формування духовного стрижня для майбутнього.

Ключові слова: Франко, мислитель-митець, борець, естет, Тарас Шевченко, Василь Стус, Оксана Забужко, Микола Вінграновський, Дмитро Чижевський.

Мої скромні поетичні складання та дослідження увиразнюють думку, що справжні Поети (за Шевченком, голос і слова від Бога), як Дзвони Великодні, що, маючи кожний свою тональність, вибудовують єдину Державу Духа, де в різний спосіб проглядається і такий екзистенціальний мотив, як сенс і міра взаємної відданості-пов'язаності людини й Неба, а великих людей тим паче.

І хоча то «умивали руки» від нас, то «кидали ми», і вертикальні стосунки не були безхмарні, до кінця не пізнаний зв'язок і, на жаль, мало наповнений зі сторони людини, без сумніву, ніколи не був перерваним (до честі, і зі сторони людини теж!). Отут, очевидно, вагома «головна підвалина особистості — самосвідомість, самореалізація внутрішнього світу», що опирається на світлий і тверезий розум, щоб небо (Дух Божий) активізував внутрішній потенціал — чуттєвий; воно пробує його сили, випробовує, визначає істинність його я — відсутність богозневаги. Спонукає до дії! Мені видається доцільним бодай натяк на людську потугу стати врівень з Богом. Адже замахнутися аж туди охочих було чимало, та межа, яку не перейти, думається, існує і вписується в той об'ємно-глибинний зв'язок, яким визначається певна погодженість Неба стосовно людини, визнаючи її вільний вибір і свободу дій (від самих першотворень!), хоча, як зазначив І. Франко в «Легенді про святого Маріна»

Премудрий був твій суд,
Та темний для мого ума мілкого...

Для означення цього споконвічного зв'язку могли би послужити слова Лесі Українки, сказані зовсім з іншого приводу: «Тільки з них обох може вийти щось ціле...».

Із нею перегукується І. Франко, хоча і в іншій площині:

В серці людським зорі золотаві...

Очевидно, вони світяться не лише тоді, коли долають темін смерті. Якщо пручаються сили наші, не піддаються «терням, а отже, відсутній такий концепт як параліч волі» то, напевно, одержують заряд-підсилку і долають безодню хаосу — «могилу мирозданья», перейшовши через земні сходи-тернини:

І так душа тобі зболіла
Неісходима по тернах
(В. Стус).

Поети через поезію «всіх віків і народів», відкривають очі на те, що затуляє і забарикадовує вихід у Небо. А інакше жахлива девальвація цінностей та відчуження одне від одного призведе до остаточного відриву і від Неба (духосфери). У Шевченка такий занепад виражений фразою: «Дрібніють люде на землі». Він може статись ще й тому, що спрощення та схематизація людського мислення вражаючи, її бачиш неозброєним оком. І вже очевидно, що навіть «сон, що прилучає до Неба» (Д. Чижевський), стане білою плямою, а чи жахливим маренням, підсиленням емоціями страху.

Важко переоцінити, наскільки збідніє наша людська сутність, коли втратить зворотний обмін «думами», адже, за О. Л. Чижевським, «життя...значно більшою мірою явище космічне, ніж земне».

Коли перечитуєш перекладні поезії Івана Франка, то не можеш не почути дивного передзвону таїнства духовної спільноти Поетів різних епох і народів, їх відцентрового руху із «себе». Франків 50-томник від 6-го аж до 13-го вміщає переклади та переспіви поета, а в передмові до збірки «Поєми» він зауважує: «Коли правда те, що головне значення поезії в тім лежить, що вона розширює нашу індивідуальність, збагачує душу такими враженнями й почуваннями, яких вона не зазнала би в звичайнім житті або не зазнала би в такій силі

і ясності, то думаю, що передача чужомовної поезії, — поезії різних віків і народів рідною мовою збагачує душу цілої нації, приносячи їй такі форми й вирази чуття, яких вона не мала досі, будуючи золотий міст зрозуміння і спочування між нами і далекими людьми, давніми поколіннями» [11, т. 5, с. 7].

Закрадається думка, що цих Сіячів слова, з певною, наскрізь світоглядною константою невідомого, привносять у наш світовий духовно-культурний простір, де нема кордонів, але саме вони вибудовують національне духовне громадянство, ті орієнтири, які не уможливають переривання культурного спадкоємства (у О. Забужко — переємство!), «*одвічну вертикаль між горішнім та долішнім світами*». «*Нічого не хочу — тільки щоб люди свого не цуралися*» (Шевченко), бо «*простір серця людини визначено з правіків*» (Стус). Мотив духовного бачення йде з тої незамуленої криниці, через граничне напруження душевних сил, що виливається, як «*одержимість духом*».

У І. Франка є вагоме припущення, можливо, воно частково перекликається з Байронівським, адже він перекладав містерію англійського поета. І хоча його слова відносяться до власної праці, поет зауважує: «*Вона могла б бути, мов дальший шаг Байронового «Каїна», однак*

То власная повесть моя,
Мої розчарування власні
І лютая мука-змія

(Із примітки О. Маковця до автографа № 302)

Цитую:

...як з раю
Нас виганяв, а сам, у серце нам
Вложив той рай і дав нам на дорогу
(І. Франко. «Смерть Каїна»).

Поетова (а чи наша?) дума-скрута (мислячий, бажачий знання і правди дух людський) металась-билась, допоки осягнула безмір: «*Життя ми маєм в собі*». Та «*все ж дерзно-*

венно і ризиковано вважати, що Вічність людяна і гарантована (обітована)». Я свідомо опускаю цю сторону роздумів і припущень — про болотяні випари духа, неплодний зв'язок.

Пише Франко:

Чим палкіше рвались
Його бажання вверх, тим тяжчою
Була його дорога, немічнішим
Все тіло, більший сум лягав на душу.

У час «*примирення божественного зі світом*» (Гегель) Д. Байрон відновив образ самотника у пустелі («Сон»), що лиш чуттям кермується. Переповнене скорботою серце є свідченням дисонансу осягненої мудрості і світу, де «*мечуться, мов лист сухий*».

Відірвавшись від національного тіла, пристати до національного духу, до усвідомлення й прийняття своєї національності як детермінанти особистісної долі. Навіть геніальним одиницям не вистачить сили аеродромно позначити шлях до зірок, олюднивши його. Тут потрібна збірна (колективна) сила — неподільний духовний атом спільноти. «*Всі почування, що стягнені в один вузол освітлюючої, променистої цілісності*» (Забужко). А вірність вищому спілкуванню відкриває шляхи таких одкровенень, найперше, для Поета, що на рівні Верховноапостольських: дай, Боже, витримати!

Цитую (Байрон, «Каїн», в перекладі І. Франка):

— [Смерть] Стан се.
— Хоч я прах.
Та мисль моя безсмертна.
— Ах, я здаюсь нічим!

«*Титанічний хід у вселюдські простори*» (М. Грушевський).

Коли маленький світ, в якому ми пилинки, відкривається пустельнику-самотнику обширом безміру, то аж тоді душа «*свою безсмертність [може] чути*». Це чуття страшенної ваги, воно, мов сфокусований Усесвіт, в краплю-душу

людську вміщений. Хто виважить його тягар, оту хвилину стиснення, а чи розчинення, що для поета триває не раз і не два? Ота, так звана модель веретена, архетип спіралі.

Неухильно стискається пружина годинникового (часового) механізму — перетворення абстрактного часу на власне людський. Що ж станеться? Час вийде з-під влади земної лінійності, а чи Вічність, як зв'язок Часів, видозміниться — відкриється і стане перед очі? Можливо, аж тоді просвітленій свідомості буде вдароване трансфізичне бачення.

Передчуваючи невідоме, поети, як собори, що виступають зерносовищами вселенського добра, проектують в наші душі добірні зерна. Прижиттєва туга, ймовірно, не лишень від приземленості буття, але й від усвідомлення дисгармонії самого себе з самим собою: «Я не розгледів дна бездни, в котру впав» (Шевченко). Так було й у Франка. Розвинувши розум, він усе життя прагнув вискочити за його межі, у космос пророцтва, туди, де всі кляті протиріччя знімаються. Він знав за собою пророчі миті.

У всіх на вустах його «Мойсей».

І окрема, наскрізна тема його життя — Апокрифи. Одне з них (давніх сказань) стало темою його докторської дисертації.

Він знав, що Завтра, ймовірно, зречеться Сьогодні, але і з тим Завтра станеться так само, бо це до кінця незбагнений шлях буття. На кожную Франкову тезу протягом життя можна знайти його ж власну антитезу. В 33 роки усе вже визначилося в його житті, навіть майбутнє, до самого кінця — людина все собі закладає сама, лише випадковості або Божя воля (чи не одне й те саме?) — вносять останні корективи.

Та все ж мене мучать думки, чи з цього вселенського елеватора добірного «багатства нескінченно різноманітних уявлень, образів — чиста замість» (Гегель) — у безчассі — можна, мінаючи нації й території, опинившись за «лаштунками», побачити найвіддаленіші закутки, чи зможе душа одержати право на воістину надприродне авторське всезнання:

Я вірю,
що там, на небесах, де вічна правда
очам душі з'являється відкрито
(Леся Українка).

Існує ж таке поняття, як національна душа, що потребує національного наповнення. Якою мовою набрати-шепнути код, щоб Сезам відчинився: «В живі очі живим словом» (Леся Українка), щоб вселенська «бібліотека» відкрила свої транснаціональні стелажі? Чи не тією, на

котрій співав, і плакав,
І кляв ти кривду, й віщував любов
(В. Стус).

Адже нація — це і печать духа, і таємничий генетичний код і, великою мірою, особиста візитка — наша душа й ідентичність. У кожного народу «своя репліка в драмі світового духа» (Гегель), а значить, і своя покара, і своя дорога, щоб зі спокою і забуття крізь терни до зірок — чистого духу вогню, до блаженства Світла, що відкривається зору не стільки допитливим, що «підкрадаються» до Таємниці, скільки готовим бачити цілісну картину і донести-вималювати як візуально-відкрити (для відповіді чи настанови).

Бо ж сповна і без остатку, через біль, горіння плоті і спрагу пізнання, що мучить денно-ночно (у Франка — «екстазом»), наповнювалися слова з енергетичного джерела Неба-душі, щоби вникнути і прийняти вроджений ритм — корінний і точний. Аж тоді дух, «наче той огненний стовп в пустині, йтиме перед духовними очима нації» (Франко).

Лише вібрація материнської мови, наче камертон, здатна налаштувати на хвилю безперервного зв'язку з Небесами небес, що відкриватимуть таємниці «за сімома печатами».

А «чужого клекоту політ» — не твій, це вже точно! Тут повна неспроможність. А якщо серце «тяжелеє» і йде на дно, то яким чином, мінаючи глибину, сплисти соломин-

кою? Відправною точкою слугуватиме відточений звук рідної мови, який лиш один пізнає межу, що віддаляє нас від самих себе та глибокого невідступного болю придавленого серця. Тут, вочевидь жодна заміненість не проходить. Спадає на думку Мойсеева молитва серцем у скорботі духа, а Бог йому:

Хоч ти заціпив уста
Так, що й слова вони не говорять,
Але я чую аж тут,
Як твоє серце кричить
(І. Франко).

Такий час взаємного спілкування «свѣтелѣсть, якои лице человѣче видѣти въ немъ яко въ зеркалѣ». Освячений Храм Матері-Музи, і слово стало ясне, щоб на «чужу основу свої власні узорі накладати» (І. Франко). Який тут обшир діапазону національного морального чуття й темпераменту, щоб — до зірок! Екзистенційна відповідальність: прилучення національної спільноти як колективної особистості до небесної бездонні (прилинути до Бога) — лише в залежності від долі своєї країни. На цьому стояв Т. Шевченко — богонатхненний пророк, грандіозна світоглядна першосистема (В. Скуратівський). Саме він — «і свідомість його, і його творчість являють рідкий в історії культури приклад органічного, суцільного зростання особистості й її світогляду — вверх» (Є. Маланюк).

Незбагненність серця, що виростає, аби «світитись, мов зоря» (В. Стус), аби вирозуміти.

Невже, маючи тут імена, ми там — в безмірах світів — безіменні? Та ж наші простори — нутро Я і Усесвіт — постійно перекликаються, увідповіднюються, а чи навіть ототожнюються; зрозуміло: ми — не опоненти, хоча «вирує» полеміка, а характер больових точок повторюється і повторюється. І не раз, і не два, у пошуках міцної основи, як до останньої інстанції, звертались до справжніх першовитоків духу, щоб «не відлучитися від єдності» і не стати лишень тілесним. Так,

не згасає вселенська Соборність, що живить і «екстравертів, і інтравертів» (Юнг) «не стертий Духу слід».

І поет, той Світоч світу, перефразовуючи Стуса, здатен «Мойсеевим пророком світити купини на горі», як знаки, що

Білий світ — він
тільки майже
і світ, і білий, але за нього поети,
наче совість, мруть.

У перші дні 1916 року Іван Франко зміст свого прощального сну вишкріб самотужки: «В ті ночі снувся мені два рази повторений дословно сон Адама Міцкевича» («Сон», 1925, Оде-са).

«Я побачив уві сні прощу серед зими до рятівного Йордану, ріки хрещення, і себе серед прочан, і розмову з милою жінкою...» Чи не сказала тоді змучена душа Франкові: «Чи чуєш мене? Я — Божа!»

Це так перегукується з його загадковими словами до студентки, що опікувалася ним у лікарні — про Бога, що він ішов до нього своїм власним, страдницьким шляхом.

Він, Франко Іван.

Летять у світи (якого кольору?) позаземні, і саме від міри їхнього проникнення («погружения») відкриватиметься нам та бездонно-космічна (Божа!) мудрість, а з нею і наша національна (земна) ерудиція, і душевна наснага (перехід якості в кількість), і аура самозаймання на розумне й вічне. Резонансна хвиля звідти сюди винесе, з волі Божої, найнеобхідніші елементи, щоб вивірити сучасність, аби розум не сп'янів сам від себе, щоб ми зрозуміли «виявлений на яв перетин» (О. Забужко) і стали врівень завдань, що посиляє нам небо. Бо воно нас опікує, вділяючи і своєї частки, що становить обшир незбагненного «Божистого призначення» (Забужко) — як «задаток Вам отся Палестина» (І. Франко).

Дивовижний зв'язок людини і Неба (взаємовідданість і взаємопотрібність), думається, саме тому не переривається, що проияний жертвовою любов'ю: людська доля на за-

гал, і виокремленого індивіда, і сина Божого Христа стежа. Оце і є та «неизбежность». Трійця, що манить нас в просторах Усесвіту — мимо дороги нема: «Засов закрит» (Брюсов).

У Стуса:

Це кінця початок
Пірни
У всезадуму і збавляй безчасся.

Озвуч свій [наш] хорал, адже без нього «жодне людське об'єднання не є освячене» (Леся Українка), читай, благословенне для Вічності.

У круговерті безнадійності, розпуки, докорів сумління та безрадості («вікове страждання — такий пекельний німб, що душі палить» (В. Стус)) сяє небозвід погідний — «великий океан істини» (І. Ньютон), який жодна наука, «проінтегрувавши орбіту», не виведе, як формулу, допоки хоч одна душа Поєтова володітиме миттєвістю інтуїтивного збагачення-зв'язку-одкровення і запалюватиме вогні на всій дистанції. Навзаєм: вогник зорі — чуття всепроникнення — блимає «у просторах самого серця, розширеного до небосхилу» (Флоренський): одне лиш вічне без початку й кінця.

Як же назвати цю дивну дружбу неба і землі? Безліч найменувань, але чи точний відповідник буде знайдено? Ми маємо з чого вчитися. Пише О. Забужко: «Цілий «Кобзар» можна (і треба!) розглядати як безнастанний, часами вельми драматичний, але завжди безпосередній діалог людини з Богом».

Як же не заблудитися і свою аеродушу, мов космічний кораблик, припасувати-посадити на єдино прийнятний космодром? Може, котрась із тих міріад безіменних зірок, що до нас блимають — наша: всесвіт-обшир — і цяточками (наша залеглість і прилеглість, переплетіння і сплетіння, перелив і конвертація).

А особисте безсмертя — любов і творчість, як вияв душі, — «добром об'яснена душа велить вогнем палати» — рукотворне безсмертя. Тут, безперечно, «вся надія на нащадків», хоча застереження такі вагомі, що з ними можемо погодитись

(мова не йтиме про героїчно-пафосний тип людини, що «забагато на себе бере» (О. Забужко), лиш особистісна зрілість!

Залишимо на обочині дотеперішні уявлення відчужених від Неба (в більшості — з вогню та в полум'я) і усвідомимо себе як суб'єктів Всеєдності, в яких інвестують енергію небесні зірки — універсальний зоряний (небесно-земний) зв'язок — нездоланно-магнетичний.

«Гранично оголені підстави людської екзистенції — передсмерття» (О.Забужко) здатне на унікальний прорив до зірок, але у спільному річищі любові, «де скільки плину все видно нашу рідну Україну» (Стус), і висвітлиться душа з «чорного дьогтю безпам'ятності», заки «на тебе зійде мир сивого голуба».

На цій дорозі, «вганяючись у безмір німоти, солодко пахне пишеним хлібом і світлою сльозою благостин». Там виринають постаті, що «зійшлися в міжчассі і в міжпросторі», а навкруг «лиш незворушні мертві зорі, загублені у світовому морі».

Що ж вони собою представляють, адже ж не живуть, проте «ждуть, сподіваються на те, щоб одживити змертвілу порожнечу тих світів, які заповідалися любити». І тоді ота цілюща вода любові заясніє-проллється, і зажебонить наш світ, і серце наше почує «пресвяту журбу просинену невідь-звідки, з-за крайсвіту», бо ми не «пустоцвіт Божих існувань і з себе витікаємо, як ріки». А деградує переродження (інверсія волі), що пов'язана з нереалізованістю, впливом безвиході та розпуки, — результат порушеної людиною Божої правди, закладеної в основі світобудови. З цієї думкою О. Забужко не можна не погодитись.

Здається, в цілім світі ти один...
І тільки Україна, ставши тінню,
Ще творить всесвіт з вікових руїн, [а]
Пан-Господь нам зорі посвітив
(В. Стус).

Наш галактичний зв'язок — «океанічне убранство» — ба-

жання пізнати, піти за край, щоб ніщо і ніхто не стояли між нашою душею і небом, щоб смерть обтяла його на висхідній, щоб *«всесвіт упізнати»*.

Бог, що створив світ і все, що в ньому, будучи Господом неба і землі, проживає не в храмах... Він недалеко від кожного з нас. Бо ми в нім живемо, і рухаємось, й існуємо, як деякі з ваших поетів казали: *«Навіть рід ми Його»* (Дії 17, 24, 28).

Ці високі, як Небо небес, Слова повертають нас до більш вслуханого в самого себе, так немовби успокоєна душа поважно прямує розміреним кроком до небесного зібрання (там обителів много), уповільнюючи, чи приноровляючи до нас космічну швидкість або ж припасовуючи нас самих. У Біблійних текстах бездонна глибина осязання і ніким не виміряна простота первісності. Мусимо визнати, що складність (Біблійне — *«велемовність»*), я б сказала виворіт зсередини, наче намул, тільки забігає нас, з «нею ми втрачаємо цільність індивідуальності, наша духовна суть ніби розбивається на дрібні скалки взаємозалежних «я».

Через християнське впокорення відкривається нам безмежна Божо любов — *«яка ж велична... глибока і тиха враз...»* (І. Франко)! Такою є і людська дорога до неї: через терни — до зірок! Це політ, для якого, зрозуміло, вкрай потрібні крила, вільний простір.

А терни, то не тільки на життєвій дорозі-судьбі; тернинами обростаємо ми самі, вони ростуть і розвиваються на нашій естві, якщо *«скарб серцевідиця Єгови»* не світитиме у темі, адже наша душа — *«скарбник Його слова, аромат Його духа»* (І. Франко). І по-справжньому страшно аж тоді (як для окремого індивіда, так, і в значно більшою мірою, для всієї нації), коли не тіло наше стане глиною земною, а коли людина зневажить в собі Божий дух, і душа стане глиною. Іскри Божого слова, що миготять вгорі до нас і для нас, відбиваючись в таємничій безодні душі, мов дотик руки Господньої (за законом заломлення світла?), щоб горе нас не з'їло і щоб не були ми іграшкою *«власних скорбот, і засліплення, й болю»*, *«щоб вміли віддавати від життєвої снаги (як Він*

віддає!», не міряючи, не лічивши і навіть не чекаючи застави — просто!». Тіснозорість може розсунутись, вона має вихід до Вранішньої зорі, до блискучого золотого океану, лиш би те *«незриме, несхопне»*, що дає смисл життя, *«просвітляло і гріло»*, щоб *«безконечність нам моргала до віч»*:

Нехай життя-момент
І зложене з моментів,
Ми вічність носимо в душі.
(І. Франко)

Оскільки *«тканина душі»* організована за моделлю зоряного неба — образу вічності, безміру, що властивий саме духосфері, то перехід між світлом і темрявою, безперечно, непростий, як по *«лезі бритви»*:

У Франка про це в такий спосіб:

...Міліарди бомблів дрібних кишать —
се наші мрії, се наша свідомість,
дрібненький бомблик в вирі* матерії.
Лише маленькі бомблики людської,
Що в них частинка виру відбилася,
Міркують, мучаться, бажають
Вічності море вмістити в собі
Бажає бомблик приснути радісно,
Згасить болючу іскру — свідомість.
З людства свого ні пилінки
В вічність не хоче нести з собою.

Вир — планетарна система. Шанс на безсмертя — це, фактично, шанс пробитися до зірок, лише скинувши *«порожню лушпину»* та *«принісши»* чисте ядро горіха — спосіб і рівень організації смислового життя — небесному лону. Висока мудрість поетичного провидіння, яке раз у раз немов відкриває заслону з-перед очей — перевіряй, шукай чинний код, досліджуй. *«Хто безмір обіймав душею»*, для того він стане, *«наче карта розкрита»* (Франко). Той небесний звід, за Франком, *«всеобнімаючий, просторий, чудово чи-*

стий й лазуровий, могутчо потрясаючий, благодатний, оживляючий, сумовитий, стараний».

«Зоряна субстанція, що єднає всіх з усіма за допомогою світла, вона очевидна для прозірної інтуїції», адже Господь вложив творчі сили в нашу душу, бо «як заглушите душу живу — заговорить каміння» (І. Франко).

Ми потрібні духосфері, тим висям «небесної тверді», щоб затурбована душа наша знайшла світло розуміння (це потрібно їм), щоб пододала шлях між зором нашим і світлом таємно небесним:

крізь терни — до зірок:
«Ословся», душе!
(М. Вінграновський)

Зрозумій «невідкличну остаточність, яку несе з собою промовлене слово» (Леся Українка).

На початку було Слово, а Слово в Бога було, і Бог було Слово (Євангеліє від Івана 1,1).

Небо не кидає нас напризволяще, не відрікається від нас, завжди готове на перемовини, воно візуалізує досмислові та смислотворчі ресурси нашої психіки (семіозис) — сприяє сприйняттю духа як образу світла — вогню.

Усесвіт — єдине ціле, «розбитий» на сегменти: небожителі — земляни; народ — людина; нація — окрема особистість; можливі й інші комбінації, але, безперечно, вони потребують певної корекції, мабуть, доступної для розуміння, щоб синхронність не порушувалася (а чи є межі допустимого)?.. І статус-кво зберігався.

Оскільки соборність домінує над роздробленістю, то маємо самі до себе дорости, і тут важливі пріоритети та спосіб, «щоб не надміру неба праг» (Стус). Якщо зоряний простір «йде до нас у мережі відносин, то чи не відкриває він нам шлях до зірок не вгору, а вниз, в середину самих себе, в душу глибинно не досліджену і не пізнану»? Такий своєрідний закон поєднання протилежностей (вниз — аби вгору і вгору — а це вниз, до першодуху душі нашої) «І створив Господь Бог людину

з пороку земного. І дихання життя вдихнув у ніздрі її — і стала людина живою душею» (Буття 2,7).

Співпричетність дає нам змогу відчутти, як філігранно пульсує «закон вічного і суворого порядку» (Кант). Збагненість вибудовує містки переходів до взаєморозуміння і взаєморозуміння, саме зараз, перед Чиймось заходом сонця.

Точки опори — досягнутий горизонт розуміння — вибудовуються з дивовижних відчуттів — непояснених одкровен — (можливо, немудрих чи абсурдних з точки зору науковців), однак, з плином часу, (а «один лиш час і має совість» (Стус)), дістають підставу бути відкриттям. Імена — репрезентанти, що уособлюють собою будівничих злітних смуг-площадок, щоб крізь темряву — до зірок (*antelucet* — до світла), наскільки викодували нам цей складнезний шлях, що їх знає в тій чи іншій мірі кожен, адже «луна їх кроків ще й досі гримить в коридорах часу» (Лонгфелло), свого роду збережений консенсус інтелектуального кола Поетів.

Всім відомий вислів — «не от мира сего» — це слова про геніїв. Доля народжує їх «наділеними такими життєвими й діяльними можливостями, що їм їх не вижити і за десяток життів» (М. Волошин). Думається, що в цих словах пряма вказівка, про що йдеться: духовна аномалія в її найпотужнішому, найенергетичнішому вимірі й у плюсовому статусі, така, «що повна любові, долає природне почуття зненависті, звільняється від неї, як від скверни. Людина — добродій».

Щоб доброта неба не полишала нас, шле воно Поета, що «причастився первозагола і тільки врочить втраченим початком, сподіваним кінцем» (Стус).

Поети, наділені своєю Місією, не розмінюються на дріб'язок, вона — тяжкий хрест, страждальний, не оминув її і наш Мойсей — Іван Франко.

Може тому, що приходять вони раз-два на століття, і конали задля них у темні безпросвіту наші пращури далекі, і не тільки пращури (і не тільки далекі!)?

На весь Усесвіт було чути стук серця Шевченка, для якого

«Україна — стан душі, форма ідеального існування» (Г. Грабович), Франка, «великого астрального тіла, що гріє всю Україну, а світить далеко дальше» (М. Черемшина,) — 19 століття; В Стуса, «тонкого поцінувача трагічного» (О. Забужко) — 20 століття, «останнього з українських великих поетів, номінованого на Нобеля» (Ю. Андрухович)... І горизонт можна розширити. Їх вистраждала, вимолила земля українська. Вони промітували бороденку в безвісті світів своїй нації, найперше, а їх планетарність (космізм) — це безмежна любов до низу і верху, до людини, що здатна й уміщає їх в собі, до землі батьків, за яку на прю можна стати з небесними силами. Хто не знає Шевченкове:

Я так люблю
Мою Україну убогу,
Що прокляну святого Бога,
За неї душу погублю!

«Не за себе, — отже, має право» (О. Забужко), бодай здатність судити, щоб високі мрії і поривання мережились зорями і кликали в політ:

Наш шлях прослався вгору —
Не вбік, не вниз, а — ввись.
Ми, добротою хорі,
До неба змоглись,
Там наша Україна
(В. Стус)

Різець саме цих українських велетів, маючи іскру небесну — Слово животворяще — неухильно і по-каменярьськи вигравіровував ту межеву орбіту небесного простору, яка, вочевидь, ще не одну тьму віків (за Божого промислу) наповнятиметься енергетикою всіх суцільних — і що тут, і що там, щоб світилися зорі, бо комусь це доконче потрібно.

Ця ноша нелегка, це зрозуміло, але навіть ремствуєючи, душа Поета добре знає, що «сам Господь на лоб поклав свій світлий перст нищівний» (В. Стус).

І так для нас, щоб ми не блудили у п'їтмі, «дотлівала, вияснюючись, а перетлівшись — вияснилась», благаючи поєднання душі з тілом, радості з журбою, життя зі смертю, неба із землею — ціла когорта благословенно посланих, «неначе стовп огненний».

Ті, котрі «горять», — поети! Предтечі шляху наших душ, запраглих неба.

Якась незрозуміла пастка чекала б нас, якби не Поети — символи «віри і тепла, струмки ясного джерела слова рідного, — вважає Байрон, — їх живлять ті краї, де народилися вони», ставши «світлом чистої зорі» (Франко). «Далекі тіні нас» гасають вітрами, «немов на коні», оголений нерв Поета бачить і відчуває їх присутність — у «хаосі хмар Вбачаю далеких я пращурів лиця» (Байрон). Там, що попереду, бо «і смерть — то надбання». Констатуємо, що мати надію на тіло й думати лишень про земне, — це... «здогад терпне купою мурах» (М. Сербін). Підказка — «що тільки правдиве..., чисте..., любе..., чесне..., праведнее», одним словом, чеснота, — про це думати (Посл. до филип'ян 4,8). Аж тоді, напевно, світлітиме наша душа, і світло... вона віднайде в темряві польоту в ніч.

Ніч, спокійна і заколисувальна, ніч як данність — потреба відпочинку для втомленого тіла. А як тоді мається душі, в яких світах вона блукає?

Людська межа, чи знаєм ми її насправді,
І що ховається за нашим розумінням?
Щось втаємничене знезацька відкривається, і ми вже раді,
Та чи за нашим вмінням?

Оті незвичні, невідомі нам кордони...
То скільки раз ми переходим їх по родах?
Десь так, коли Петро ішов назустріч Вчителю без заборони,
Не просто йшов — по водах!

Та ліш він усвідомив суть чи смисл події,
Як став тонути, маловірний й зрозумілий,

Такий, як всякий з нас, бо вузькість мислення позбавила надії
Шматки з'єднати в цілий.

І не фатальність, просто відчуття як віра,
Щоби запал душі віддати почуванням,
Аж так зведе до тих вершин, де сила духу не змаліла
І зріють намагання.

Піди б за ними, легко й вірно, як дитятко,
Немов Христа ті перші учні — завше слідом,
І щоб душа ожила враз, немов новонароджене ягнятко,
Як серце за обідом.

Чому ж той страх нас так тримає під замками,
І пхнуті ним, ми піддаємось заборонам
Ми можемо досягти мети, та є ще інший бік, там, за межами,
Як в раю Єва йонам.

Те яблучко, воно її манило часто,
І кидала на нього оком завше нишком,
Коли була сама і хтось думки замащував, як медом, масно,
Вчуділа, хоч під тиском.

Про що йде мова, знаємо давно ми добре,
Де дівся страх Господній втратити можливість
І благодатно Світлом тішитись, не споживаючи скромне, —
Отця і Бога милість!

Межа для нас — не заборона — просто право,
Але за тим такий довжезний шлейф одвічний!
Той первородний гріх, він нам урок нагадувань від Тебе, Авво,
Про світ далекий, слічний.

Що б нам сказав пророк? Як на добро — від Бога!
Держай, радій, живи, не бійся, лиш би в пору!
Пізнай ества одвічне коло, явно страдницька твоя дорога,
Та шлях до себе — вгору...

Думаю, кожний тут має особистий інтерес, адже ще ні-

кого не обминула доля вирушати в незвідане власною персоною. Хвилина, за якою пускаємось в «мандри», чекає на кожного з нас: іти в ніч, «тверду і незмінну», в «ніч непорушності — мороку». Це наша необминальність. Боюсь, що справа не в «демонології», яка буцімто «наповнює темряву всілякими оманами», — це їхня госпóда, далеко не ангели класичного зразка, адже скинуті духи злоби — і горе землі! Отам і є непроглядність чорноти, яку здолати можемо, лишень завдячуючи «світлу з темряви — зоряній багатокості».

Коли здолаємо оцю дорогу, то, вочевидь, віднайдемо самих себе, своє зоряне Небо (!) — одне-єдине, те, що над нами і всередині нас, без нашарувань, підстави та лукавства дарувати не маючи..., не буде потреби блукати в «ніщо — цілковитій ентропії, безінформативній невідомості». І так — орієнтир знайдено (?!). У межі буття, сутнісно і дієво, входить ніщо, а отже наше земне життя має перейти через те, що «існує окремо і увідповіднено щодо Буття як цілого».

А тому «надіюся на світло після мороку, вогонь моя відрода» (Леся Українка), на ті дрібні «скалки» (в ніщо!), на оті «транзитні пункти», що стануть дотичними (у свій час!) до моєї душі, в якій «зарезервовано» для нового (іншого) наповнення, як соти для меду! Ось вона — добудова! Космічні світи, що нас оточують, і в нас такі ж (в мініатюрі) — «персональні ніщо». Зуміймо накласти (довершено спроектувати) — 100-відсотково — сила чистого вогню любови (Духовної Софії) розсуває пекло — але як це робити нам (процес чи одночасся?). І тоді зрозуміємо, де ми і з ким (частина від цілого!). Безмір над нами — і «внутрішній простір душі», точніше безмір. Йдемо на зближення, відступайте, флюїди смерті, бо зірка сяє світлом розуміння, проявом Усеєдності — «Аз єсмь світло світу». Можемо з упевненістю сказати, що в крузі духовних інтересів І. Франка завжди була Біблія. Поет, в передмові до поеми «Мойсей», зазначає: «Моя поема основана майже вся на біблійних темах, хоча основною темою я зробив смерть Мойсея як пророка, не признаного своїм народом».

Читаєш поему і розумієш, який Велет духовного зросту вимальовується поза основним змістом. Кого тут більше — Мойсея чи самого автора.

І надзвичайно шкода, що Франко «полишив хвилю смерті Мойсея за поетичною заслоною», не скориставшись єврейськими доповненнями: Бог умертвив його своїми устами, цілуючи (адже він прожив 120 літ, очі пророка не слабли, і сили не опустили тіла!), і що ангели поховали тіло в невідомій місці, або, «по інших переказах, перенесли на небо, де воно держиться ціле й незіпсоване так само, як тіло пророка Іллі».

А вступ до поеми, фактично, апофеоз українському духу, народу й мові, в якій «і сила, й м'якість, дотеп і потуга», а ще віра аж до скону в «день воскресний», бо

Невже задарма стільки серць горіло
До тебе найсвятішою любов'ю,
Тобі офіруючи душу й тіло.

Світочі духа підкажуть нашому серцю, як бути обачнішим, щоб не впасти у тому польоті крізь терни — до зірок. Аби було «завтра», де «Господнє всевидюче око» (В. Стус). Ця дорога — найдорожча, бо плата за шлях у невідоме — саме життя. До того шляху — до зірок — мусить нація дозріти, бути готовою, вирости до хвиль високості. Для такої місії необхідні ідеал і віра, а ще здатність до напруження — пасіонарності. Цю космічну орбіту етносу виплекують Поети, щоб «не втратив своєї прихильності до світла» (І. Франко). Щоб визначився, інакше — це вихід за межі себе, а отже, не усвідомлення своєї тотожності з усім субстанційним змістом духовних відносин, а це, погоджуюся з Франком, отворює спільноту, чи, в кращому випадку, гонить манівцями, благо є де розгулятися! Амплітуда зусиль Поетів, на жаль, не завжди рівнозначна потенціям сердець тих, до кого промовляє Бог їх устами. І все ж вони — квінтесенція нації, що крізь терни долає дорогу до зірок. Лише в такий спосіб:

«Відай пан-Біг хоче з нас мати остру і добру сокиру, коли так твердо гартує» (І. Франко).

І прочиститься-висвітлиться шлях через обшир вічного світу поезії:

І будуть знову поети
Вести серця без турбот,
Як ангели водять комети,
До невідомих висот.
(М. Гумільов, переклад М. Сербін)

І вже ми — по той бік потойбіччя, щоб видихнути насамкінець:

Лиш перед тим — на окраї світів,
на окраї всеможної печалі
посидьмо разом і рушаймо далі,
Де Пан-Господь нам зорі посвітив...
(В.Стус)

Ці зорі серця спонукають поета допоминатися світу, чому він такий, одночасно розуміючи:

Хоч би все небо папером було,
Хоч би все море чорнилом було,
Зорі б на пера всі перекувати,
Ангели б сіли тим пір'ям писати,
То не списали б — так мудрий прорік —
Мудрості Божої вік.
(І. Франко)

160 років — багато це чи мало? Адже дні людини, як трава. Тіло людини так само. Нічого тут не відкрив навіть Еклезіаст. А кожна титанічна біографія доводить одне — неосяжного не досягнути, на Божі прерогативи не досягнути, але, зате каже нам про найглибший сенс людського існування — найповніше себе зреалізувати. Франко робив, що потрібно — 50 томів його творів... та вони не увібрали і двох

третин з написаного. Контури національної культури, що він один дуже суттєво окреслив. Покоління, що вважатимуть його одним із найглибших проявів людської універсальності й братимуть з його криниці раз по раз різну воду.

Чи варто все це безсмертної душі? Адже його буря й натиск йшли в потоці змін. Правдиво і щиро, хоча, може, й помилявся — тільки майбутнє розсудить... І, здається, це майбутнє для Франка ще не настало. Тисячоліття по ньому ще не минуло. Не той масштаб особистості.

Його книги і статті розліталися й заживали своїм особистим життям, а він переростав їх щодня...

Від смерті Т. Шевченка ніхто з українців не здобув більшої слави, як Іван Франко. Важко знайти у світовій літературі творця такого діапазону, з такою динамікою культурно-наукової та суспільно-політичної діяльності, яким був син галицького коваля — Іван Франко.

В одній особі поєдналися поет, прозаїк і драматург, перекладач і літературний критик, історик і теоретик літератури, театру, мистецтва, публіцист і філософ, фольклорист і мовознавець, етнограф і економіст, один з найвизначніших політиків Галичини кінця ХІХ початку ХХ ст.

Минуть віки, та гуртом і поодинокі шукатимуть наші нащадки вихід із Франкового лабіринту. Будуть «пірнати» у Франковий океан і роздивлятися на поверхні (тому мимоволі поверхово) все, що вдалося добути під час «занурень».

Ну, Боже, їм допоможи!

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсенич П. І. Іван Франко і Прикарпаття / П. І. Арсенич. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 2006. — 346 с.
2. Горак Р. Д. Франкова Ясениця-Сільна / Р. Д. Горак. — Львів : Апірії, 2015. — 215 с.
3. Гром Г. П. Нагуєвичі / Г. П. Гром. — Дрогобич : Відродження, 2002. — 278 с.
4. Гром Г. П. Франкові Нагуєвичі / Г. П. Гром. — Дрогобич : Відродження, 2004. — 277 с.

5. Зотиков О. Л. У присутності Франка / О. Л. Зотиков // Україна молода. — 2006. — № 155.

6. Мойсеїв І. К. Цвітопрах і прахоцвіт / І. К. Мойсеїв // Зарубіжна література. — 2007. — № 8.

7. Мойсеїв І. К. Непромінальність / І. К. Мойсеїв // Зарубіжна література. — 2007. — № 6.

8. Забужко О. С. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / О. С. Забужко. — К. : Факт, 2007. — 640 с.

9. Столиця Франкового серця: поезія, публіцистика, фотодокументи. — Івано-Франківськ : Місто НВ, 2006. — 225 с.

10. Франко І. Я. Жидівські погроми літом 1648 р. / І. Я. Франко // Франко І. Зібрання творів у 50 томах. Т. 43 : Фольклористичні та літературно-критичні праці / І. Франко. — К. : Наукова думка, 1986.

11. Франко І. Я. Передмова [до збірки «Поєми»] / І. Я. Франко // І. Я. Франко. Зібрання творів : у 50-ти т. + додаткові томи — К. : Наукова думка, 1977. — Т. 5. — С. 7.

12. Франко І. Я. Твори : в 20-ти т. : Т. 20. — К., 1956. — 712 с.

13. Я син народа, що вгору йде // Збірник матеріалів обласної науково-практичної конференції, присвяченої 150-річчю від дня народження І. Франка // Івано-Франківськ. — 2007. — 150 с.

MARIA SERBIN, the teacher of the Kalush Gymnasium named after Dmytro Bakhmatyuk

IVAN FRANKO IN THE CONSTELLATION OF POETS. THOSE WHO LEAD US THROUGH THE THORNS TO THE STARS, PAVING FOR US EVERLASTING TRAIL

The polemical scientific essay of thorough reader

Abstract. The author researches the works of artists whose artworks were induced by Ivan Franko and his perception and influence on actual public, inspiration of presence and forming the foundation for the spiritual future for our core.

Keywords: Franko, artist, social thinker, aesthetics, Taras Shevchenko, Oksana Zabuzhko; Vasyl Stus; Mykola Vingranovskiy, Dmytro Chyzhevskiy.

Надія РЕГА
(м. Івано-Франківськ)

СТАНИСЛАВІВСЬКІ АДРЕСИ ІВАНА ФРАНКА

Анотація. У статті подаються матеріали до тематичної екскурсії «І. Франко і Станиславів» як з погляду краєзнавства, так і з показу постаті Каменяра у контексті взаємозв'язків з жителями міста, місцями їх зустрічей на урбаністично-архітектурному, політичному тлі тодішнього Станиславова.

Ключові слова: І. Франко, одностудії, станиславські адреси, сецесія, пізнавально-освітнє навантаження, туристи.

Розробляючи маршрути пішохідних екскурсій для туристів, які цікавляться гомогенними пам'ятниками, ми повинні передовсім акцентувати увагу не лише на самих об'єктах показу, але і на історично-політичному, культурологічному тлі епохи, пов'язуючи між собою суспільні та урбаністичні складові того часу, який набуває поняття «іншого» — іншого міста, іншого способу життя з його законами, правилами і традиціями.

Туризм доповнює та розширює соціальну чуттєвість та емоційність людини, культурний потенціал іншого соціокультурного середовища дає потужний пізнавально-освітній та рекреаційний вплив.

Постать Івана Франка є знаковою для нашого міста. Тут він багато разів бував у друзів, одностудців, виступав перед шанувальниками, спілкувався з жителями Станиславова.

Тема «І. Франко і Станиславів» досліджувалася багатьма істориками, філологами та краєзнавцями, зокрема, це: В. Полєк, П. Арсенич, В. Грабовецький, М. Головатий

та інші. М. Головатий, довгий час працюючи в архівах, вказує 19 адрес перебування Каменяра у місті, з них документально підтверджує 12, а інші подаються на підставі логічних висновків [5, с. 117].

Ми не ставили собі за мету лише назвати ці адреси, вони добре відомі з літератури, публікацій вищеназаних дослідників. Наші міркування полягали у показі цих адрес як туристичних об'єктів на відповідному історико-пізнавальному, інформаційно-освітньому рівнях, адже І. Франко, який добре відомий пересічним туристам як поет, письменник, залишається для багатьох маловідомим як громадсько-політичний діяч, публіцист, критик, історик літератури, перекладач, драматург, етнолог, фольклорист, він цікавився економікою, статистикою, знав і перекладав з 14 мов.

Кожна адреса перебування поета у Станиславові пов'язана з конкретними особами, певними подіями не лише у житті Каменяра, але і нашого міста. Тобто, важливий взаємозв'язок: І. Франко → Станиславів → життя тогочасного міста та його специфіка → постаті станиславівців.

Хоча місця перебування І. Франка позначені лише трьома меморіальними дошками, до маршруту слід включити 9 адрес, оскільки саме вони відповідають основним вимогам при складанні маршруту: логічність, послідовність, доступність, інформаційність. При характеристиці інших франкових адрес слід використовувати «Портфель екскурсовода».

Отже, маршрут екскурсії передбачає такі об'єкти, які є пам'ятками обласного та місцевого значення і збереглися з часів перебування І. Франка у місті:

Об'єкт № 1, початок маршруту, пл. Ринок, Ратуша

№ 2, площа Ринок 6

№ 3, вул. Галицька 7а

№ 4, вул. Низова 4

№ 5, вул. Низова 5

№ 6, площа Шептицького

№ 7, вул. Незалежності 5

№ 8, вул. Чорновола 4

№ 9, вул. Шевченка (завершення маршруту).

Тривалість екскурсій 1 год. 30 хв — 2 год.

Ці адреси об'єднує наступне: тут жили, працювали, збиралися як однодумці громадські діячі міста, патріоти, друзі та шанувальники творчості Каменяра. Крім того, вказані адреси, а відповідно і туристичні об'єкти, розташовані відносно близько один від одного, їх архітектура дозволяє уявити як розміри середмістя, так і домінуючі будівельні лінії та напрямки того часу. Названі об'єкти є не лише пам'ятками архітектури, саме вони зберегли «обличчя» міста другої половини XIX — початок XX ст., коли воно активно розбудовувалося. Стиль сецесії запанував не лише у будівництві, але й заволодів багатьма сторонами повсякденного життя, яке відійшло у далеке минуле, а збережені кам'яниці та вулиці ще «пам'ятають» І. Франка і той час, який творив ідентичність Станиславова, що була позначена строкатими і різноманітними етнічними, релігійними та політичними ознаками.

Маршрут розпочинається на площі Ринок — своєрідній візитівці міста, саме тут позначалося перше перебування І. Франка у Станиславові року 1880 у «Поліційних арештах».

Існує дві думки щодо місцезнаходження «поліційних арештів»: професор В. Полєк пише про будинок по вул. Галицькій 7, а М. Головатий подає адресу теперішньої Ратуші [4, с. 12; 5, с. 118].

Початок екскурсії з площі Ринок дозволить закласти інформаційно-пізнавальну лінію розповіді екскурсовода не лише про місця перебування Каменяра, але і про історію Станиславова, основні етапи його розвитку та специфіку як давнього галицького міста.

Крім того, кожна адреса як туристичний об'єкт пов'язана з конкретними постатями, які в міру своєї громадської, суспільно-політичної чи професійної діяльності були пов'язані з Каменярем. Зокрема, це викладач місцевої

гімназії, культурно-освітній діяч, фольклорист Є. Желехівський, друзі та однодумці брати Дашинські та Б. Дескур, педагоги й культурно-громадські діячі брати Заклинські, адвокат і фольклорист М. Бучинський, видавець В. Лукич, вчитель гімназії В. Яхно, родина Дзвонковських та багато інших, і всі вони у певній мірі причетні до історії міста та внесли посильний вклад у розвиток його життя, більшість з них твердо стояли на позиціях патріотизму, українства. Сама інформація про цих людей, їх взаємовідносини з І. Франком дає можливість туристам глибше пізнати Каменяра як багатогранну особистість, «відчути» та «побачити» дух того часу, адже саме українське питання все більше набирало ваги в умовах панування Австро-Угорської імперії та польського чиновництва [1, с. 16—18]. Національний склад жителів міста не сприяв зміцненню та утвердженню українського питання, адже національний склад Станиславова к. 19 поч. 20 ст. згідно статистичних даних був таким: поляки становили 30%, євреї — 54%, українці — 15%. Така специфіка соціокультурного та етичного оточення міста визначила особливу, визначну роль перебування І. Франка у Станиславові.

Окремі об'єкти-адреси відносяться до тодішніх організацій та спілок, які активно створювалися у місті, це, зокрема, «Руська читальня», «Товариство руських жінок» (вул. Ринок 6, 1884 рік), філія товариства «Просвіта» (вул. Незалежності — 1885 рік), товариство «Українська молодіж» (вул. Чорновола 4, 1911 рік) тут поет неодноразово виступав, підтримував зв'язки з організаторами фундацій [3].

Щодо хронологічних рамок перебування І. Франка в місті, то це, в основному 1890—1900 роки, період кипучої, винятково багатогранної діяльності на громадській ниві й у письменництві, це період піднесення всіх його творчих та життєвих сил і, водночас, повний боротьби час, гострих конфліктів, розчарувань, особистих проблем [2, с. 52—55].

Про місто, що «хоч з польськи зветься, а все ж і тут Русь» поет часто згадував у своїх працях, зокрема: у статтях «Кар-

паторуська література XVII—XVIII віків» він помістив пісні про бої за Станіславів у 1764 році, у «Руський фестин у Станіславові дня 30 мая 1848» та «Стара Русь» письменник високо оцінив діяльність вчителя Станіславівської гімназії О. Прокопчука. Про своє перебування в місті, почуття та сподівання читаємо у творах «Тричі мені являється любов» та «Не схиляй своє личко прекрасне».

Станіславівська франкіана розкриває багатогранний образ Івана Франка на тлі певного соціокультурного та громадсько-політичного обрамлення, несе відповідне пізнавально-освітнє навантаження, адже по мірі задоволення базових потреб особистості щодо відновлення фізичних і психічних сил під час подорожі, зростає питома вага вищих культурних, комунікативних, духовних потреб, тобто потреб саморозвитку, пізнання, отримання нової інформації, самоствердження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арсенич П. І. Прикарпаття в житті Каменяра / П. І. Арсенич. — Івано-Франківськ, Лілея-НВ, 1966. — 79 с.
2. Гаврилів Б. М., Арсенич П. І. Літипис Івано-Франківська (Станіслав) / Б. М. Гаврилів, П. І. Арсенич. — Івано-Франківськ : Нова Зоря, 1998. — 134 с.
3. Головатий М. І. 200 вулиць Івано-Франківськ / М. І. Головатий. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2010. — 463 с.
4. Полєк В. Т. Майданами та вулицями Івано-Франківська / В. Т. Полєк. — Львів : Світло і тінь, 1994. — 89 с.
5. Франко-Станіславів-Львів. — Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 2009. — Число 55. — 231 с.

NADIYA REGA, a scientist of The Local History Museum in Ivano-Frankivsk

IVAN FRANKO'S STANISLAVIV ADDRESSES

Abstract. *The article deals with the materials to the thematic excursion «I. Franko and Stanislaviv» both from the point of history view and from the figure of I. Franko in the context of relationships with residents of the city, places*

of their meetings on urban and architectural, political background of Stanislaviv in that time.

Keywords. *I. Franko, associates, stanislaviv address, secession, informative and educational load, tourists.*

УДК 82.09:821.161.2:929

Дарія ПІВТОРАК
(м. Острого)

ПОСТАТЬ ФРАНКА В MODERN-ART МІЖЧАССЯ

Анотація. У статті розповідається про образотворчу франкіану, яка є підґрунтям *modern-art*. Автор подає матеріал про митців, які були осяяні феноменом творчого генія Івана Франка. І про те, як образ Каменяра, його творіння сприймаються в наш час, як наснажують сучасність і стають підвалиною формування духовного стрижня для майбутнього.

Ключові слова: Франко, мислитель-митець, борець, естет, портрет, живопис, скульптура, гравюра на дереві, офорт, акварелі, Іван Труш, Фотій Красицький, Олена Кульчицька, Юрій Ямаш, Василь Касіян, Василь Лопата.

«Життя коротке, та безмежна штука і незглибиме творче ремесло» (Іван Франко)... Ця глибоковимірна за своїм змістом поетична формула розкриває нам гармонію життя, мистецтва, творчості. Кожному, хто хоче заглянути у світ Івана Франка, ознайомитися з біографією замало. Бо Франко — це мислитель-митець, борець, естет. Це та постать в українській культурі, до якої звернені погляди вже не одного покоління.

Серед плеяди живописців свою лепту у створення портретів уніс Іван Труш, який з Іваном Франком мав добре знайомство за життя. Цією дружбою пишався Франко і високо цінував його як художника: «Труш... се чоловік серйозний, що

ненастанно працює над собою, пристрасно шукає краси і правди, і силкується розширити обсяг своєї душі».

Уперше І. Труш виконав портрет Каменяра у 1897 році.

Також серед знайомих І. Франка був художник Фотій Красицький. Його пензлю належать два портрети письменника: 1909 року і другий, який розпочав 1914 року, вперіод недуги Франка, а закінчив у 1940 році.

Серед цікавих портретів Івана Франка й ліногравюра львівської художниці Олени Кульчицької. У 1940—1941 роках Кульчицька створює цілу серію акварелей: «Малий Франко слухає пісні матері» та ін.

Образотворча франкіана поповнюється новими творчими роботами, образ Каменяра дієвий незалежно від часу.

Оригінальну картину із зображенням Івана Франка, виконану не менш оригінальним українським художником Іваном Трушем, віднайдено нещодавно в Закарпатському художньому музеї імені Йосипа Бокшая. Мистецтвознавці кажуть, що картина унікальна як манерою написання, так і розмірами та фарбами.

У 1948 році до Закарпатського художнього музею імені Йосипа Бокшая потрапила картина з зображенням відомого українського письменника Івана Франка. Ні підпису автора, ні дати написання на картині не було. Цей твір, як невідомий, досі пролежав у сховищах музею в Ужгороді [2]. І лише на початку ХХІ ст. львівський науковець Юрій Ямаш, який готував монографію з творчості Івана Франка, навідався до музею, щоб поглянути на картину, про яку в історичних нарисах є всього кілька рядків. Цей львівський мистецтвознавець виявився й знавцем художньої спадщини відомого українського художника Івана Труша. Завдяки цьому невідома картина в Закарпатському музеї знайшла свого автора. Закарпатські мистецтвознавці вважають: відомо про 10 портретів Івана Франка, написаних Іваном Трушем. Однак саме картина із зображенням Франка, що зберігається в Ужгороді, відрізняється від усіх інших. За словами провідного науковця Закарпатського обласного

художнього музею Людмили Біксей, «цей портрет незвичний, він виконаний не в академічній манері, а скоріше в імпресіоністичній манері. Тобто, якраз Труш спирався на свої враження від Франка» (мал. 1) [2].

Картина відрізняється й розмірами. Якщо всі інші твори Івана Труша написані на дерев'яних дощечках і мають розмір 30 на 40 сантиметрів, то закарпатська картина з Франком має розмір 70 на 90 сантиметрів і написана на полотні. Окрім цього, Франко зображений у цікавій кольоровій гамі: «Ми в цьому портреті бачимо, — заявляє Людмила Біксей, — дуже цікаве використання спектру кольорового — тут і рудий, і відтінки фіолетового, бузкового трошки. Такий трохи ностальгічний відтінок, трошки щем. Може бути, це пов'язано з особистими переживаннями Івана Труша, бо все це авторське таке. Може бути, децю передбачав, відчував автор, і він це відтворив у картині» [2].

Науковці схильні вважати, що цей портрет Франка Іван Труш написав на початку ХХ ст. у Довгополі на Прикарпатті.

У середині 20-х років минулого століття за створення галереї графічних портретів великого Каменяра береться художник Василь Касіян. Творчість Франка йому особливо близька й дорога; до образу людини-університету художник звертався неодноразово, створивши серію робіт, як портретист, плакатник, ілюстратор.

У далеких 1925—1926 роках, навчаючись і працюючи в Празькій Академії мистецтв, Василь Касіян створює два портрети Івана Франка: один — у техніці гравюра на дереві, інший — офорт. То, на нашу думку, був своєрідний зачин модерної рецепції Франкової постаті й творчого доробку.

До образу улюбленого поета Касіян підходить у своїх повоєнних творах. В 1946 році він створює в офорті серію портретів українських письменників: Тараса Шевченка, Івана Франка, Лесі Українки. У цих роботах і, зокрема, у портреті Франка художник підкреслює активне, вольове начало.

Улітку 1948 року у видавництві «Радянська школа» у світ виходить повість Івана Франка «Борислав сміється» з чотир-

ма ілюстраціями Касіяна. Образ Івана Франка для Василя Касіяна глибоко значущий: *«Сила письменницького слова повинна переходити в мистецький твір — і тоді цей твір здобуває подвійну міць. Мене, як художника, найбільше кликали саме такі твори літератури, в яких, жив дух волелюбності українців»* (В. Касіян «Авто портрет»).

Учень В. Касіяна — Василь Лопата, заслужений художник України, лауреат Державної (тепер Національної) премії імені Тараса Шевченка (1993), лауреат Міжнародної премії з екслібрису (Англія), Премії Кабінету Міністрів України імені Лесі Українки за літературно-мистецькі твори для дітей та юнацтва (2008), письменник, громадський діяч, нестримний романтик кінця ХХ — початку ХХІ ст., мистецький бунтівничий «Колумб вогняного пензля і різця», відкриває особисто осмислений світ і таємничі обшири та континенти душі І. Я. Франка завдяки своїй унікальній творчій індивідуальності, вияскравлює нерозгадану сутність і присутність його в цьому дивному й божевільному світі. Це ілюстрації до творів «Сон князя Святослава», «Добрий заробок», графічний портрет [1].

Наснажений патріотичним словом Каменяра, в 1991 — 1992 роках В. І. Лопата брав участь у державотворчій акції — розробці ескізів валюти України — гривні, оформляв дипломатичний та загальнодержавний паспорти України (1993).

Модернолюдно святкували у Львові Франкові 160 народини. Не в Оперному театрі, як це було завжди, а перед Львівською оперою. Франко нарешті, як стверджує Наталя Тихолоз, *«зійшов із постаментів й пішов межі люди... І люди мали змогу прийти до Франка: відкрито, без примусу, без запрошень і квитків. А отак просто прийти, сісти чи стати (це уже як кому подобалося) і насолоджуватися... Це було неймовірно! Це було круто — і форма, і зміст! Справжнє мистецьке дійство. Феєрія музики, слова, танцю, скульптури, співу. І усе так не банально, по-новому, живо, сучасно, цікаво, модерно. По-європейськи! Тішуся невимовно. На 100% пережила катарсис!»*

Мал. 1. Портрет Івана Франка, худ. І. Труш

Мал. 2. Іван Франко

Фото 3. Львівські ювілейні скульптури-трансформери

Фото 4. Львівські ювілейні скульптури-трансформери

Браво!!! Щиро вдячна усім, хто створив це дійство... Гадаю, Франкові сподобалося б» [3]. Цей мистецький задум здійснили Прикарпатський режисер Ростислав Держипільський і його Івано-Франківський академічний музично-драматичний театр, Олександра Люта, Христина Береговська, Олег Підп'ясецький, кавер-Гурт «Роги», Богдан Козак, «Дударик» та ін. Основне, чого хотіли організатори, — це «наблизити й пригорнути Івана Яковича до великого й до малого, до похилого й молодого... Прагнули в новому форматі продемонструвати його різнобічний титанізм... і талановиті 12 скульпторів... Удоступнити і ще більше полюбити!!! Цього ніколи не відбулося б, якби не вірна команда» [3].

Багата, безцінна франкіана з роками поповнюється новими творчими роботами, образ Каменяра дієвий незалежно від часу: мотиви людинолюбства, ніжна лірика і глибокофілософський «Мойсей» — це дух правди міжчасся, який розпросторюється й має шанс на довговічність завдяки візуалізовано-сприйняттевій аурі митців.

ЛІТЕРАТУРА

1. Василь Лопата — художник, графік. — [Електронне видання]. — Режим доступу : <http://sverediuk.com.ua/vasil-lopata-hudozhnik-grafik/>
2. Петрів Н. У Закарпатті знайшли унікальний портрет Івана Франка. — [Електронне видання]. — Режим доступу : <http://www.radiosvoboda.org/a/958191.html>
3. Тихолоз Н. Б. — [Електронне видання]. — Режим доступу : <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1123106884401616&set=pcb.1123107494401555&type=3&theater>

DARIYA PIVTORAK, the 4th year culturology student of the Humanities Faculty of the National University «Ostroh Academy»

FIGURE OF IVAN FRANKO IN MODERN ART BETWEEN TIMES

Abstract. *The article describes the reorientational Frankiana, which is the basis of modern-art. The author presents the works of artists whose artworks were induced by Ivan Franko and his perception and influence on actual public,*

inspiration of presence and forming the foundation for the spiritual future for our core.

Keywords: *Franko, artist, social thinker, aesthetics, portrait, painting, sculpture, woodcut, etching, watercolors, Ivan Trush, Photios Krasitskiy, Olena Kulchytska, Yuri Yamash, Vasyl Kasian, Vasyl Lopata.*

УДК 829:821.161.2:376

**Віталій ПІВТОРАК,
Оксана ПІВТОРАК,
Марта БОДНАРУК,
(м. Калуш)**

ФРАНКОЗНАВЧА СЕРБІСТИКА КРИЗЬ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНОЇ УЧНІВСЬКОЇ ПРОЕКТНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розповідається про внесок І. Франка у вивчення фольклорної спадщини сербів на основі його зацікавлень постаттю й працями просвітителя Сербії Вука Караджича, громадсько-культурного українського діяча-сербознавця Михайла Старицького особистих досліджень кризь призму сприйняття організаторів і учасників міжнародного проекту «Сербські мотиви української дійсності» — Калуського міськрайонного відділення «Української бібліотечної асоціації» та учнів Калуської гімназії ім. Дмитра Бахматюка Івано-Франківської області, слухачів гуртка мовно-літературної творчості Івано-Франківського обласного відділення Малої академії наук України.

Ключові слова: фольклорної спадщини сербів; просвітитель Сербії Вук Караджич; Михайло Старицький; сербістика; франкознавство; міжна родна учнівська співпраця.

Уже четвертий рік поспіль Євроклуб нашої гімназії та гурток мовно-літературної творчості Івано-Франківського

Віталій ПІВТОРАК, Оксана ПІВТОРАК, Марта БОДНАРУК

обласного відділення МАН тісно співпрацюють із Основною школою ім. Вука Караджича, м. Крушевац Расинського округу Республіки Сербія в царині полікультурного, культурно-мистецького учнівського обміну. Це комунікативно-дослідницький, духовно-катарсичний життєтворчий практикум полікультурного співіснування, адже юні ініціативні особистості, окрім колосальної фольклорно-етнографічної та англomовної практик, отримують неоціненний досвід толерантного спілкування «з середини»: проживають у сім'ях своїх закордонних друзів, займаються спільною діяльністю в навчальних закладах сторони, що приймає й поза нею, харчуються й відпочивають разом. Навчаються співпереживати й співпрацювати, долати мовні й культурні бар'єри. Вміють гідно представити себе, свій навчальний заклад, свою батьківщину, Україну на міжнародному рівні. Уже маємо низку публікацій у педагогічних обласних [16, с. 79—97] і всеукраїнських виданнях [15, с. 79—97].

Коефіцієнт корисної дії від таких зустрічей на духовно-пізнавальному рівні через фольклорне розмаїття надзвичайно високий. Готуючи матеріали проекту, щороку натрапляємо на українсько-сербські культурні пласти, зокрема й пов'язані з фольклористичною діяльністю Каменяра. Вона тісно переплітається із фольклорно-етнографічними надбаннями сербського народу. Франка цікавить фольклористична діяльність просвітителя Сербії Вука Караджича. Саме через праці останнього глибоко пізнає рідну й сербську грані фольклору. Про це детальніше оповімо насамкінець. А зараз на часі висвітлення теоретико-методологічного підґрунтя його зацікавлень у вищеоприявленому ключі.

Тема глибокого зацікавлення Івана Яковича сербським фольклором яскраво висвітлена у працях М. Гольберга, М. Гуця, О. Микитенка, Т. Рудої, П. Рудякового, М. Яценка та інших учених, але вона є настільки багатогранною, невичерпною, що залишає нерозкритими багато питань і тем, тобто великий простір для наукових досліджень.

Південнослов'янський, у тому числі й сербський фоль-

клор (особливо сербські епічні пісні) зацікавив Івана Франка ще під час навчання в Дрогобицькій гімназії, про що свідчить його лист до В. Давидяка (1850—1922) — від 27 травня 1874 року: «Рад би-м прочитати збірник пісень сербських Вука Степановича Караджича або інших, бо слов'янська поезія народна мене найбільше цікавить» [19, т. 48, с. 10].

Незабаром у журналі «Друг» з'являється його перше серйозне наукове дослідження сербського фольклору: розгорнута рецензія на відоме свого часу видання сербських пісень М. Старицького (Київ, 1876), у якій ці пісні названі найвеличнішими між усіма, що утворила фантазія слов'янських народів (1877 р.) [19, т. 26, с. 520].

Франко дає свої коментарі щодо особливостей видання М. Старицького, опісля переказуючи зміст тих сербських пісень, які вважає найдовершенішими. До цього списку увійшли «Банович Страхи́ня» і «Косове поле» (останню він назвав «Ліадою»). Епічна розповідь «Косового поля» уявляється вченому «широкою лицарською бесідою, супокійним глибоким Дунаєм, рівною, барвною, поєдиною». Таке порівняння, ймовірно, походить від оцінок Вука Караджича, котрий сербські народні пісні порівнював із «Одіссеєю» та «Піснями Оссіана» Дж. Макферсона (вищезгадана схожість поглядів свідчить про захоплення Івана Яковича відомим сербським фольклористом Вуком Караджичем, про що йтиметься нижче).

Учений глибоко торкається теми історизму сербського та українського епосу. У своїй відомій фольклористичній праці «Як виникають народні пісні» (1887) Франко звертає увагу на питання достовірності змісту сербських епічних героїчних пісень, зазначаючи, що всі вони (зокрема, твори косівського циклу та пісні про Марка Королевича) не лише «набирають європейського розголосу» [19, т. 27, с. 58].

Твори героїчного епосу в українців та сербів поставали у схожих ситуаціях «або під час самих походів у ворожий край, або по них» [19, т. 26, с. 58]; схожим був і виховний аспект змісту творів.

За десять років у рецензії на «Zbornik za narodni život i običaje južnih slovena» (1898) І. Франко напише: «Наука народовідання (фольклору — прим.) є частиною ширшої науки — історії цивілізації людської» [19, т. 31, с. 122].

Чималий вклад І. Франко зробив у вивчення віршування сербських пісень. Порівнюючи ритміку українських дум та сербських юнацьких пісень, дослідник робить висновок: якщо сербські твори «складені переважно п'ятистопним хореем, то українська дума відзначається великою свободою ритму, складу і стиха» [19, т. 26, с. 58]. Мінливим є і тон оповіді в наших думках («із тужного, сумного в жартівливий, а то й їдко насмішливий»), чого «в сербських думах ніколи не стрічаємо» [19, т. 26, с. 59]. Таку особливу відмінність Франко пояснює відносно різними характерами, хоча цей аргумент видається непереконливим: мовляв, «козацькі думи склалися по більшій часті в козацьких куренях, де кипіло ненастанно воїнське життя, де рідко й чутка доходила про тихий супокій життя родинного; лицарям тут ніколи було убирати свої думи в гладку форму, ніколи було думати о однолітнім тоні. Дума задержувала характеристичні признаки їх, їх щоденні поговірки, загалом, фізіономію їх власного розгульного життя. На противагу козакам, сербські воїни після битв вертали додому, і серед тихого родинного життя на основі оповідей-спогадів і творилися пишні співи про давню славу, про теперішню боротьбу» [19, т. 26, с. 59].

Українські митці М. Лисенко, Ф. Колесса писали про чи не генетичну близькість сербських пісенних мелодій з переважно історичним текстом до типу мелодій українських народних історичних дум. Натомість Франко не одразу торкається проблеми генетичного зв'язку форми українських народних дум і сербських пісенних розмірів. Лише дещо згодом повернувся до цієї проблеми, фактично підтримавши висновок О. Потебні та М. Сумцова щодо безпосереднього зв'язку між думою про Олексія Поповича та сербськими і болгарськими історичними піснями [19, т. 29, с. 197], не забуваючи і про загальноєвропейський контекст цього твору.

У статті «Апокрифічне євангеліє псевдо-Матвія і його сліди в українсько-руським письменстві» (1900), кінцева частина якого присвячена вивченню сербських слідів у тексті «Сказания о зачатии и рождестве пресвятой Богородицы», знайденого В. Гнатюком [19, т. 32, с. 144—152], — а конкретніше, сербських епічних юнацьких пісень, Франко зазначає: «На її повстання [варто] признати вплив українців, які на початку XVIII ст. намагалися закладувати і удержувати перші сербські школи» [19, т. 32, с. 147]. Тобто Франко вважав, що до питання про вплив сербського та болгарського фольклору на фольклор український треба підходити всебічно. Зазначимо, що Франко обґрунтовує думку про український вплив на сербську літературу на прикладі творчості українського письменника М. Козачинського, котрий у 1730 році працював у Сербії, зокрема в місті Новий Сад [14, с. 50—55].

Дослідник пише: якщо сербська народна творчість і має вплив на українську, то в більшості «на піснях, уложенних для співу, а далеко менше на думах» [19, т. 36, с. 32].

Цікавими є спостереження вченого над текстом української балади «Іван і Мар'яна». Не знайшовши жодних сюжетних паралелей змісту цієї балади із історичними реаліями українського життя XV—XVI ст. (тобто часу, коли, як гадає І. Франко, і була створена пісня), вчений пише: «Виходить, що основа сеї пісні не постала на нашій ґрунті, а була занесена до нас із південнослов'янських країв захожими співаками, про яких гостювання в нашій краї маємо немало писаних свідоцтв із XVI та XVII в.» [19, т. 42, с. 63]. Щоби підтвердити свої здогадки, Іван Якович звертається до текстів аналогічних сербських та болгарських пісень, особливо перекладеної ним же українською мовою пісні «Зрада жінки Груя Новаченка» [19, т. 10, с. 89—96].

Схожі за сюжетом, ці твори все-таки різняться між собою. Сербська пісня відзначається більш ускладненим та розлогим сюжетом, який має цілком інші ходи: тут окрім чоловіка і дружини є ще й їхній син Степанко, котрий врешті допомагає батькові перемогти турків; далі йдеться

про те, що Груйо Новаченко нагодував у корчмі сина, своїм голосним співом розбудив дружину-зрадницю Максимію, а згодом і спалив її.

Українська балада натомість будує свій сюжет по-своєму: Іван, одружившись із Мар'яною, покинув козакування, почав обробляти своє поле. І ось до їхньої оселі приходить пан турчин із «пропозицією» продати йому Мар'яну. У відповідь Іван викликає супротивника на поєдинок, під час якого Мар'яна не лише не допомогла чоловікові, а й разом із турчином (котрий обіцяв їй заможне життя) зв'язала Івана (нагадаємо, в сербській пісні дружина Груя забороняє синові розбудити чоловіка, коли їдуть три турки-воєнки). Якщо Груєві його син врешті допоміг перемогти супротивників, то Іван одержує перемогу хитрістю: він каже турчинові, що там «Край діброви є два дуби, на них сидять два голуби. Як би їх тут та й убити, Вечереньку зготовити?» [19, т. 42, с. 60], але натомість убиває самого турчина. Цей сюжетний мотив можна зіставити хоча б із знаменитою історичною «Піснею про Байду» («В Цареграді на риночку»), що і робить далі Франко [19, т. 42, с. 71], зазначаючи, що цей мотив у «Пісні про Байду» походить саме із балади «Іван і Мар'яна».

Порівнюючи українські та сербські фольклорні твори, Франко приходить до висновку, що їх закінчення суттєво відрізняються. Поза увагою вченого залишилися певні нюанси фінальних сцен, зокрема цілком різні благання обох невірних дружин про помилування: якщо Максимія із сербської пісні просить чоловіка пожаліти її красу (той запалив дружину), то Мар'яна каже: «Ой, Іване-Іваночку, Най ті знесе сумліньєчко. Подаруй ми цес разочок. Не роби ми загибочок! Буду других научати; Треба вірнов мужу бути» [19, т. 42, с. 60].

Типологічність українського і сербського фольклорних текстів можна простежити, зокрема й на прикладі Франкового перекладу побутової сербської пісні «Невдячні сини» [19, т. 10, с. 88—89]. В ній ідеться про вдову, матір дев'ятьох синів. Коли останній із них вирішив одружитись, «то він маму в ліс відправляє: іди, мамо, в зелену діброву,

Бо до мене сватове прийдуть Та тобою гордувати будуть, Бо ти в мене стара та недужа; Иди, мамо, у ліси зелені, щоб тебе там дикі звірі з'їли». До речі, саме таку кару вибрали для себе дев'ять братів, коли вони вбили чоловіка своєї сестри, втопили її дитину, а саму її (спершу невпізнану) «пошлюбили» (себто, тут йдеться про так званий мотив царя Едіпа) із української народної балади «Жила вдова на Подолі»: «Та ходімо, сестро, А в ліси буйнії, А нехай же нас, нас роздерут А звірі лютії!».

Сербська пісня «Невдячні сини» за змістом нагадує українську народну думу «Про вдову і трьох синів» — в ній йдеться про те, що сини вигнали свою стару матір з дому з таких же міркувань. Коли в українській народній думі усі три сини виганяють матір, то в сербській пісні це робить останній, дев'ятий, але, вочевидь, за мовчазної згоди інших братів. Дума та пісня оповідають і про труднощі матері-вдови у вихованні дітей. У обох творах наявні суттєві розбіжності в сюжеті, але морально-етичне спрямування фіналу практично однакове: йдеться про несподівану появу в сербській пісні фантастично-казкового мотиву зустрічі матері з двома хлопцями, котрі перетворили її синів на каміння, а невісток — у гадюк. В українській думі аналогічну функцію виконує материне прокляття.

Відомий фольклорист зачіпає тему мусульманства в українській та сербській літературі і народній творчості. Учений зазначає: «Не слід, однак, думати, що мусульмани відносно слов'янського світу відігравали виключно винищувальну та спустошувальну роль» [19, т. 29, с. 122]. Франко зазначає, що ці сусіди були «неприємними і страшними, але там, де вони здобули собі повне панування, вони виявляли у багатьох відношеннях гуманність, терпимість до іновірців і давали доступ до цивілізації» [19, т. 29, с. 122]. Дослідник закріплює свої слова прикладами із сербського фольклору: «Юрій Смедерявац (Юрій Бранкович — прим.) питає Янка Сибіяннина: «Якщо тобі Бог допоможе перемогти турка, то яку ти залишиш нам віру?» Той відповів: «Я алишу вам віру угорську, щоб ви від-

правляли меси¹, вірили в Рим і в папу». А турецький султан на таке ж запитання відповідає: «Я побудую поряд церкву і джамію: хто вірує в Христа, той хай іде до церкви, а хто молиться Магометові, хай іде до джамії» [19, т. 29, с. 123].

Окрім того він пише про дружбу сербських юнаків із «християнського побережжя» із «юнаками-мусульманами» [19, т. 29, с. 123].

Сербські пісні для Івана Франка стали не тільки пошуково-дослідницьким об'єктом, але й цікавили його як спраглового читача, котрий був завзятим естетом і поціновувачем міжнародного фольклору: «В вільних хвилях упиваюся сербськими піснями Вука і перекладую з них, що мені особливо сподобається» [19, т. 49, с. 406].

Як палкий фанат сербського фольклору, Іван Якович Франко не міг не цікавитись творчістю видатного сербського етнографа-фольклориста Вука Караджича. Це захоплення спричинене й схожістю обох велетів слов'янської літератури: Іван Франко, як і Вук Караджич, був талановитим мислителем, істориком, лінгвістом та фольклористом.

Франко мусив знати про В. Караджича, про його збірки сербських пісень ще в студентські роки (приблизно в 17-річному віці). Це пояснюється тим, що юний Іван Якович в пояснювальній статті до своїх перекладів «Слово про полк Ігоря», «Краледворський рукопис» та інших творів, відзначав, що хвалиться і «сербин своїми богатирськими думами» [25, с. 436].

У листі Каменяра до Володимира Давидяка від 27 травня 1874 року подані конкретні згадки українського вченого про Вука Караджича. «Так само рад би-м прочитати збірник пісень сербських Вука Стефановича Караджича або інших, — писав Іван Франко Давидяку, — бо слов'янська поезія народна мене найбільше цікавить...» [25, с. 8—9].

Збірки пісень, видані В. Караджичем, Франко, вочевидь, мав у руках і читав ще такі в 70-х роках XIX ст. Захоплювався ними й пізніше. Швидше за все, І. Франко одержав

1) Служби божі.

збірки сербських пісень Вука Караджича від М. Драгомано-ва. В особистій бібліотеці І. Франка, що знаходиться в Києві у відділі рукописів Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, вона складається з понад 6 тисяч книжок [3], зберігаються три збірки сербських пісень Караджича. Тут є чимало сербських пісень і, зокрема, книжок, де зібрано переклади фольклорних творів різними мовами зі збірок В. Караджича. Зі збірок сербських пісень в перекладі німецькою мовою в бібліотеці І. Франка зберігається двотомне видання Тальві «*Volkslieder der Serben*» (Лейпціг, 1853); є тут і книги з перекладами та дослідженнями сербських пісень на основі збірок В. Караджича російською, польською, чеською та іншими мовами світу. В особистій бібліотеці Франка знаходиться також словник сербської мови В. Караджича і копія статті П. Кулаковського «О новом издании сочинений и сборников Вука Караджича» тощо. Все це промовляє за те, що І. Франко цікавився В. Караджичем та сербськими народними піснями [22, с. 219–227].

І. Франко у своїй статті «Як виникають народні пісні», надрукованій у 1887 році, писав: «Сербські пісні, т. зв. юнацькі, що оспівують боротьбу за народну незалежність, бої на Косовім полі, вчинки Марка-Кралеви́ча і т. п., наби́рають європейської слави, стають матеріалом, на основі якого Енгель майже дослівно оповідає Європі історію падіння сербської самостійності». Ця стаття, вочевидь, була написана Франком під впливом вражень від збірок Вука Караджича [27, с. 52].

У 1893 році із-під Франкового пера виходить стаття «Літературне відродження полудневої Русі і Ян Коллар», де йдеться про В. Караджича як лінгвіста, вплив якого позначився і на Галичині. Характеризуючи культурне життя в Галичині на початку ХІХ ст., де йшла завзята боротьба в галузі мови, в статті «Спори правописні та азбучні» і відзначаючи низький рівень цього культурного життя, Франко пише, що вже тоді виступили прогресивні діячі, котрі почали звертатись не до польської, латинської чи німецької мов, а до рідних джерел. З таких, власне, він відзначає прогресивного

галицького письменника Маркіяна Шашкевича, який перший в західних областях України писав чисто народною мовою і своїм твором «*Azbuka i Abecadlo*» виступив у боротьбі проти Лозинського, котрий радив друкувати українські речі латинською азбукою. А на Шашкевича, як і на інших прогресивних діячів культурного відродження в Галичині, великий вплив мав Караджич, про що й говорить І. Франко: «*Та все-таки примір Вука в Сербії впливав на молоде покоління галицько-руських письменників. Сам Шашкевич завіз у «Русалці Дністровій» правопис, значно відмінний від того, якого вживають книги церковні, а Йосиф Левицький видав один із своїх «тезоіменитих» віршів на честь Снігурського в 1841 році мовою народною і правописом радикально фонетичним, скопійованим з Вукового*».

Ім'я Вука Караджича часто надibuємо в наукових працях І. Франка. У своїх «Студіях над українськими народними піснями» (Київ-Львів, 1913) Франко неодноразово цитує місця з багатого зібрання сербських і хорватських пісень Вука Караджича. На фольклорні збірки Караджича покликається Франко і в своїй праці «*Przyczynki do podan o Mahomecie u Slowian*» [21, с. 70–96]. Про Вука Караджича згадує Франко і в статті «Осип Бодянський», яка була вперше надрукована при збірці «Наські українські казки» О. Бодянського, виданої в серії «Літературно-наукова бібліотека» (Львів, 1903)

До Вукових збірок пісень І. Франко звертався і в зв'язку зі своєю перекладацькою діяльністю. Каменяр надавав великого значення перекладам, в яких він вбачав міцні «*підвалини власного письменства*». Шістдесят письменників світу збагачили скарбницю української культури своїми кращими творами завдяки перекладам І. Франка, який умів відібрати найкращі твори як і з ідейного, так і художнього боку. Зі збірок Караджича І. Франко переклав одинадцять текстів, із них: «Майка светог Петра» («Мати святого Петра»), «Највећи гријеси» («Найбільші гріхи»), «Неблагодарни син» («Невдячні сини»), «Ђакон Спефан и два ангела» («Диякон

Степан»), «Ропство Јанковића Стојана» («Неволя Стояна Янковича»), «Љуба богатого Гавана» («Жінка багатого Гавана»), «Невјера Љубе Груичине» («Зрада жінки Гру я Новаченка»), «Љуба змаја Огњенога» («Жінка огняного змія»), «Јунак вилу устријели» («Юнак застрілив вілу»), «Преља и цар» («Пряха і цар»), «Крштење Христово» («Як Христос хрестився»). Всі ці пісні перекладені з першого та третього томів сербських пісень Караджича.

У 90-і роки Франко із захопленням читає праці В. Караджича. Особливе зацікавлення викликали гайдуцькі та ускоцькі пісні, оскільки в них висвітлена героїчна боротьба південнослов'янських народів проти турецької неволі. Саме ці твори нагадували українському фольклористу відчайдушну боротьбу опришків проти іноземного гніту.

Вук Караджич народився 7 листопада 1787 року, а відійшов у засвіти 7 лютого 1864 року і був похований у Відні. Проте згодом у 1897 році відбулося перепоховання визначного сербського лінгвіста в Белграді. До числа запрошених входив І. Франко, і на підтвердження цього факту в його архівах зберігається запрошення з Белграда, адресоване на його ім'я. Однак з невідомих причин Франкові не пощастило побувати на Белградських похоронах Вука Караджича.

Як бачимо, І. Франко захоплювався творчістю видатного серба. Однією з причин була спільність їхніх уподобань та інтересів: обидва титани свого народу в детальному дослідженні фольклору вбачали надію до його визволення, а також вивчення психології, культури та світогляду народу. Схожість історичної минувшини українців та сербів змушувала Франка перекладати та популяризувати твори зі збірок Вука Караджича. Саме цей сербський філолог, мислитель, лінгвіст та фольклорист став кумиром для українського Каменяра. І Караджич, і Франко зробили неоціненно великий внесок у сербську та українську фольклористику, ставши дороговказами для своїх народів, які любили понад усе. Ми вдячні Богові за те, що завдяки міжнародному проектуванню ми маємо змогу доторкатися до НЕВМИРУЩОГО!

ЛІТЕРАТУРА

1. Бабій О. Й. Микола Євшан (Федюшка). Життя і творчість В десятиліття його смерті. 1919—1929 / О. Й. Бабій. — Львів, 1929.
2. Возняк М. С. З життя і творчості Івана Франка / М. С. Возняк. — К., 1955.
3. Гольберг М. Я. Південні слов'яни в особистій бібліотеці І. Я. Франка / М. Я. Гольберг // Радянське літературознавство. — 1960. — № 2.
4. Гольберг М. Я. Іван Франко та українсько-сербські культурні зв'язки / М. Я. Гольберг — Львів : Світ, 1991.
5. Дей О. І. Іван Франко і народна творчість / О. І. Дей. — К. : Держлітвидав, 1955.
6. Дей О. І. Пісня в житті Івана Франка / Дей О. І. // Сторінки з історії української фольклористики. — К., 1975.
7. Драгоманов М. П. Листи до І. Франка і інших / М. П. Драгоманов. — Львів, 1908.
8. Колесса Ф. М. Народнописенна ритміка в поезіях І. Франка / Ф. М. Колесса // Колесса Ф. Фольклористичні праці. — К., 1970.
9. Маланюк Є. Ф. Франко як явище інтелекту // Книга спостережень. — Торонто, 1962. — Т. 1.
10. Міжслов'янські фольклористичні взаємини. — К. : Видавництво АН УРСР, 1963.
11. Народні пісні в записах Івана Франка / Упорядкування, вступна стаття і примітки О. І. Дея. — К., 1981.
12. Обряди і пісні весільні люду руського в селі Лолин Стрийського повіту / Зібрала О. Рошкевич ; опрацював І. Франко. 1886 // Весілля : у двох книгах : книга 2 / Упорядкування текстів, примітки М. М. Шубравської ; нотний матеріал упорядковано О. А. Правдюк. — К., 1970.
13. Орлова Т. І. Етноестетика в поняттєвому контексті сучасного мистецтвознавства / Т. І Орлова // Українська народна творчість у поняттях міжнародної термінології (примітив, фольклор, аматорство, наїв, кітч...) : колективне дослідження за матеріалами Других Гончарівських читань / Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнографії ім. М. Т. Рильського НАН України, Музей І. Гончара. — К. : Родовід, 1996.
14. Пащенко Є. М. Сербський фольклор у творчості українського письменника XVIII ст. М. Козачинського / Є М. Пащенко. До 600-річчя битви на Косовому полі // Народна творчість та етнографія/ Є. М. Пащенко. — 1989. — № 5.

15. Півторак В. Р. Півторак О. М. Прийде нове життя, добро нове у світ... Пророчі візії творчості Івана Франка крізь призму науково-дослідного пізнання його фольклористичної сербістики / В. Р. Півторак, О. М. Півторак // «Нам пора для України жити...»: матеріали до навчально-виховних занять / упорядники: Н. Уманців, Я. Козленко, С. Худецька, В. Островський. Івано-Франківськ : ФОППО, 2016. — 210 с.

16. Півторак О. М. Терешків Л. Т., Півторак В. Р. Сербські мотиви української дійсності: лінгвокультурний пост-проектний полілог на тлі міжетнічних взаємин калушан // О. М. Півторак, Л. Т. Терешків // Методичні діалоги — журнал для вчителів української мови й літератури. — 2013. — № 11.

17. Франко А. Д., Франко О. О. Колядки й щедрівки з Калущини — в особистому архіві Івана Франка / А. Д. Франко, О. О. Франко // Дзвони Підгір'я. — [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://dzvony.com.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1111%3Akolyadki-j-shchedrivki-z-kalushchini-v-osobistomu-arkhivi-ivana-franka&catid=150%3Aludy&Itemid=534

18. Франко І. Я. Жидівські погроми літом 1648 р. / І. Я. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у 50 томах : фольклористичні та літературно-критичні праці. — Т. 43. — К., 1986.

19. Франко І. Я. Зібрання творів : у 50 т. — К. : Наук. думка, 1976—1986.

20. Франко І. Я. Моя любов : поезія / І. Я. Франко. — [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.ifranko.name/uk/Verses/ZVershynINyzyn/Ukraina/MojaLjubov.html>

21. Franko I. J. Przyczynki do podan o Mahomecie u Slowian / I. J. Franko // Wisla. — 1894. — т. VIII.

22. Франко І. Я. Сербські народні думи і пісні (з приводу перекладів М. Старицького) / І. Я. Франко. // Франко І. Вибрані статті про народну творчість. — К. : АН УРСР, 1955

23. Франко І. Я. Студії над українськими народними піснями) / І. Я. Франко. — К. — Львів, 1913.

24. Франко І. Я. Студії над українськими народними піснями) / І. Я. Франко // Іван Франко. Зібрання творів у п'ятдесяти томах : т. 42. Фольклористичні праці. — К. : Наукова думка. — 1984.

25. Франко І. Я. Твори в 20-ти т. : т. XIV. — К. : Держлітвидав України, 1955.

26. Франко І. Я. Твори : в 20-ти т. : т. XX. — К., 1956.

27. Франко І. Я. Як виникають народні пісні) / І. Я. Франко. // Франко Іван. Вибрані статті про народну творчість. — К. : Видавництво АН УРСР. — 1955.

ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСИ

<http://elib.crimea.edu>

<http://www.galychyna.if.ua/>

<http://dzvony.com.ua/>

<http://uk.wikipedia.org>

VITALIY PIVTORAK, is a teacher of Ukrainian language and literature in the Kalush Gymnasium named after Dmytro Bakhmatyuk of the Kalush City Council in Ivano-Frankivsk region; a head of the group of linguistic and literary works of Ivano-Frankivsk regional department of the Minor Academy of Sciences of Ukraine

OKSANA PIVTORAK, a head of library reference in Voynyliv school in the Kalush district, Ivano-Frankivsk region. A chairman of the Kalush city district branch of «Ukrainian Library Association»

MARTA BODNARUK the student of the Kalush Gymnasium named after Dmytro Bakhmatyuk

FRANKO'S SERBISTYKA THROUGH INTERNATIONAL STUDENT DESIGN

Abstract. The article describes an impact of the Ukrainian writer, translator and social researcher Ivan Franko on research of serbian folklore inspired by the prominent serbian social and cultural actor Vuk Karadzic with Ukrainian public and cultural activist Mykhailo Starytskyi. The article has appeared as a result of an international student collaboration project «Serbian motives of Ukrainian reality» of the Kalush department of Ukrainian Library Organisation, students of the Kalush Gymnasium named after Dmytro Bakhmatyuk and members of the language and literature workshop of the Minor Academy of Sciences of Ukraine.

Keywords: serbian folklore, Ivan Franko, Vuk Karadzic, Mykhailo Starytskyi, Ukrainian culture, international knowledge about Franko, International student collaboration.

РОЗДІЛ II

КРАЄЗНАВЧІ РОЗВІДКИ

Микола КОГУТ
(м. Калуш)

РОДИНА ІВАНА ФРАНКА І ПІДГІРКИ

Підгірки — мала батьківщина відомих наших земляків: священика і поета Антіна Могилянського (1811—1873), художника Григорія Смольського (1895—1982), вченого-історика Оксани Франко (1939 р. н.). Цей список можна доповнити ще не одним іменем. Та головне, із Підгірками пов'язаний життєвий шлях Івана Франка і, насамперед, родини його молодшого брата Онуфрія.

У Якова Франка і Марії з роду Кульчицьких, які проживали в Нагуєвичах Дрогобицького повіту, народились троє синів: Іван, Захар та Онуфрій. Після смерті батьків господарство Франків перейшло до вітчима Григорія Гаврилика.

Старший із братів Іван проживав у Львові. Захар і Онуфрій залишились у Нагуєвичах на рідному обійсті разом із вітчимом Гавриликом. Захар одружився у 1883 році, а наймолодший брат Онуфрій — в 1886 році. З часом народжувались діти і братам стало тісно у батьківській хаті.

Сім'я Онуфрія Франка складалася із дев'яти чоловік, Захара — із семи, вітчима Григорія Гаврилика — з чотирьох осіб. У хаті зник спокій: причиною всьому була земля. Справа дійшла до суду. Було винесено справедливе рішення: розділити батьківську землю в Нагуєвичах між Франками: трьома братами і сестрою.

З однієї львівської газети Іван Франко дізнався, що суддя Насада в селі Підгірки біля Калуша продає хату із землею. Брати Іван та Онуфрій продали свої частки в Нагуєвичах і вирішили купити землю в Підгірках. Купівля була оформлена у 1903 році.

«Я уже ест у Підгорках, — писав Онуфрій братові Іванові Франку 7 вересня 1903 року, — прошу вас приїжджайте скоріше, як час позволить. Я ту зістану кілька тижнів[...]. Напишіть коли маємося вас сподівати».

Купили брати Франки в Підгірках сорок моргів поля із господаркою з кращим і родючішим, ніж у Нагуєвичач, ґрунтом. За все Іван та Онуфрій заплатили 8 тисяч срібних ринських.

Із Нагуєвич Онуфрій Франко зі своєю великою родиною переїхав у Підгірки навесні 1904 року. 24 квітня Онуфрій писав братові Івану: *«Я уже з цілою родиною чотири неділі в Підгорках. Ото я вас прошу, милий брате, будьте такі добрі приїдьте сюди до Підгорок. Подивитися на свою отчизну, бо то уже місце так би родине [...] Запрошую вас з цілою родиною на літо і до осені з дітьми до нас. Онуфер і Юліана Франки».*

На час переїзду в наймолодшого із Франків було вже семеро дітей: Яків, Антон, Марія, Розалія, Анна, Анастасія та Михайло. Підгірки дали життя ще одній гілці роду Онуфрія Франка. Тут 22 серпня 1906 року народився наймолодший син Онуфрія, якого назвали подвійними іменем — Омелян-Володимир. Одружився він з Анною Тацуняк. Після весілля молоді вирішили відокремитись. Стали будувати хату при дорозі на Калуш — на землі, також купленій спільно братами Іваном та Онуфрієм Франками у 1903 році. Закінчили будівництво хати в 1937 році. У старій хаті Онуфрія народився первісток Омелян-Володимир та Анни Франків: його охрестили іменем Мирослав-Онуфрій. 19 березня 1939 року у новій хаті прийшла на світ дочка Оксана-Любов (тепер професор, доктор історичних наук Львівського національного університету імені Івана Франка). Наймолодшою була дочка Уляна-Людмила, померла у 1946 році немовлям і похована у гробі свого діда Онуфрія Франка.

Помер наймолодший брат Івана Франка Онуфрій 28 липня 1913 року від запалення нирок на 59-му році життя. Син Каменяра Тарас Франко, котрий на той час був у Під-

гірках, відвідував хворого стрийка, писав батькові у Львів: *«Дорогий тату! Помер стрийко нині рано 28.07. Похорон у середу [...] Може бисте з Петром приїхали на похорон...».*

Ось що згадував про похорон пізніше відомий художник, родом з Підгірок, Григорій Смольський: *«Івана Франка я вперше побачив у 1913 р. на похороні його брата Онуфрія. На великому подвір'ї зібралось багато народу. Франко стояв під стіною хати. Зняв обома руками капелюха з голови і тримав його при собі. До нього підійшов високий кремезний селянин Стефан Максимішин, привітався і взяв від Франка капелюх. Біля того Стефана Великий Каменяр виглядав немічним, але вся увага присутніх була звернена на Івана Франка. Всі присутні відчували духовну силу того немічного тілом чоловіка, бо слава про нього вже лунала навколо...».*

На могилі Онуфрія Франка родина поставила литий хрест із розп'яттям на цементній підставці, на якій зафіксовано хто тут спочиває. З Онуфрієм в одній могилі поховані — його дружина Юлія з Дідинських, яка померла 1 листопада 1945 року, і внучка Уляна-Людмила.

За ініціативи і сприяння онуки Онуфрія Оксани Омелянівни Франко 2014 року на дідовій могилі постав новий пам'ятник. Велику допомогу у встановленні надмогильної плити та фотографій на ній надав підгірчанин Ярослав Андигур.

Після батька, Онуфрія Франка, за два з половиною місяці, 5 жовтня 1913 року, помер найстарший син Яків. Причина смерті — дизентерія. Прожив Я. Франко всього 27 років. У підгорецькій хаті, придбаній батьком Онуфрієм, замешкав син Антон, який по смерті Якова був найстаршим.

З червня 1918 року Антон Франко одружився з Анастасією Когут. Від цього шлюбу народилися: сини Іван, Володимир, Богдан, Михайло та дочки Ярослава, Дарія і Ольга. На початку 1930-х років батьківська хата стала Антонові затісною і він вирішив на місці старої, історичної, пов'язаної з Іваном Франком та родиною, побудувати іншу — просторішу. На фасаді цієї хати — за шістьдесят літ, 28 серп-

ня 1999 року, — відкрито і освячено меморіальну дошку, присвячену перебуванню Івана Яковича Франка в Підгірках. Напис на дошці сповіщає: «На цьому подвір'ї стояла хата, яку Іван Франко спільно купив з братом Онуфрієм у 1903 р. Останній раз І. Я. Франко побував у Підгірках 28 липня 1913 р.». На жаль, теперішні власники хати зняли цю дошку, де вона зараз — невідомо.

Хату і ґрунт у Підгірках Іван Франко в своєму тестаменті записав братові Онуфрієві та його нащадкам, але з умовою, що якби діти продавали той ґрунт, мусили б повернути його — Івана — частку нащадкам брата Захара. Того не сталося, оскільки Онуфрієві нащадки назавжди осіли у Підгірках. А тому діти І. Франка мали моральне право приїжджати сюди і чути тут, як на вітцівщині.

Скільки разів приїжджав до брата Онуфрія Великий Каменяр — невідомо. Неодноразово відвідувала Підгірки дружина письменника — Ольга Хоружинська-Франко, приїжджали сини Петро і Тарас та онуки Люба, Віра, Зіновія та Роланд. В літню пору проводили тут свій час і дочка Анна Франко-Ключко разом зі своїми синами. Про своє перебування в Підгірках вона згадує у споминах «Іван Франко та його родина», надрукованих у журналі «Дзвін» (1994, № 2-3, с. 109—145).

Нашадки Онуфрія Франка не стояли осторонь національно-визвольної боротьби УПА. У повстанських рядах загинули: — Іван Франко «Кожум'яка», Богдан Франко «Дубок». Володимира і Ярославу Франків за участь у підпіллі вивезено в Сибір.

Про родину Великого Каменяра в Підгірках нагадують:

- музей-оселя Івана Франка (відкриття — 30 серпня 1992 року);
- погруддя Великому Каменяреві біля місцевого Будинку культури (1979);
- оновлене погруддя І. Франку біля музею-оселі родини Каменяра (2014);
- меморіальна дошка, присвячена перебуванню Івана Франка у Підгірках (освячена 27 серпня 1999 року).

ЛІТЕРАТУРА

1. Горак Р. Д. Рід Онуфрія Франка / Р. Д. Горак // Дзвони Підгір'я. — 1995. — № 76—85. — С. 5.
2. Когут М. С. Підгірки: минуле і сучасне / М. С. Когут. — Дрогобич: ВФ «Відродження», 2000. — С. 57—64.
3. Смольський Г. С. Іван Франко у Підгірках / Г. С. Смольський // Жовтень. — 1978. — № 8. — С. 122—123. —
4. Франко-Ключко А. І. Іван Франко то його родина / А. І. Франко-Ключко // Дзвін. — 1994. — № 2-3. — С. 109—145. —
5. Франко О. О. Іван Франко і Підгірки / О. О. Франко // Дзвони Підгір'я. — 1993. — 26 серп. — № 37. — С. 4.

Олеся ФРАНКО
(м. Калуш)

ІВАН ФРАНКО І ПРИКАРПАТТЯ

Українського генія знає цілий світ, але є на мапі край,
якому особливо близьке його ім'я. Це наше Прикарпаття.

МОЄ ПРИКАРПАТТЯ

Радію, що живу на Україні,
На Прикарпатті, тут усе моє:
ліси і гори, ріки і долини.
Це край, де народилась я.

Земля така багата, щедра,
І люди добрі тут живуть.
Своєю працею щоденно
Звеличують красу земну.

Коли ж троїста музика заграє,
І звуки злинуть в небеса.

«СЛАВА УКРАЇНІ!» — люд співає,
 Бо Україна була, буде, вона є!
 (Олеся Франко, 30. 06. 2015)

9 листопада 1962 р. місто Станіслав перейменоване на Івано-Франківськ, відповідно змінилася й назва області. Цей край Іван Франко сховався вздовж і впоперек: бував у Станіславові, Калуші, Косові, Болехові, Снятині, Підгірках, Нижньому Березові тощо. Це засвідчують понад три десятки пам'ятників, споруджених в області, про це розповідає мапа «Ім'я Івана Франка на Прикарпатті» в Краєзнавчому музеї обласного центру. Його ім'я носять вулиці, парки, кінотеатри, театри тощо.

На матеріалах Станіславщини Каменяр написав невмирущі твори про Олексу Довбуша й опришків, розповів про життя гуцула Юри Шинкаря, тему народної пісні про шандаря поклав в основу драми «Украдене щастя». Перебуваючи в Коломийській в'язниці, поет створив полум'яного «Вічного революціонера».

Іван Франко... Нині це ім'я вимовляють з пошаною та гордістю, сходяться до нього з близьких і далеких доріг, віддають низький уклін землі, що народила його.

Для кожного з нас найріднішим є місто чи село, де народився, вимовив перше слово, звідки вирушив у світ. Для мене такою малою батьківщиною є Калуш, мікрорайон Підгірки. Тут моє коріння, могили моїх предків.

СЛАВНЕ МІСТО

На Прикарпатті, в бойківському краї,
 Є славне місто, рідне й дороге мені.
 Це Калуш мій, це батьківщина моя,
 Я народилась тут, зростала і живу.
 У цьому краї народився наш Бандера,
 Іван Франко бував, живе його рідня.

І славний всім, Григорій Смольський,
 Художник знаний, також мій земляк.
 Не можу не згадати про опришків,
 Олексу Довбуша, його стежки.
 Багатий край на славних українців,
 Їх імена відомі на весь світ.
 (Олеся Франко, 07. 2015)

Але Підгірки не просто мальовнича місцевість — це багата скарбниця бойківських мистецьких традицій і звичаїв... Водночас, Підгірки — це колиска багатьох славних синів і дочок України, які вражають нас силою свого духу, безмежною відданістю своєму народові.

З родиною Франків щільно пов'язане мальовниче село Підгірки, яке розкинулося вздовж південного схилу Доли, що тягнеться від Калуша в напрямку Войнилова в долині річки Млинівка. Мешканці села свято оберігають усе, що пов'язане з ім'ям Великого Каменяра. У 1956 році під час святкування сторіччя від дня народження Івана Франка в Підгірках йому споруджено пам'ятник.

Я, правнучка Онуфрія, рідного брата Івана Франка. Це велике щастя та велика відповідальність бути нащадком Франкового роду. Чому вибрали саме село Підгірки?

У Якова й Марії Франків народилися дочка Анна та три сини: Іван, Захар і Онуфрій. Батьки померли, коли діти були ще малими. Їхнім господарством і землею заволодів вітчим Григорій Гаврилик. Іван учився, утримуючи себе уроками, а брати вимушені тяжко працювати у вітчима й мачухи на рідному обійсті. Онуфрій два роки навчався в Дрогобичі ковальства. Мав хист до різьбярства — простим ножиком юнак вирізав предмети домашнього вжитку й забавки. Коли Захар (1883) і Онуфрій (1886) поодружувалися, в нагуєвицькій хаті стало тісно. За родинними переказами, Іван в 1902 році дізнався, що в Підгірках місцевий священик продає хату й шматок землі. Іван допоміг купити цей маєток братові Онуфрієві. Навесні 1904 року Ону-

фрій із дружиною Юлією з Дидинських (родом із с. Ясениця Сільна) та сімома дітьми поселився в Підгірках. На початку квітня 1904 року велика родина Онуфрія і Юлії (з Дидинських) (1861—1945), що складалася разом із ними з 9 осіб: Якова (Яся) (1887—1913), Антона (1888—1974), Марини (1890—1976), Розалії (1892—1972), Ганни (1894—1949), Анастасії (1896—1975) та Михайла (1900—1951) переїхала до Підгірок і оселилась в старій, але ще міцній хаті. Підгірки дали життя ще одній вітці роду Онуфрія Франка. 22 серпня 1906 року народився їхній наймолодший син Омелян-Володимир (1906—1981) — мій дідусь.

Детальніше про Омеляна-Володимира, будинок якого сьогодні є музеєм. Одружився Омелян-Володимир з Анною Тацуняк. Після весілля молоді вирішили відокремитись. Стали будувати хату при дорозі на Калуш. Закінчили будівництво у 1935 році. У новій хаті Онуфрія 15 квітня 1936 року народився первісток Омеляна-Володимира та Анни Франків, його охрестили іменем Мирослав-Онуфрій (мій батько). За три роки, 19 березня 1939 року, у них народилася Оксана-Любов. Наймолодшою була Уляна-Людмила, котра народилася 1946 року і за місяць померла, похована у гробі свого діда Онуфрія Франка.

Помер наймолодший брат Івана Франка Онуфрій 28 липня 1913 року від запалення нирок на п'ятдесят дев'ятому році життя. Брат Захар пізніше згадував: *«Добре жилося Онуфрієві. Поставив стодолу, ковальства не робив. Десять у марті пішов на рибу і розібраний заліз у зимну воду й з простуди помер...»*.

Могила Онуфрія Франка збереглася у південно-західній частині цвинтаря. На ній встановлено чавунний хрест із Розп'яттям. На постаменті в ніші розміщена дерев'яна табличка з надписом: *«Тут спочиває Онуфрій Якович — Юлія Івасилівна — Олена Омелянівна. Вічна пам'ять»*. У 2012 році за підтримки мера міста І. Насалика могили Онуфрія і Юліани Франків упорядковано та споруджено там гранітну стелу. На цьому цвинтарі поховані діти та внуки Онуфрія: Антон

та Ганна Франко, Омелян-Володимир з дружиною Анною Франко, Ярослава з чоловіком Василем Турчин, Михайло та Юлія Франко, Ольга Франко, Михась Франко, Василь Франко. Мирослав Франко похований у Калуші, Ярослав — в Новиці, а Богдан та Іван поховані на братській могилі в Підгірках.

На Калущині проживають внуки та правнуки Онуфрія, а саме: Омеляна (Оксана та Олеся із сім'ями) та Антона (Роман, Любов, Надія, Іванна, Ігор та Зоряна із сім'ями).

Пісня і слово домінували у житті нашої сім'ї. Дідусь Омелян та батька Мирослава запрошували на творчі зустрічі та заходи, які проводилися на Калущині, приурочені Великому Каменяреві. Коли я підросла, то й мене брали з собою. Бачили, що маю хист до музики та слова, неодноразово виступала з піснями та виконувала твори на фортепіано. Зауважу, що моя старша сестра Оксана швидко вивчала вірші напам'ять і залюбки декламувала їх. Не можу не згадати і про свого сина Назарія, який у 4 роки вперше виступив на сцені і прочитав вірш про Івана Франка. Сьогодні він одночасно навчається в Прикарпатському національному університеті та Івано-Франківському технічному університеті нафти і газу. Отже, з покоління в покоління засівалося зерно, з якого проростала шана до нашого талановитого предка.

У Підгірках Іван Франко бував неодноразово — на відпочинку в брата, в гостях, проїздом у Карпати та в різних справах. Зі спогадів мого діда Омеляна дізналася, що *«коли приїжджав Іван Франко, то односельці у неділю чи у свята сходилися на розповідь Івана Франка. У вільний час я із стрийком Іваном ходив у ліс по гриби. Він знаходив і показував, бо руками майже нічого не міг робити. І ходив з Франком також на рибу»*. Ще дідусь Омелян розповідав, що *«стрийко часто, коли приїжджав у Підгірки, бував у «газетника»*. Так односельці називали освіченого селянина Стефана Смольського, батька відомого художника Григорія Смольського. Григорієва сестра Парасковія Ягинчук, яка народилася 1896 року, зга-

дувала про переїзд сім'ї Онуфрія та гостювання Івана Франка в Підгірках: *«Їхали всі на возі, одягнені були в мануфактурну кольорову одіж. У той час усі селяни носили натуральні «зрібні» вишиті сорочки, тому це викликало зацікавленість. Усі вибігали дивитися на новоприбулих сусідів»*. Згодом і сам художник Григорій Смольський у своїх творах про Івана Франка напише: *«Пам'ятаю, у 1905 році в село з'їхалася вся родина Івана Франка на вакації. Я ще мусив пасти корову, але про той приїзд відразу довідалися всі сусіди, бо це була для села сенсація. Мою увагу привернули Франкові сини-гімназисти Тарас й Андрій, які відразу пішли в поле. Гурт хлопців і я між ними пасли корови і при такій «службі» постійно гарцювали і грали «кічки» або «джога». Молоді Франки застали нас, як ми ціляли у капелюх-солом'ях. Ми відразу відчували прихід гімназистів у дивних мундирах з пасками на комірах і зніжковіли. Тоді Тарас запропонував нам нову забаву, на яку ми відразу з цікавістю погодилися»*.

І. Франко, його дружина Ольга Хоружинська, діти та онуки часто гостювали у родичів. Письменник збирав на Калущині пісні, прислів'я та приповідки, ловив рибу, допомагав братові по господарству. З приїздом відомого гостя до хати Онуфрія приходили односельці. Одні просили поради, інші бажали послухати його міркування про політичні події. Щира дружба зав'язалася із селянином Стефаном Смольським, син якого, Григорій, став художником і зробив чимало для увічнення пам'яті Каменяра.

Востаннє Іван Франко побував у Підгірках 30 липня 1913 року на похороні рідного брата Онуфрія. А ще, пригадалося мені, як син Омелян Франко та донька Онуфрія Розалія Баб'як згадували: *«У літі Іван Франко часто приїздив до свого брата, мого батька, в Підгірки. Дні, коли гостював стрийко, були особливо радісними не тільки для нашої сім'ї. Як тільки він приїздив, у нашій хаті збиралося повно людей. Кожному було цікаво посидіти, поговорити з Іваном Франком. Стрийко також поводився з ними дуже чемно, з кожним вітався за руку. Вбирався він у звичайне вбрання і ніколи не ви-*

глядав на пана. Говорив також просто, по-нашому... Стрийко Іван дуже любив дітей. І де тільки побачив малу дитину, покличе до себе, ніжно погладить по голівці, тепло заговорить, якщо має, дасть даруночок. Тому діти до нього горнулися».

Музей-оселю родини Івана Франка відкрили 30 серпня 1992 року. Були присутні гості зі Львова, Івано-Франківська, Калуша, Нагуєвич. Донині пам'ятаю, як священник греко-католицької церкви Стрітіння Господнього з Підгірок Михайло Бойчук освятив музей-оселю і відслужив молебень, та з яким піднесенням виконувалася чоловічою народною хоровою капелюю «Прометей» під орудою І. Кримського пісня «Не пора, не пора». Надали і мені можливість виступити від молодого покоління Франків.

У нашому родинному музеї, в оселі, де я народилася і зросла, відкрито чотири кімнати. Перша кімната (колишня кімната моїх батьків: батька Мирослава Омеляновича Франка та матусі Марії Миколаївни Франко (з родини Пихней) розповідає про життєвий і творчий шлях І. Я. Франка. В ній розміщені світлини з дитячих років, студентського періоду життя, похилих літ Каменяра. Тут же фотокопії листів Онуфрія Франка до брата Івана, фотографії дітей Петра, Тараса, Андрія та Ганни. Центральне місце в цій кімнаті займає родинне дерево франкового роду. Над деревом роду висять портрети трьох братів: Івана, Захара та Онуфрія Франків. Друга кімната музею (колишня наша дитяча кімната: моя і сестри Оксани) музею містить матеріали про родину Онуфрія Франка у Підгірках. Також зібраний матеріал про родину Онуфрія Франка в Підгірках. Є також і куток священника, поета і просвітницького діяча о. Антіна Могильницького, якого виплекала земля Підгірок. Третя кімната (колишня кімната дідуса Омеляна та бабусі Ганни) — це франкова світлиця. В цій кімнаті розміщені речі родини Онуфрія Франка, подаровані музеєві. Серед них: вишиті верети і обруси роботи рук Розалії Франко-Гонти, дерев'яні ліжко і шафа, вишивки Анастасії Мельник, яка пам'ятала приїзд Івана Франка на похорон брата

Онуфрія в 1913 році. Найважливішими експонатами цієї кімнати музею-оселі є корито, бочка, підсвічник, рамка і куфер, зроблені власноруч Онуфрієм Франком. Четверта кімната — Іван Франко та Григорій Смольський. Тут виставлені картини Григорія Смольського. Серед них є «Михайло Франко» (портрет сина Онуфрія Франко) та «Портрет Марії Капець».

В Калуші вперше побував Іван Франко у червні 1880 року, коли його, заарештованого біля Коломиї, «шупасом», під конвоем, вели до Нагуєвичів. Поліцаї дорогою змінювались, а гнаному арештанту із закривавленими ногами доводилося долати кілометр за кілометром. Саме тут, у Калуші, він ночував у поліцейській дільниці. Цей один із найстаріших будинків у місті, який навіть зображений на стародавній грав'юрі, коли ще були міські кам'яні вали, дивом зберігся до нашого часу і чекає на реставрацію. З поліцейського донесення дізнаємося, що 13 червня 1880 року «Коломийське староство доставило» І. Франка до Нагуєвичів. В Калуші, вочевидь, він перебував в ніч з 11 до 12 червня. Вдруге Іван Франко побував у Калуші 3 серпня 1884 року, коли з групою молоді мандрував Прикарпаттям. Тут він виступив з доповіддю «Дума про те, як гетьман козацький Самійло Кішка втікав з турецької неволі», а вилучені з концерту гроші «пішли» на будівництво Народного дому, який є окрасою міста до цього часу. У 1981 році на його фасаді відкрито меморіальну дошку І. Франку. Ім'я Камењара пов'язане з Прикарпатським краєм. Видатний український поет, письменник, учений, громадський і політичний діяч Іван Франко впродовж 40 років своєї наукової діяльності вніс великий вклад у вивчення історії Прикарпаття. Його праці народознавчої тематики складають не менше третини всієї наукової спадщини — це «Студії над українськими піснями» та видане в 1905—1910 роках тритомне видання «Галицько-руські приповідки», які в основному базуються на зібраній на Прикарпатті усній народній творчості.

Ознайомившись із Прикарпаттям в гімназійні роки, Іван

Франко не поривав з ним зв'язки протягом усього життя. В багатьох містах і селах нашого краю з гордістю можуть сказати: «Тут він був ...».

На Станіславську Бойківщину Іван Франко вперше ступив 18-річним юнаком-гімназистом, побувавши в Лолині, що належить до Долинського району. Там явилось йому перше кохання — Ольга Рошкевич. До вашої уваги вірш, який я написала перебуваючи в селі Лолин, в селі Франкового кохання.

До Лолина спішила я,
Де є стежина в бойківському краї.
У тім краю, де сам Іван Франко,
Знайшов любов та її згаїв.
Ступила я на стежку цю,
Яка влилась в сільську долину.
До сліз розчулена була,
Бо сам Франко до мене мовив:
«Три посестри любив я у житті ...
Та де тепер, любове ти моя!»
Сльоза текла у нього по щоці,
Він говорив: «Вернись, ЛЮБОВЕ!»
Та тільки спогади одні
Вплелися в моє серце.
І Лолин — це гірське село,
В якому сам Франко знайшов любов
та її втратив.
(Олеся Франко, 29.08.2015)

У місті Станіславові Іван Франко вперше побував 1880 року, коли його вела етапом поліція з Коломиї до Нагуєвичів. Переночувавши в камері попереднього ув'язнення (за версією одних дослідників — у будинку на вул. Галицькій, 7-а, інших — у підвалах ратуші), поет у супроводі жандарма відбув до рідного села.

У 1883 році на запрошення студента-поляка Владислава Дзвонковського Іван приїхав до Станіславова, де закохався у сестру свого приятеля Юзефу Дзвонковську. У їхній роди-

ні часто влаштовували літературні вечори, читали Франкові твори, зокрема новелу «На дні».

На основі господарства вдови А. Дзвонковської, матері Юзефи, І. Франко разом з М. Павликом і його сестрою Анною задумав створити хліборобську спілку, але забракло коштів на оренду. Кохана Юзефа учительвала, однак невиліковна хвороба (туберкульоз) обірвала творче життя вродили вої і мудрої дівчини. Не судилося поетові сімейне щастя в прекрасному місті нашого краю. Він присвятив Юзефі Дзвонковській низку поезій, зокрема, «Не схиляй своє личко прекрасне», «Квітко осіння, Квітко біда», «Я й забув», «Рік минув, як ми пізнались ...». Враження тих років лягли в основу його повісті «Не спитавши броду».

У грудні 1884 року Каменяр виступав у Станіславові на Установчих зборах Товариства українських жінок, заснованого Наталією Кобринською, які відбулися на другому поверсі української читальні (площа Ринок, 6). У статті «Перші загальні збори Руського жіночого товариства в Станіславові (газета «Діло», 11 грудня 1884) І. Франко подав докладний звіт про роботу першого в Галичині жіночого товариства.

Значну роль у поширенні революційних настроїв серед молоді мали виступи Івана Яковича у Станіславові на вечорах, присвячених Т. Шевченку — 1 квітня 1889 року (організатори вечора члени таємного соціалістичного гуртка «Поступ») та 31 березня 1890 року. А 26 листопада 1911 року І. Франко читав для станіславської інтелігенції свого «Мойсея» в залі «Руської Бесіди»¹.

У 1880-х роках І. Франко встановив тісні зв'язки з таємним гуртком захоплених соціалістичними ідеями станіславських гімназистів, серед яких були університетські товариші Фелікс та Ігнацій Дашинські та Владислав Дзвонковський. Кілька разів у 1883—1884 роках письменник зупинявся в будинку Ф. Дашинського (вул. Островського)

1) Тепер вул. Січових Стрільців, 24.

та часто бував у Дзвонковських, де відбувалися молодіжні літературні читання.

У серпні 1884 року Каменяр спілкувався у Станіславові з українським письменником О. Кониським (1836—1900), який прибув сюди з Петербурга. Разом вони мали зустріч із членами «Мандрівки руської молодіжі».

Влітку 1884 року, під час подорожі Карпатами, І. Франко познайомився з учителем Станіславської гімназії, лексикографом і мовознавцем Євгеном Желехівським (1844—1885) і заприятелював із ним. Він кілька разів бував у нового знайомого вдома на вул. Голуховського², 21. Приязно відгукувався І. Франко про творця правопису «желехівки» у статті «Українська руська студентська мандрівка літом 1884 р.». Могила мовознавця збереглася на кладовищі у Меморіальному сквері на вул. Незалежності.

31 березня 1890 року І. Франко з дружиною знову прибув до міста на запрошення члена комітету з проведення шевченкової річниці, свого давнього товариша Лукича. Письменник-революціонер виголосив блискучу доповідь та погостював у будинку приятеля на вул. Липовій, 78³.

У 1892 році І. Франко виступив у Станіславові на селянському вічі, яке було розігнане поліцією. Через кілька місяців разом із М. Павликом він організував з'їзд радикальної партії. Влада не давала дозволу на проведення форуму у належному приміщенні, тому довелося використати для цього зал очікування міської лазні⁴, власником якої був учитель місцевої гімназії І. Яхно.

Письменник підтримував тісні приятельські стосунки адвокатом і фольклористом М. Бучинським (1847—1903), педагогами й культурно-громадськими діячами братами Корнилом, Леонідом і Романом Заклинським. Загальновідомо, що у серпні 1899 року Іван Якович за допомогою викладача учительської семінарії Р. Заклинського виявив

2) Тепер вул. Чорновола.

3) Тепер вулиця Шевченка.

4) Тепер вул. Низова, 5.

у Станіславіві ряд важливих документів з історії Галичини XVII—XVIII ст., на основі яких написав кілька історичних статей.

Іменем видатного поета у місті названо обласний музично-драматичний театр та обласну універсальну наукову бібліотеку.

Зі Станіславом пов'язане і життя сина Тараса Франка (1889—1971), який працював тут упродовж 1936—1945 років і мешкав на вулиці Шевченка, 95. Пам'ять про події увічнює меморіальна дошка.

З Івано-Франківськом пов'язане моє життя (1966—1991 роках — навчання в Івано-Франківському педагогічному інституті) та мого сина Назарія, який здобуває вищу освіту в університетах.

У місті, що носить ім'я Каменяра, постало питання про вшанування поета у більш монументальній пам'ятці, що було вирішено вже за незалежності України, причому в середмісті на великому майдані. Слід відмітити, що ще на початку 1960-х роках тодішньою радянською владою на цьому місці було поставлено пам'ятник Леніну, а 9 жовтня 1990 року його було демонтовано. Оскільки найбільша площа міста «осиротіла» й з архітектурного ансамблю випадала його центральна вісь, було висловлені різноманітні пропозиції по заповненню цієї ніші, але поряд з пропозиціями побудови величного фонтану, чи пам'ятника Шевченкові, можновладці та громадськість схилилися до думки увічнити в місті з найменням Івано-Франківськ видатного українського письменника, просвітителя Івана Яковича Франка. Відтак, 26 серпня 1995 року, під час святкування дня міста, в історії Івано-Франківська відбулася важлива подія — урочисте відкриття пам'ятника Іванові Франку на вулиці Незалежності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Спогади Омеляна Онуфрієвича Франка та Мирослави Омелянівни Франко, записані у 70-х та наприкінці 80-х років XX ст.

2. Когут. М. С. Підгірки: минуле і сучасне / М. С. Когут. — Дрогобич : ВФ «Відродження», 2000.

3. Франко О. М. Щастя без рідного дому немає / О. М. Франко. — Калуш, 2016. — С. 6.

4. Хроніка перебування Івана Франка на Прикарпатті. — [Електронний ресурс]: Івано-Франківська обласна універсальна бібліотека ім. Івана Франка // Режим доступу: <http://lib.if.ua/franko/1250878924.html>

Богдан ЯНЕВИЧ

(м. Калуш)

МАТЕРІАЛИ ДО КАТАЛОГУ НАУКОВИХ ФОНДІВ МУЗЕЮ-ОСЕЛІ РОДИНИ ІВАНА ФРАНКА

Іван Франко

«УЖАС НА РУСІ»

(написаний 4. 12. 1880 р., актуальний дотепер)

Лихо, сусідо! Ой горе нам, свату!
Світ вже кінчиться! Вже буря гуде!
Чув ти? На нашу нещасну хату,
Кажуть, страшная змора іде.
Десь проявились якісь нігілісти —
Кажуть, що се людодіди, хотять
Русь нашу, матінку, з кашею з'їсти,
Перевернути теперішній лад.
Все перевернуть униз головами:
Учні професора стануть навчать,
А як азбуки не вміє — різками,
Як він їх нині, будуть його прать.
Вірні тоді парастас будуть править,
Але поклони піп битиме сам;

Купчик над склепом сей напис поставить:
 «Хто дасть найменше, товар йому дам».
 Суд буде також для них відповідний:
 Неук судитиме вчених панів.
 Хто вкрав, а хитро — той вийде свободний,
 В цюпу — хто вкрасти хотів, а не вмів.
 Красти, ошукувать всім буде вільно,
 Чесний заробок — отсе буде встид,
 Злодія зловиш в коморі — постій-но!
 Злодій тебе до уряду тащить.
 Не хлоп державі з кривавого поту
 Буде, як досі, податки зносить,
 Але держава за хлопську роботу
 Премії буде рік-річно платить.
 Волі назадники стеклі запрагнуть,
 А ліберали її прокленуть,
 Взад поступовці, мов раки, потягнуть.
 Прямо вперед невидючі підуть.
 Вівці муть, кумочку, пастиря пасти,
 Яйця муть, кумочку, курку учить;
 Люди легальні муть грабити й красти,
 Чесних почнуть злодіяки тіснить.
 Горе, сусідо! Ой лихо нам, свату!
 Світ вже валиться! Тріщать вже стовпи!
 Треба покинуть і жінку і хату
 Та вандрувать на кубанські степи.

Створення та діяльність музею

Офіційно музей відкритий 30.08.1992 року згідно з рішенням виконавчого комітету Калуської міської ради № 126 від 14.06.1989 року в м. Калуші на вулиці Івано-Франківській в будинку № 22 житлового масиву Підгірки.

Будинок побудований у 1935 році Омеляном Франком, наймолодшим сином Онуфрія на одній із земельних ділянок, куплених у львівського судді Насади. За ініціати-

ви Франко Оксани-Любов Омелянівни¹ та її сина Андрія² в 1992 році родина передала будинок міській громаді для створення музею.

Більшість цікавої й цінної колекції зібрано Лідією Іваницькою, яка упродовж 18 років очолювала музей. Завдяки її наполегливій праці музею присвоєно звання «Народний». На сьогодні проводяться ремонтні роботи і виготовлення експозиційного обладнання, оформлення експозиції та пристосування горища для експонування етнографічно-ужиткових речей.

Працівники музею проводять зустрічі з видатними людьми краю, родиною Франків, науково-практичні конференції. Ювілеям І. Франка присвячуються святкові дійства міської громади, віча, концерти, фестивалі, конкурси, театральні постановки, презентації нових видань.

Пам'ятник І. Франку (скульптор Й. Николишин) відкрито на околиці Підгірок 27. 08. 1956 року до 100-річчя народження поета. Нове погруддя Каменяра (автор. Я. Чайка) споруджене 1979 року біля місцевого Будинку культури. 28 серпня 1999 року на фасаді хати, перебудованої Антоном в 1930-х роках, було відкрито і освячено меморіальну таблицю з написом *«На цьому подвір'ї стояла хата, яку Іван Франко спільно купив з братом Онуфрієм у 1903 році. Останній раз І. Франко побував у Підгірках 28 липня 1913 р.»*.

1) Франко Оксана — народилася 19.03.1939 року, закінчила історичний факультет Львівського державного університету ім. І. Франка (1960), працювала у Центральному історичному архіві Києва (1961—1975), завідувач архіву Інституту археології АН УРСР (1975—1990), доцент кафедри історії та етнографії України Львівського національного університету ім. І. Франка (з 1991), професор кафедри етнології цього ж закладу (від 1995), доктор історичних наук, автор більше 100 наук. праць, в 1997 році у видавництві ВУАН (США) в серії «Джерела» вийшла її монографія «Федір Вовк», почесний громадянин м. Калуша з 1997 року.

2) Франко Андрій Дмитрович — народився 1965 року, син Оксани Омелянівни Франко, кандидат історичних наук (захистив у 1995 році дисертацію на тему «Науково-організаційна та видавнича діяльність Івана Яковича Франка в Науковому Товаристві ім. Т. Шевченка»), науковий співробітник відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України.

Огляд будівлі музею, експозиції й садиби

Від часу створення музею і до капітального ремонту будівлі, що розпочався у 2016 році, експозиція розміщувалась у чотирьох кімнатах та на горішці. Після завершення ремонту інтер'єри кімнат будуть оновлені, дизайн розташування експонатів осучаснено й удосконалено.

Експозиція першої кімнати розповідає про життєвий і творчий шлях І. Франка³: фото дитячих років, студентського періоду життя, похилих літ Каменяра. Чільне місце в цій кімнаті займає родинне дерево Франкового роду. Особливої уваги заслуговують художні полотна Тараса Франка⁴ «Бусьок. Провісник сльоти» (1962), «Панський двір у Підгірках» (1963), подаровані донькою Тараса, картини «Маленький Івась серед яблуневого цвіту», портрети «Ольга Рошкевич», «Автопортрет» (намальований олівцем), портрет «Тарас Франко», намальований художницею Богданою Мидзою зі Львова в 1966 році.

Іван Франко неодноразово приїжджав у Підгірки, де його брат Онуфрій від 1904 року проживав з родиною. Зустрічався із селянами Підгірок, давав поради. Із Ф. І. знався житель села Стефан Смольський, син якого, маляр Григорій Смольський, є автором картини «Арешт І. Франка у 1880 р.» та споминів про письменника.

Друга кімната музею містить матеріали про родину Онуфрія Франка в Підгірках і куток священика, поета і просвітницького діяча Антіна Могильницького⁵, творчість якого високо оцінив Іван Франко.

3) Франко Іван (нар. 27. 08. 1856, с. Нагуєвичі Дрогобицького повіту — 28. 05. 1916, м. Львів) — відомий український письменник, вчений і громадсько-політичний діяч.

4) Син І. Я. Франка; 09. 05. 1889 — 13. 11. 1971, м. Київ; вчений, історик, літературознавець; неодноразово приїжджав у с. Підгірки

5) Могильницький Антін (нар. 03. 03. 1811, с. Підгірки Калуського повіту — † 13. 08. 1873, с. Яблунька Богородчанського повіту) — священик УГКЦ, відомий поет, просвітницький діяч.

Антін Могильницький народився у священичій родині. Навчався в гімназіях Станіслава, Бучача, Чернівців і Пешта (Угорщина), був студентом богословського ф-ту Львівської духовної семінарії (1836—1840). Парохував у с. Хитарі Стрийського деканату (1840—1844), с. Зборі біля Калуша та с. Комарові недалеко від Галича. Від 1859 р. — богородчанський декан і священик у с. Бабче Богородчанського повіту. Автор балади «Русин-воjak» (1848—1849), поеми «Скит Манявський» (1852, ч. I, 1859 — дві пісні до ч. 2), поезій «Голос радости» (1838), «Рідна мова» та інших. Весною 1848 року приїжджав на Калушину, був у Підгірках. Відвідав могилу батька о. Степана на місцевому цвинтарі. Збирав етнографічні матеріали калуських бойків. Планував надрукувати їх у галицькій пресі. 1861 році його обирають до першого Галицького крайового сейму та делегують до Державної Ради у Відні. 1986 року на фасаді Будинку культури в Підгірках відкрито меморіальну дошку з нагоди 155-х роковин від дня народження о. А. Могильницького. 1994 року Народний дім «Просвіта» у Підгірках названо його ім'ям, як і одна з перейменованих вулиць.

Третя кімната — «Франкова світлиця». Вражають красою і оригінальністю речі родини Онуфрія Франка та етнографічна колекція.

В четвертій кімнаті експозиція присвячена Григорію Смольському⁶, де виставлені картини митця, який залишив спомин про І. Франка.

На горішці знаходяться речі домашнього вжитку родини Франків та частина етнографічної колекції.

6) Смольський Григорій (02. 12. 1893, с. Підгірки Калуського повіту — † 01. 02. 1985, м. Львів) — відомий український художник і мистецтвознавець. Член Спілки художників України (з 1958). Григорій Смольський закінчив Станіславську гімназію. У 1921 році він заснував аматорський гурток в Підгірках. Також навчався у мистецькій школі О. Новаківського та Львівській Академії мистецтв (1923—1930). Здійснив творчу поїздку в Італію і Францію. Цей художник є автором багатьох полотен, присвячених рідним та Підгіркам. У 1936 році для підгорецької церкви художник намалював зображення кн. Володимира і кн. Ольги. Залишив спомин про перебування в Підгірках Івана Франка. Вулиця, де народився маляр, названа його ім'ям.

На території музейної садиби основну увагу привертає до себе пам'ятник Івана Франка (автор Николишин), каплиця подарована до 150-річчя І. Франка майстрами з Верховини, криниця (спорудження під час побудова хати), а також сад.

Опис музейних колекцій (за книгою надходжень)

Колекція портретів Івана Франка, серед яких є робота 1922 року та різьблена на дереві (деякі мають стародавні рамки).

Естампи «І. Франко в останні роки життя», надруковані в графічній майстерні художнього фонду м. Харкова: «Лель і Полель», «Виступ І. Франка на мітингу», «І. Франко. Портрет», «В Бориславі», «За читанням «Кобзаря», «Зустріч з І. Франком в Чернівцях», «Вечірня пісня», «До світла», «Франко і композитор Лисенко», «Смерть батька», «В столлярні», «Будинок, де жив І. Франко», «І. Франко і Л. Українка», «Весна. І. Франко і О. Рошкевич», «Зустріч І. Франко з О. Кобилянською», «На передодні виборів до австрійського сейму», «Народні думи», «І. Франко серед селян», «Студенти у гостях у І. Франка», «За порадою», «В тюрмі», «І. Франко в майстерні Труша», «Улюблений відпочинок І. Франко», «Сіач», «Франко читає поему «Мойсей», «І. Франко і Марко Черемшина».

Портрет Тараса Франка та його картини: «Панський двір», «Предвісник сльоти», «Малий Іван», «Портрет Роксолани» (1943р), «Ольга Рошкевич», «Софіївка — вид з вулиці Мічуріна», «Дерево і ставок», «Украдене щастя».

Колекція портретів і картин членів родини Франка та односельчан, серед яких твори Осередчука, Гутарьова, Теліжина (рамки деяких зроблені Онуфрієм) та інших.

Колекція родинних і музейних світлин (подані на стендах та зберігаються у фотоальбомах), листування та документів.

Особисті речі Григорія Смольського — полярис, накаслик (тумбочка), пензлики, книжка-записник, читацькі квитки, зошит «Довбуш у творчості Новаківського», Календарець

«Комора» 1938 року; його картини — «Михайло Франко», «Василько», «Марія Капець», «У Підгірках» «Річка в с. Лолін», «Село Русів», «Полковник», «Грушка в Підгірках»; лінорити — «З багатого брали, бідним віддавали», «Довбуш і Дзвінка», «Довбуша несуть», «Хмарки», «Спомин», «Ой не коси буську сіно», «Цвіт вишні», «Мама», «В. Стефаник», «Кленові листки»; стародавні рамки до деяких картин.

Предмети домашнього вжитку:

- ліжка з грушки і шафа з ясеня, котрі росли на обійсті Онуфрія, бамбетль, мисник, лава, куфер, стіл, підсвічники;

- корито дерев'яне, діжа, лопата пічна, маслянична, макітра, колотівка велика, макогін, ніж дерев'яний, горнець малий і великий, кілька горняток, ступка, млинок ручний для кави, керамічні вироби;

- пранник, кілька маглівниць та інші предмети для прання;

- прялка механічна, мотовило з нитками куделя, веретена з ниткою, палиця з повісмом, лопатка для поправлення ниток чесало та інше для прядіння;

- гасова лампа із зеркальним розсіювачем світла і скляним ковпаком, кілька металевих і чугунних прасок, ліхтарик.

Декоративно-ужиткові вироби: колекція тарелів (глиняні, старовинні, розмальовані); бутля розмальована; келихи, вази, підноси, кошик для ложок, файка (люлька); різьблені вироби — тризуб, карафка (графин), гілетка (кухоль), підсвічник; вишивки («Церква»; цитата А. Могильницького «Мово рідна ...»); дерев'яні вироби: капличка старовинна, статуетка святого та хрест (1910), розп'яття Христа у пляшці.

Колекція національної одєжі: сорочки жіночі й чоловічі, спідниці і штани, запаски і очіпки, кептарі й кафтани, капелюхи.

Колекції: рушників (в т.ч. церковних), зразків вишивок, верет (на столи, лавки й ліжка) і серветок, пошивок на подушки, обрусів, крайок, шарфів, килимів.

Колекція церковних речей та ікон зі стародавніми рамками.

Збірка друкованої літератури: книги Івана Франка та видання про його життєдіяльність, про родину і сподвижників; альманахи, путівники, буклети.

Археологічна колекція: зуб мамонта, кам'яна сокира, фрагменти місцевої кераміки, гутного й венетіанського скла XVIII ст. та інше.

З поміж інших треба виділити *унікальні експонати*: підсвічник, корито, бочка і куфер (виготовлені Онуфрієм Франком); давні вишивки Розалії Франко-Гонти (1910–1911), Марії Магас, Насті Григоришин, Ярослави Турчин; картини Г. Смольського і Т. Франка; археологічна колекція.

Інформація про родину Онуфрія Франка

«Брати Іван і Онуфрій Франки після суду з вітчимом змушені були продати свою частину родинного помешкання у Нагуєвичах. Прочитавши оголошення у одній із львівських газет, придбали в 1903 році маєток місцевого судді Насади в центрі села Підгірок та полем на околицях. У 1904 р. велика родина Онуфрія переїхала сюди на проживання. І. Франко з дружиною Ольгою Хоружинською та дітьми часто бували у Підгірках і про це збереглися спогади Г. Смольського та інших родичів (зокрема в 1905 р. і на похороні брата Онуфрія 30. 07. 1913 р). Про відпочинок та роботу на підгорецькому полі написала Г. Франко-Ключко у спогадах «Іван Франко та його родина» (журнал «Дзвін», 1994 р., № 2-3, с. 129).

В Онуфрія Франка (21. 06. 1861 в Нагуєвичах Дрогобицького повіту — 28. 07. 1913, с. Підгірки Калуського повіту), що одружився 28. 02. 1886 році з Юлією Дидинською (28. 01. 1866 у Ясениці Сільній — 1. 11. 1945, Підгірки) було восьмеро дітей.

Франко Яків (11. 01. 1887, Нагуєвичі — 1913, Підгірки).

Франко Антон (11. 03. 1888, Нагуєвичі — 1974, Підгірки) одружився з Анастасією Когут 3 червня 1918 р. Їхні діти: Іван (02. 09. 1919 — 16. 06. 1945) — мобілізований до червоної армії у червні 1941 року, приїхав у відпустку додому навесні 1945 року, тоді ж пішов у підпілля (політвиров-

Фото 1. Лідія Іваницька та Оксана Франко

Фото 2. Родина Франків

Фото 3. Фрагменти експозиції другої кімнати

Фото 4. Фрагменти експозиції третьої кімнати

Фото 5. Фрагменти експозиції третьої кімнати

ник, референт пропаганди Калуського районного проводу ОУН, псевдо «Кожем'яка»), загинув у лавах УПА біля с. Підгірки, похований на сільському цвинтарі; Володимир (1921—1987) — одружився з Лівонією Дзундзою (виселена на спецпоселення до Хабаровського краю в 1948 році), заарештований НКВС 1946 році, ув'язнений до тюрми в Казахстані; Богдан (07. 03. 1926 — 1946 біля с. Ясень Рожнятівського р-ну) — стрілець сотні УПА «Бистриця», в.д. 85, псевдо «Дубок»; Ярослава (03. 05. 1928 — 2007) — зв'язкова УПА, псевдо «Русалка», заарештована 17.10.1945 та засуджена на 10 років; Михайло (1930—2008); Дарія (1934—1936); Ярослав (1936 р. н.) та Ольга (1938—2009) — виселені разом з батьками у 1947 році на спецпоселення до Караганди.

Франко Марія (вдома кликали Мариною; 22. 01. 1890, Нагуєвичі — 1976) одружилася з Антоном Бринчаком та народила синів Володимира (1907—1961; вивезений із сім'єю в Караганду, де й помер), Миколу, Олексу, Михайла.

Франко Розалія (27. 04. 1892, Нагуєвичі — 1972) одружилася 1912 року з Йосипом Гонтою (його предки походили з-під Збаража на Тернопільщині; загинув на війні у 1914 році), який проживав у с. Збора. Син Іван був хорунжим УПА (1913 р. н.; командир куреня «Довбуш», псевдо «Гамалія»), загинув 01. 11. 1944 році у Чорному лісі. Одружилася вдруге 1921 року з Федором Боб'яком. Згодом переїхала в Болехів до сина, що 1923 р. н.

Франко Анна (Ганна; 03. 05. 1894, Нагуєвичі — 1949) одружилася з Прокопом Когуттом, вивезена до Комі (АР) з доньками Петрунею й Ольгою. Син Іван (1921—1945) підтримував зв'язки з УПА, заарештований чекістами у 1944 році, замучений у Станіславській тюрмі.

Франко Анастасія (10. 03. 1896, Нагуєвичі — 1975, Підгірки) одружилася з Миколою Магасом, вивезена з дітьми Володимиром, Ольгою на Далекий Схід. Донька Марія (1922 р. н.) одружилась з Магасом Іваном (1918 р. н.; відомий активіст громадського життя в 1930-х роках; Калуський районний провідник ОУН на псевдо «Черемош»; в УПА

з осені 1943 року, загинув 06. 09. 1945, недалеко від с. Підгірки у криївці; похоронений на цвинтарі в Підгірках).

Франко Михайло (03. 06. 1900, Нагуєвичі — 12. 01. 1950, Підгірки) — один із засновників товариства «Луг», кооперації, член аматорського гуртка при філії «Просвіти». Листувався з І. Франком, його дружиною Ольгою та синами Петром і Тарасом. Родина Каменяра неодноразово приїздила у гості до Михайла в Підгірки.

Франко Омелян-Володимир (20. 08. 1906, Підгірки — 13. 10. 1981, Підгірки) — одружився з Анною Тацуняк, від 1931 до 1934 року голова товариства «Луг», активіст філії «Просвіти». Був присутній у 1936 році на відкритті пам'ятника Іванові Франку на Личаківському цвинтарі у Львові. Діти Омеляна та Анни: Мирослав-Онуфрій (1936 — 1991), Оксана-Любов (19. 03. 1939), Уляна-Людмила (12. 04. 1946 — 11. 05. 1946, померла немовлям і похована у гробі свого діда Онуфрія Франка).

ЛІТЕРАТУРА

1. Когут М. С. Підгірки: минуле і сучасне / М. С. Когут. — Дрогобич : Відродження. 2000. — С. 31—34, 76—77, 79.
2. Когут М. С. Герої не вмирають / М. С. Когут. — Калуш, 2002. — Кн. 2. — С. 33, 47, 52—53, 77, 78—79.
3. Горак Р. Д., Гнатів М. М. Іван Франко / Р. Д. Горак, М. М. Гнатів. — Книга перша: Рід Якова. — Львів : Місіонер, 2000. — С. 171—189.

Ганна КРАВЕЦЬ
(м. Івано-Франківськ)

ДИТЯЧІ ТВОРИ ІВАНА ФРАНКА

У сім'ї видатного українського письменника, мислителя і громадського діяча Івана Франка було четверо дітей: Андрій, Тарас, Петро та Анна. Франкові діти не росли у розкошах, проте, чого не бракувало дітям у сім'ї — це різних книг. Батько знайомив їх із казками різних народів світу. Всі Франкові діти уміли читати ще до школи.

Дитяча література Івана Франка є чи не найпопулярнішою серед читачів. При розмовах навіть з найменш начитаними людьми згадка про Івана Франка викликана двома його найкращими творами — «Захар Беркут» і «Лис Микита». Його байки, немов гриби в лісі, виростили разом з його дітьми і були їх духовною поживою від наймолодших років. Вечорами, щоб відпочити від безнастанного писання, батько приходив до дітей, «Анна і Петро, як найменші, мали право вилазити йому на коліна», і тоді він оповідав їм байки про звірів, про їхні пригоди і переживання. Своїм же дітям Іван Франко не присвятив жодного твору, бо вважав, що *«присвята — це формальність. Присвячують твір часом із вдячності до особи або за добрий спомин про когось!»*.

Своїми байками Іван Франко немов уводив дітей в родину тих тварин і вони ставали для них приятелями, друзями забав, причиною найвищого захоплення і смутку. Вдома у них були різні тварини: морські свинки, крілики, кошенята і собачата, ворони і бузьки. Діти і дорослі ставились до них, як до розумних істот. Здебільшого сам батько приносив додому тварин, часом покалічених і голодних, котрих діти доглядали. Перебуваючи на природі, батько звертав

увагу дітей на всі створіння, розповідав їм про способи їхнього життя, про користь яку вони приносять людям.

Іван Франко писав чудові байки про звірів, які відкривали дітям широкий, повний змісту світ. Таким чином він своїми оповіданнями давав дітям велике багатство знання природи і її створінь, учив їх любити природу, розуміти. Ці чудові байки про звірів відкривали дітям широкий, повний змісту світ.

Кожного разу при написанні байок автор завжди думав про дітей, про що Іван Франко писав: *«Легко зрозуміти поставання байок, коли придивимося, як наші діти, бавлячись, поводяться зі звірами... Хто не бачив, як вони розмовляють, вітаються, сваряться, перепрошуються, гніваються і любляться? Очевидно, уважають їх чимось рівним собі, так само розумним, як і вони. Діти не чують розділу між чоловіком і звіром, і не раз вважають звіра навіть розумнішим, хитрішим від себе. Коли діти починають розповідати про свої іграшки, то про пса, кота чи іншого звіра говорять, як про свого друга. Наприклад: «Ми з Лиском ходили там і тут». «Тату, чого той гусак від мене хоче, що так на мене сичить?». «Скажіть що тому котові, аби не дряпався» та ін...».*

Пізніше, згадуючи дитинство, діти Івана Франка говорили, що байка була їх духовною поживою від наймолодших літ, — *«це був найцінніший і найдорожчий подарунок від батька»*. Вони сприймали всі враження дуже швидко, глибоко переживали їх.

Дитячі твори Івана Франка ідейно глибокі. В пригодах, про які говорять тварини, у проявах їх життя захована фундаментальна думка, життєвий досвід поданий в такій формі, щоб діти, не помічаючи, вчилися мудрої науки життя.

Усі казки та байки Івана Франка можна поділити на сатирично-гумористичні, *«філософічні і дидактичні (педагогічні)»*.

Казок сатирично-гумористичних у творчості Івана Франка є велика кількість — близько 15. В них автор розвинув ідейно-мистецьку вмільість української літератури, спира-

ючись на народну казку. Всі вони відзначаються справжньою оригінальністю й високою майстерністю. Філософські казки, на відміну від попередніх (казок сатир), яскраво виявляють зв'язок із народною творчістю, характер використання якої в кожній казці письменника своєрідний. Це, наприклад, казочки «Мавка», «Без праці», «Вандрівка Русина з бідною» та інші. Яскравими казками із суспільно-виховним змістом є поема «Лис Микита», віршовані казки «Абу-Касимові капці», «Коваль Бассім», збірка байок «Коли ще звірі говорили» та інші. Всі вони — це творче опрацювання фольклорних зразків чужинних народів.

Слід зазначити, що Іван Франко в усіх випадках опрацювання запозичених тем тримав тісний зв'язок із казковими скарбами української народної творчості, які були для нього одночасно і мистецьким зразком, і критерієм. Достатньою рисою переробленої чужої казки автором повинен бути, на думку Івана Франка, національний колорит та відгук у ній сучасної авторові живої дійсності.

Діти, слухаючи татові оповідання про лиса і його пригоди, захоплювались ними. «Це були найгарніші хвилини нашого дитинства, коли ми дочекались появи тата і могли слухати чарівні байки, що лилися з його уст, як найсолодша музика... Ми вивчали цілі уривки напам'ять, а всі діюві особи були у нас завжди на устах при наших забавах...», згадувала донька Анна. Коли діти дізналися, що письменник, який написав ці казки, — Іван Якович Франко, були здивовані і горді, що це їхній батько.

Збірка байок «Коли ще звірі говорили» та казочка «Ріпка» займають особливе місце у творчості Івана Франка. Сюди ввійшло 20 байок, перероблених письменником з німецьких, грецьких, персидських та індійських оригіналів. Всі вони розраховані для дітей, маючи педагогічно-виховний характер. Добір та опрацювання їх Іваном Франком базувались на його революційно-демократичному розумінні завдань виховання молодого покоління.

Вивчаючи творчість Івана Франка бачимо, що у кожную

казку або висновок до неї автор вкладає моральну науку для дітей. Так, наприклад, казку «Лис Дрозд» він закінчив словами «*хто хитрощами та підступом воював, той від підступу й погиб*». У казці «Ворони і сови» зустрічаємо повчальний для дітей вірш «Як Синиця хотіла спалити море», тобто на цю синицю схожі всі ті, що «*добирають різних способів, щоб заборонити українську мову і нас скасувати*».

Дбаючи про виховання молодого покоління, здорового естетичного смаку, Іван Франко надавав цьому особливо великого значення в красному письменництві. Потреба фантастичної форми в творах для дітей зумовлена тим, що повна правда життя — це тяжка справа, яку дітям треба подавати в образах і байках. Адже байки цікаві не тому, що розповідають про неправдиві події, а тому, що «*під лупиною тої неправди криють звичайно велику правду*» — правду для людей. Розповідаючи про глухості Оsla, заздрощі і зажерливість Вовка, хитрість і крутість Лиса, жорстокість Лева і т. д. байка, цілячи в звірів, попадає в людей, викриваючи їхні негативні риси, розвиває в них нетерпимість до неправди, брехні.

У своїх передмовах і поясненнях до деяких видань казок видно, наскільки серйозно підходив Іван Франко до творення байок і казок, і як розумів їхнє надзвичайно важливе значення як засобу виховання дітей від наймолодшого віку аж до старшого. Як видно, казки і байки «*лежали на серці поета, бо він часто до них повертався, вишліфовуючи мову, виправляючи вірші, доводячи їх до досконалості*» — про що писала у спогадах його донька. Головним завданням письменника було надати чужоземним казкам українського народного колориту, що робило казку чи байку повною змісту, зрозумілою для читача. Тому дитячі твори Івана Франка цікаві не тільки дітям молодшого віку, але й старшим та дорослим.

Крім іншомовних казок джерелами Івана Франка слугували також книжки, друковані в Україні. Слід зазначити, що у творчості письменника є казки, написані віршем, наприклад, «Киця» і поеми «Медвідь» та «Лисиця сповідниця».

Спадщина Івана Франка з тематикою казки і байки, або, як говорив сам письменник, «*казки про звірів*», дуже багата і різноманітна. Вона зростала на найцінніших традиціях української і світової літератури та на плідному ґрунті фольклору різних народів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літературна спадщина : Іван Франко. — Т. 1. — К. : Видавництво АН УРСР, 1956. — С. 375—382.
2. Франко І. Я. Вибрані листи // І. Я. Франко. — Твори у 20-ти томах. — К., 1956. — Т. 20. — 812 с.
3. Франко-Ключко А. І. Для Тебе, Тату / А. І. Франко-Ключко : [до 155-річчя від дня народження І. Франка] — К. : Ярославів Вал, 2010. — 571 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Оксана Омелянівна Франко, доктор історичних наук, професор кафедри етнології історичного факультету Львівського національного університету ім. І. Франка.

Андрій Дмитрович Франко, кандидат історичних наук, науковий співробітник відділу франкознавства Інституту Івана Франка НАН України.

Іван Тимів, старший науковий співробітник Краєзнавчого музею Калущини, історик.

Любов Бойко, науковий співробітник музею-оселі родини Івана Франка, історик.

Марія Сербін, учитель Калуської гімназії ім. Дмитра Бахматюка, філолог.

Оксана Тебешевська, педагог, заслужений учитель України, член Національної спілки письменників України, філолог.

Надія Рега, старший науковий співробітник Івано-Франківського краєзнавчого музею, історик.

Віталій Півторак, учитель української мови і літератури Калуської гімназії ім. Дмитра Бахматюка Калуської міської ради Івано-Франківської області, керівник гуртка мовно-літературної творчості Івано-Франківського обласного відділення МАН України.

Оксана Півторак, завідувач бібліотеки Войнилівської опорної школи, Калуський район, Івано-Франківська обл., голова Калуського міськрайонного відділення «Української бібліотечної асоціації».

Дарія Півторак, студентка 4 курсу гуманітарного факультету Національного університету «Острозька академія» за спеціальністю «Культурологія».

Марта Боднарук, учениця Калуської гімназії ім. Дмитра Бахматюка.

Микола Когут, провідний бібліотекар з краєзнавчої роботи Центральної бібліотеки імені Т. Шевченка м. Калуша.

Олеся Франко, старший викладач Калуської ДМШ, композитор, член Національної спілки християнських письменників України, член Асоціації письменників України, правнучка Онуфрія Яковича Франка, брата Івана Франка.

Богдан Яневич, старший науковий співробітник меморіального музею «Калуська в'язниця», краєзнавець.

Ганна Кравець, вчений секретар Івано-Франківського краєзнавчого музею, краєзнавець.

***Примітка.** Редакційна колегія не обов'язково поділяє позицію, висловлену авторами у статтях, та не несе відповідальності за достовірність наведених даних та посилань. Відповідальність за достовірність фактів, цитат, імен та інших даних несуть автори публікацій. При передруці матеріалів посилання на видання обов'язкове.*

Наукове видання

«НАМ ПОРА ДЛЯ УКРАЇНИ ЖИТЬ»

МАТЕРІАЛИ

всеукраїнської науково-практичної конференції
До 160 річчя від дня народження
ІВАНА ФРАНКА
(Калуш, 6 вересня 2016 р.)

Верстка і макетування: *Ірина Червінська*
Дизайн обкладинки: *Артур Єфремов*
Науковий редактор: *Іван Тимів*
Літературна редакція: *Ірина Червінська*
Коректура: *Мар'яна Думенко*

Адреса редакційної колегії:
77300, м. Калуш, вул. Шевченка, 9
Краєзнавчий музей Калущини
E-mail: mesysalt@gmail.com

Підписано до друку 12.12.2016 р. Формат 60х84/16.
Папір офсетний. Друк цифровий. Гарн. «Palatino Linotype».
Умов. друк. арк. 11,51. Обліково-видавн. арк. 8,58. Тираж 50 прим.

Видавець та виготовлювач
ФО-П Петраш Ксенія Тарасівна
77300 Україна, Івано-Франківська обл., м. Калуш,
вул. Дзвонарська, 4, тел. (066) 656-62-63

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 4928 від 02.07.2015 р.